

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
ŽMOGAUS IR VISUOMENĖS STUDIJŲ FAKULTETO
EDUKOLOGIJOS IR SOCIALINIO DARBO INSTITUTAS

GINARĖ GERYBAITĖ
SOCIALINIO DARBO MAGISTRANTŪROS STUDIJOS

**NUTEISTŲJŲ SOCIALINĖ REABILITACIJA PATAISOS
ĮSTAIGOSE: PUSIAUKELĖS NAMŲ ATVEJIS**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas:
Doc. dr. Rita Raudeliūnaitė

Vilnius, 2022

TURINYS

Santrumpų sąrašas	3
ĮVADAS	4
1. NUTEISTŲJŲ SOCIALINĖS REABILITACIJOS PATAISOS ĮSTAIGOSE TEORINIAI ASPEKTAI	8
1.1. Socialinės rehabilitacijos paskirtis pataisos įstaigose	8
1.2. Socialinės rehabilitacijos pataisos įstaigose reglamentavimas	14
1.3. Veiksniai, turintys įtakos nuteistųjų socialinei rehabilitacijai pataisos įstaigose	17
1.4. Nuteistųjų socialinė rehabilitacija pusiaukelės namuose	23
1.5. Pusiaukelės namų darbuotojų vaidmenys ir funkcijos vykdant nuteistųjų socialinę rehabilitaciją pusiaukelės namuose	27
1.6. Užsienio šalių pusiaukelės namų geroji praktika	29
2. NUTEISTŲJŲ SOCIALINĖS REABILITACIJOS PUSIAUKELĖS NAMUOSE EMPIRINIS TYRIMAS	33
2.1. Tyrimo metodologija	33
2.2. Tyrimo rezultatų analizė	39
2.2.1. Nuteistųjų socialinė rehabilitacija pataisos namuose iki perkėlimo į pusiaukelės namus	39
2.2.1.1. Darbuotojų patirtys įgyvendinant socialinę rehabilitaciją pataisos namuose iki nuteistųjų perkėlimo į pusiaukelės namus	40
2.2.1.2. Nuteistųjų patirtys įsitraukiant į socialinę rehabilitaciją pataisos namuose iki perkėlimo į pusiaukelės namus	55
2.2.2. Nuteistųjų socialinė rehabilitacija pataisos įstaigų pusiaukelės namuose	63
2.2.2.1. Darbuotojų patirtys įgyvendinant nuteistųjų socialinę rehabilitaciją pusiaukelės namuose	63
2.2.2.2. Nuteistųjų patirtys įsitraukiant į socialinę rehabilitaciją pusiaukelės namuose	70
2.3. Diskusija	78
IŠVADOS	84
REKOMENDACIJOS	86
LITERATŪRA	87
SANTRAUKA	98
SUMMARY	99
PRIEDAI	101
PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ	105

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

APN – Alytaus pataiso namai;

ES – Europos Sąjungos;

JTO – Jungtinių Tautų Organizacija;

KD LR TM – Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos;

MPN – Marijampolės pataisos namai;

PPN – Panevėžio pataisos namai;

PkN – pusiaukelės namai;

PPN-AK – Pravieniškių pataisos namai-atvirojo kolonija;

VPN – Vilniaus pataisos namai.

LR BVK – Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas

IVADAS

Temos aktualumas ir naujumas. Nuteistųjų socialinės rehabilitacijos reikšmę, nusako mūsų valstybės bei kitų Europos šalių pateikiami statistiniai duomenys apie teistų asmenų skaičių. Norint apibrėžti teistų asmenų mastą Lietuvoje, pateikiami duomenys nuo 2012 – 2020 m., kur ir matomas kasmetinis mažėjimas asmenų, padariusių nusikalstamas veikas ir teismo nuosprendžiu – turintys atlikti laisvės atėmimo bausmę. Per devynerius metus asmenų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę Lietuvos pataisos įstaigose, sumažėjo 3380 asmenų (KD prie LR TM Resocializacijos skyrių veiklos statistinės ataskaitos, 2013-2021). Pažymėtina ir tai, kad nagrinėjant ne tik Lietuvos, tačiau ir kitų Europos šalių statistinius duomenis, galime pastebėti, kad 2020 metais, bendrame valstybių kontekste, Lietuva užima ketvirtą vietą Europos Sąjungoje pagal bausmę pataisos įstaigose atliekančių nuteistų asmenų skaičių tenkantį 100 tūkst. gyventojų (Europos tarybos projekto SPACE I 2020 metų ataskaita (2021)).

2016 metais Lietuvoje, Teisingumo ministerijai įgyvendinant Norvegijos Karalystės remiamą projektą „Nuteistųjų, laikomų uždaro tipo pataisos įstaigose, skaičiaus sumažinimas įsteigiant 4 naujas atviro tipo pataisos įstaigas“ rėmuose, buvo įsteigti pirmieji keturi Pusiaukelės namai, kurių tikslas yra ne tik mažinti bausmę atliekančių asmenų skaičių uždaro tipo įkalinimo įstaigose, tačiau ir užtikrinti sėkmingą nuteistųjų reintegraciją į visuomenę. 2020 metų pabaigoje Lietuvos pusiaukelės namuose buvo 145 vietos skirtos nuteistiesiems tęsti laisvės atėmimo bausmę, iš kurių užimtose 83. Nagrinėjant pateiktus duomenis, matome, kad 43 procentai pusiaukelės namų vietų nėra panaudojamos nuteistųjų apgyvendinimui ir socialinės rehabilitacijos organizavimui (KD prie LR TM Resocializacijos skyrių veiklos statistinė ataskaita, 2020). Analizuojant visus minimus statistinius duomenis, galima daryti prielaidą, kad socialinė rehabilitacija įkalinimo įstaigose yra labai svarbi ir neatsiejama nuo bausmę atliekančių asmenų pataisos proceso. Atliekami pokyčiai Lietuvos bausmių vykdymo sistemoje įneša teigiamą reikšmę ir pridėtinę vertę, tačiau galime pastebėti, kad viso to dar per mažai, nes Europos lygmeniu Lietuva turi 219,7 nuteistuosius 100 tūkstančių gyventojų (Europos tarybos projekto SPACE I 2020 metų ataskaita, 2021). Matome, kad turimi Lietuvoje resursai nėra išnaudojami, kad socialinės rehabilitacijos paslaugos nuteistiesiems nėra teikiamos maksimaliai, kaip tai būtų įmanoma padaryti. G. Sakalausko teigimu „pusiaukelės namuose bausmę atlieka dar mažesnė nuteistųjų laisvės atėmimu dalis nei atvirojoje kolonijoje, netgi ne visos laisvos vietos yra užpildytos“ (Sakalauskas, 2020, p. 227).

Temos ištirtumas. Pusiaukelės namų veikla ir naudingumas socialinės rehabilitacijos aspektu Lietuvoje nėra taip plačiai nagrinėjamas kaip užsienio šalyse. Apžvelgus užsienio šalių literatūrą pastebėtina, kad dėmesys skiriamas įkalinimo įstaigų ir pusiaukelės namų esminių

skirtumų išryškiniui – JAV mokslininkai pateikia tris galimus pusiaukelės namų modelius baudžiamojoje justicijoje – 1) kai nuteistasis lygtinio paleidimo laikotarpiu gyvena pusiaukelėje; 2) apima tas situacijas, kai nuteistasis perkeliamas į pusiaukelės namus prieš taikant jam lygtinį paleidimą; 3) nuteistieji taikomo lygtinio paleidimo metu apgyvendinami savarankiškai pusiaukelės namuose (Donnelly, Forscher, 1992). Pristatomi laisvės atėmimo bausmės vykdymo tikslai, socialinės reabilitacijos ir tikslingo užimtumo principai dirbant su nuteistaisiais pusiaukelės namuose, nagrinėjama vykdoma socialinė reabilitacija ir taikomų intervencinių priemonių veiksmingumas nuteistiesiems, bausmę atliekantiems pusiaukelės namuose, pateikiami vykdomų priemonių rezultatai, lyginant su nuteistųjų pasiektais rezultatais, neturėjusiais galimybės patekti į pusiaukelės namus. (Hamilton, Campbell, 2013). Analizuojama pakartotinio nusikalstamumo rizika nuteistųjų, kurie bausmę atliko pusiaukelės namuose lyginant su nuteistaisiais, kurie visą bausmės laikotarpį praleido kalėjime (Routh, Hamilton, 2015). S. E. Costanza ir kt. (2015) nagrinėjo kokią įtaką daro laisvės atėmimo bausmės atlikimas pusiaukelės namuose nuteistųjų pakartotinio nusikalstamo elgesio rizikai. Gisler, Pruin ir Hostettler (2018) analizuoja Norvegijos karalystės požiūrį į pusiaukelės namus kaip galimybę atverti įkalinimą ir nuteistuosius kaip įmanoma labiau priartinti prie laisvo gyvenimo neatskiriant, o integruojant į visuomenę.

Atviro tipo kalinimo įstaigų aspektą nagrinėja ir Lietuvos mokslininkas G. Sakalauskas (2013) analizuodamas įkalinimo atvėrimo galimybes nagrinėja alternatyvių laisvės atėmimo bausmių prielaidas Lietuvoje. Atkreipiamas dėmesys į atviro kalinimo metodus, akcentuojama pusiaukelės namų svarba paleidžiant nuteistuosius iš pataisos įstaigų. Mokslininkas analizuoja bei apibrėžia, kaip turi veikti (re)socializaciją skatinantis įkalinimas. Sakalauskas, Jarutienė, Kalpokas, Vaičiūnienė (2020) pabrėžia, kad pusiaukelės namai, tai tarsi tarpinė stotelė tarp kalinimo vietų ir laisvės, reikšmingai prisidedanti prie nuteistųjų integracijos į visuomenę ir tam reikalingų įgūdžių ugdymo. Daromos prielaidos, kad pusiaukelės namai tai kaip savarankiškos (tęstinės) integracijos koncepcija. Uscila (2020) nagrinėja dinaminės priežiūros taikymą nuteistiesiems tęsiantiems laisvės atėmimo bausmės ir pusiaukelės namuose.

Taip pat, prie pastarųjų metų tyrimų Lietuvoje, atskleidžiančių Pusiaukelės namų aktualumą, prisideda ir aukštųjų mokyklų studentų magistrantų darbai: Kauno tardymo izoliatoriaus konversijos galimybės į Pusiaukelės namus, siekiant palengvinti nuteistųjų integraciją į sociokultūrinę aplinką (Jurevičiūtė, 2015). Taip pat analizuojama Pusiaukelės namų modelio taikymo nuteistų asmenų resocializacijai raida įvairiuose užsienio šalyse (Juknevičiūtė-Lukašonok, 2018). D. Griūnaitė (2020) nagrinėjo socialinės nuteistųjų reabilitacijos priemonių taikymą pusiaukelės namuose, nuteistųjų socialinės reabilitacijos specifiką dirbant su nuteistaisiais pusiaukelės namuose.

Mokslinė problema. Didelis laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų skaičius skatina ieškoti atsakymų į klausimus, susijusius su nuteistųjų socialinės reabilitacijos procesu. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad pati socialinė reabilitacija yra tik bausmių vykdymo dalis, kuri pati savaime nesprendžia nusikaltimų problemos. Laikinas asmenų izoliavimas tik atitolina nuteistųjų išėjimą į laisvę, todėl yra reikšminga analizuoti tai, kaip turėtų vykti kokybiška nuteistųjų socialinė reabilitacija, kad po viso proceso asmenys nenusikalstų pakartotinai.

Atviras įkalinimas leidžia efektyviau sumažinti negatyvų įkalinimo poveikį ir sudaro palankesnes prielaidas socialinei integracijai. Atviro įkalinimo įstaigose bausmę galėtų atlikti viso 20-30 proc. nuteistųjų taip sudarant galimybę grįžti į sociumą (Sakalauskas, 2019). Lietuvoje jau kurį laiką egzistuoja galimybė dalį laisvės atėmimo bausmės atlikti pusiaukelės namuose, todėl dalis nuteistųjų gali palaipsniui ruoštis grįžimui į laisvę ir spręsti jiems aktualias socialines problemas prižiūrimi bausmių vykdymo sistemos specialistų. Visgi, perimant gerąją Norvegijos Karalystės praktiką ir steigiant pusiaukelės namus Lietuvoje, jų koncepcija buvo koreguojama, pritaikant ją lietuviškam bausmių vykdymo kontekstui. Taigi nuo 2016 m. Lietuvoje formavosi savita nuteistųjų socialinės reabilitacijos pusiaukelės namuose praktika, kuri iki šiol mažai tyrinėta. Šiuo metu trūksta tyrimų, atskleidžiančių socialinės reabilitacijos organizavimo pusiaukelės namuose teikiamus privalumus bei pusiaukelės namų darbuotojams ir čia gyvenantiems nuteistiesiems kylančius iššūkius. Siekiant įvertinti pusiaukelės namų instituto naudą nuteistųjų socialinei reabilitacijai ir numatyti galimas šio instituto tobulinimo kryptis, būtina analizuoti pusiaukelės namų veiklą atskleidžiant realias Resocializacijos skyrių darbuotojų, dirbančių tiesioginį socialinės reabilitacijos darbą su nuteistaisiais, tęsiančiais laisvės atėmimo bausmę pusiaukelės namuose ir nuteistųjų, tęsiančių laisvės atėmimo bausmę pataisos įstaigų pusiaukelės namuose patirtį įgyvendinant socialinis reabilitacijos procesą pataisos įstaigų pusiaukelės namuose. Keliami probleminiai klausimai:

1. Kokiomis priemonėmis yra įgyvendinama nuteistųjų socialinė reabilitacija pataisos įstaigų pusiaukelės namuose?
2. Kokie veiksniai turi įtakos sėkmingai nuteistųjų socialinei reabilitacijai pataisos įstaigų pusiaukelės namuose?
3. Kokie iššūkiai iškyla siekiant efektyvios nuteistųjų socialinės reabilitacijos pataisos įstaigų pusiaukelės namuose?

Tyrimo objektas – nuteistųjų socialinė reabilitacija pusiaukelės namuose.

Darbo tikslas – atskleisti teoriškai ir empiriškai nuteistųjų socialinę reabilitaciją pataisos įstaigų pusiaukelės namuose.

Darbo uždaviniai:

1. Apibrėžti nuteistųjų socialinės reabilitacijos sampratą ir taikymą pataisos įstaigose;

2. Identifikuoti veiksnius, turinčius įtakos nuteistųjų socialinei reabilitacijai pataisos įstaigose;

3. Aptarti nuteistųjų socialinės reabilitacijos organizavimą pataisos įstaigų pusiaukelės namuose;

4. Pateikti užsienio šalių pusiaukelės namų gerąją praktiką;

5. Atskleisti realią darbuotojų ir nuteistųjų patirtį įgyvendinant socialinę reabilitaciją pataisos įstaigų pusiaukelės namuose.

Tyrimo metodai:

Teoriniai: su darbo tema susijusios literatūros ir dokumentų analizė, siekiant atskleisti vykdomą nuteistųjų socialinę reabilitaciją pataisos įstaigų pusiaukelės namuose: apibrėžiant socialinės reabilitacijos paskirtį pataisos įstaigose, aptariant socialinės reabilitacijos pataisos įstaigose reglamentavimą, identifikuojant veiksnius, turinčius įtakos nuteistųjų socialinei reabilitacijai pataisos įstaigose; aptariant nuteistųjų socialinės reabilitacijos organizavimą pusiaukelės namuose bei dirbančių darbuotojų vaidmenį ir funkcijas vykdant nuteistųjų socialinę reabilitaciją pusiaukelės namuose ir pateikiant užsienio šalių pusiaukelės namų gerąją praktiką.

Empiriniai:

- pusiau struktūruotas interviu, siekiant atskleisti, pataisos įstaigų Resocializacijos skyrių darbuotojų, dirbančių tiesioginį socialinės reabilitacijos darbą su nuteistaisiais, tęsiančiais laisvės atėmimo bausmę pusiaukelės namuose, taip pat nuteistųjų, tęsiančių laisvės atėmimo bausmę pataisos namų pusiaukelės namuose, asmenines patirtis įgyvendinant socialinę reabilitaciją pataisos įstaigų pusiaukelės namuose.

- tyrimo metu gautų duomenų kokybinė turinio analizė.

Darbo struktūra: magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, santrumpų sąrašas, du skyriai, diskusija, išvados, rekomendacijos, naudotos literatūros sąrašas (112 šaltinių), santraukos lietuvių bei anglų kalbomis, priedai. Darbo apimtis, neįskaitant titulinio lapo, turinio puslapio, bibliografijos sąrašo bei priedų, yra 89 puslapiai.

1. NUTEISTŲJŲ SOCIALINĖS REABILITACIJOS PATAISOS ĮSTAIGOSE TEORINIAI ASPEKTAI

Nuteistųjų laisvės atėmimas Lietuvoje siejamas su asmens įkalinimu, kurio metu tikimasi, kad bus įgyvendinami asmens mąstymo ir elgesio pokyčiai, kad asmuo ugdytų gebėjimus, kurie įgalins siekti poreikių patenkinimo teisėtomis priemonėmis. Siekiant šių tikslų, pataisos įstaigos organizuoja socialinės rehabilitacijos vykdymą remiantis identifikuotais individualiais nuteistųjų kriminogeniniais veiksniais. Šiame skyriuje atskleidžiama socialinės rehabilitacijos paskirtis pataisos įstaigose, socialinės rehabilitacijos pataisos įstaigose reglamentavimas, veiksniai, turintys įtakos nuteistųjų socialinei rehabilitacijai pataisos įstaigose, nuteistųjų socialinė rehabilitacija pusiaukelės namuose, darbuotojų vaidmenys ir funkcijos vykdant nuteistųjų socialinę rehabilitaciją pusiaukelės namuose ir užsienio šalių pusiaukelės namų geroji praktika.

1.1. Socialinės rehabilitacijos paskirtis pataisos įstaigose

Lietuvos bausmių vykdymo sistemos šūkis – „Žmogus, atsakomybė, pokytis“ (KD prie LR TM), kuris rodo, kad asmenys, atliekantys teismo paskirtą bausmę vienoje ar kitoje valstybinėje institucijoje, turi turėti naują, dar vieną šansą įrodyti, kad, visų pirma, jis yra žmogus, prisiimantis atsakomybę už savo veiksmus, ir yra pasiruošęs svarbiems pokyčiams savo gyvenime. Pokyčių įgyvendinime pataisos įstaigose esminį vaidmenį atlieka socialinės rehabilitacijos procesas, todėl tikslinga apibrėžti, kas yra nuteistųjų socialinė rehabilitacija ir kokia jos reikšmė.

Reabilitacijos sąvoka yra ganėtinai plati ir vartojama daugelyje mokslų šakų. Dažniausiai ši apibrėžtis kelia asociacijas su medicinos mokslais. Visgi reabilitacijos neretai prireikia ne tik fizinės traumas patyrusiems, tačiau ir su psichologiniais bei socialiniais išgyvenimais susidūrusiems asmenims. Viena didžiausių socialinės atskirties grupių – nuteistieji, atliekantys laisvės atėmimo bausmes. Šie asmenys susiduria su minėtomis problemomis ne tik patekę į įkalinimo įstaigas dėl patiriamos izoliacijos, tačiau visi jie patiria iššūkius dėl socialinių ir/ar psichologinių veiksnių, todėl manytina, kad reabilitacijos sąvokos naudojimas darbui su laisvę praradusiais asmenimis yra tikslingas.

Resocializacijos sąvokos apibrėžimas yra santykinai platus, todėl svarbu apibrėžti, kas konkrečiai šio darbo kontekste yra suprantama kaip resocializacija. Remiantis Kukliansky ir kitų pateikiamu aiškinimu, „resocializacija – tai keitimosi procesas, apimantis ir elgesio, ir pasaulėžiūros, ir dorovinių nuostatų lygmenis“ (Kukliansky, Gimelštei, Justickis, 2005, p. 5). Pažymėtina, kad resocializacijos metu pasitelkiant vien išorinę pagalbą pakeisti kitam individui būdingas savybes ir elgesio modelius nėra įmanoma. Pasikeisti galima tik padedant asmeniui tai

padaryti pačiam, paskatinant ieškoti sprendimų ir stiprinant vidinę motyvaciją bei norą keistis. Resocializacijos metu yra keičiami seni arba įgyjami nauji įgūdžiai, vertybės, žinios, elgesio normos ir kt. (Prakapas, Katinaitytė, 2006). Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 57 straipsnio 2 dalyje (suvestinė redakcija nuo 2022-01-01) socialinė rehabilitacija apibūdinama kaip procesas, taikant įvairias priemones: „socialinės rehabilitacijos metu įgyvendinamos Kalėjimų departamento direktoriaus akredituotos elgesio pataisos programos, taikomos nuteistųjų socialinių įgūdžių lavinimo ir pozityvaus užimtumo priemonės, teikiama pagalba nuteistiesiems, sprendžiant asmenines ir socialines problemas, psichologinė pagalba, atliekama individuali ar grupinė psichologinė terapija, taip pat kitos priemonės, kurių įgyvendinimas padėtų nuteistiesiems socialiai reabilituotis“. Anot V. Viršilos, R. Vaičiūnienės, „nuteistųjų socialinė rehabilitacija neatsiejama ir nuo pagalbos sprendžiant įsidarbinimo, profesinio lavinimo, apgyvendinimo, psichikos sveikatos klausimus“ (Viršilos, Vaičiūnienės, 2017, p. 18). Nuteistojo socialinė rehabilitacija turėtų būti siejama su nuteistojo grįžimu į visuomenę po laisvės atėmimo bausmės atlikimo (reintegracija) (Faraldo-Cabana, 2019). „Socialinė rehabilitacija – tai terminas, kuris anksčiau ne kartą buvo vartojamas tarptautiniuose susitarimuose, kuriuose socialinės rehabilitacijos esmė yra siejama būtent su reintegracija“ (De Wree, Vander Beken, Vermeulen, 2009, p. 112).

Socialinės rehabilitacijos sąvoka atskleidžia galimas problemines sritis, susidariusias dėl asmens įkalinimo. Tai leidžia daryti prielaidą apie patirtus asmens sunkumus iki įkalinimo pradžios ir iššūkius izoliacijos metu. Dėl šių probleminių sričių išvelgiamas kompleksinis, visapusiškas socialinės rehabilitacijos poreikis, siekiant nuteistojo neatitolinti nuo visuomenės.

Dermontas (2005) savo tyrimuose teigia, kad socialinė rehabilitacija – tai kompleksinis socialinių, psichologinių, pedagoginių, teisinių priemonių taikymas socialiai dezadaptuotiems asmenims, kad būtų atkurtos ar naujai ugdomos pagrindinės asmenybės funkcijos, fizinė, psichinė sveikata ir dorovė, socialinis statusas. Taip pat autorius išskiria ir apibrėžia nuteistųjų socialinę rehabilitaciją, kuri, jo teigimu, „tai visuomenės kultūros, pataisos įstaigų darbuotojų, valstybės ir savivaldybių institucijų, visuomeninių organizacijų, religinių bendruomenių ir bendrijų bei kitų juridinių ir fizinių asmenų ir nuteistųjų konstruktyvi sąveika“ (Dermontas, 2005, p. 224). Šios sąveikos rezultatai turi apimti mediacijos procesą, moralinės ir materialinės žalos atlyginimą visuomenei, pilnų asmens teisių grąžinimą, teistumo panaikinimą, visapusišką parengimą integruojantis į visuomenę, socialinio statuso kitimą, pilnavertišką piliečio ugdymą, kad nuteistasis galėtų pakankamai gerai ir savarankiškai funkcionuoti visuomenėje (Dermontas, 2005).

Socialinė rehabilitacija, minėtų autorių teigimu, – tai iš anksto numatytų priemonių įgyvendinimas, organizuojant kompleksinį paslaugų paketą ir įvairiapusį pagalbos procesą

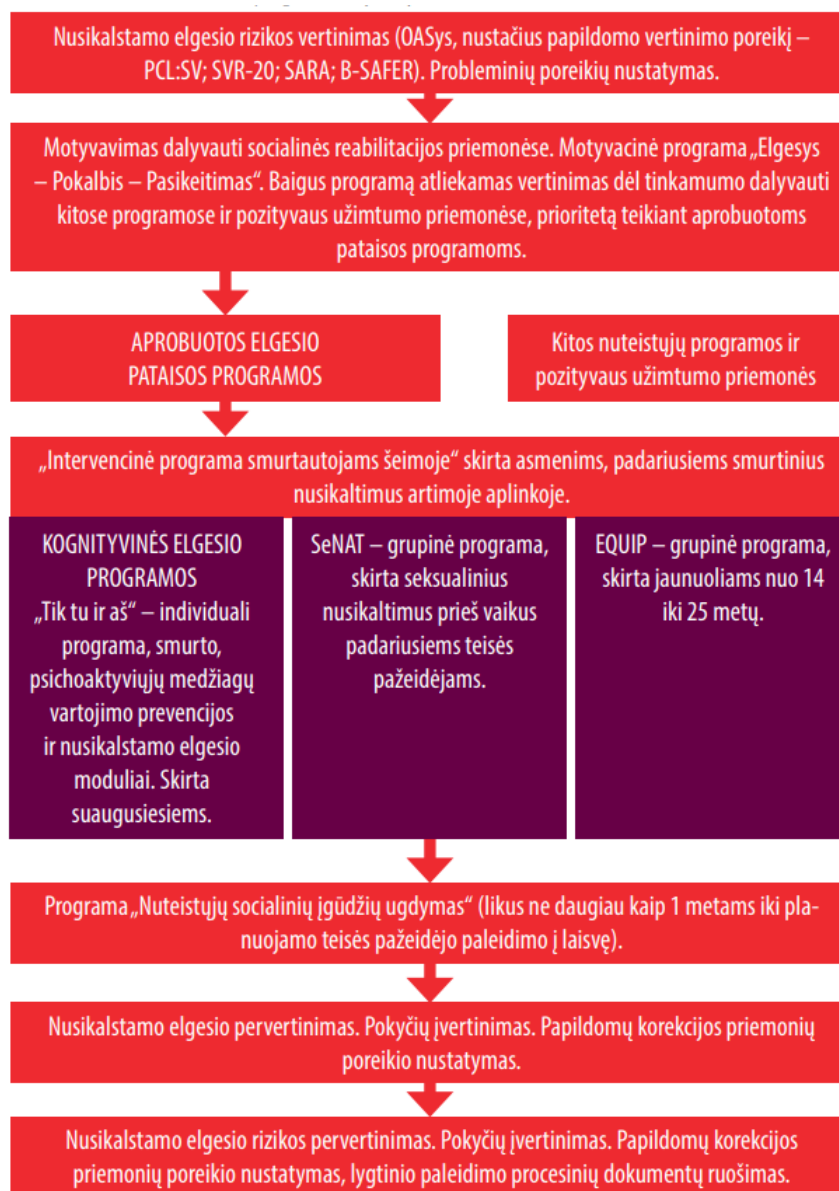
pasitelkiant daugelio sričių specialistus, siekiant atliepti asmens individualius, tarpasmeninius ir visuomeninius poreikius. Darytina prielaida, kad šiuo metu nuteistųjų socialinė rehabilitacija organizuojama tuo pačiu modeliu, kurį pristato ir minėti autoriai, tačiau pataisos įstaigose susiduriama su papildomais iššūkiais, tokiais, kaip nuteistųjų izoliacija ir paslaugų prieinamumas. Nuteistieji, atliekantys laisvės atėmimo bausmę, patiria ne tik emocinę, tačiau ir fizinę atskirtį, kuri daro didelę įtaką socialinės rehabilitacijos kokybei.

Resocializacijos procesas pataisos įstaigose pirmiausia gali būti siejamas su bausmės atlikimu tokiomis sąlygomis, kurios neatitolina individo gyvenimo įkalinimo įstaigoje sąlygų nuo jo gyvenimo laisvėje sąlygų. Šis aspektas svarbus, kadangi resocializacija yra glaudžiai susijusi su socializacija – visą žmogaus gyvenimą trunkančiu procesu, kuris vyksta būtent tose sąlygose, kuriose asmuo gyvena (Žemaitytė, Čiurinskienė, 2004).

Lietuvos pataisos įstaigose socialinė rehabilitacija prasideda nuo to momento, kai asmuo patenka į įkalinimo įstaigą. Yra numatytas veiksmų algoritmas, kurio pagrindu dirbama su asmeniu iki išėjimo iš laisvės atėmimo vietų. LR BVK (suvestinė redakcija nuo 2022-01-01) numato socialinės rehabilitacijos tikslus, veiksmus ir priemones, planavimo etapus. 137 straipsnyje nurodyta, kad „nuteistųjų socialinė rehabilitacija grindžiama nuteistųjų nusikalstamo elgesio rizikos valdymu ir atkuriamojo teisingumo įgyvendinimu“. Nuteistųjų socialinės rehabilitacijos tikslai orientuoti į pakartotinio nusikalstamo elgesio rizikos mažinimą, t. y., veiksmų, darančių įtaką nusikalstamam elgesiui valdymą; išorinės ir vidinės motyvacijos stiprinimą, įgalinant asmenį spręsti problemines situacijas savarankiškai nenusižengiant įstatymams; žalos atlyginimą ne tik nukentėjusiajam, tačiau ir visuomenei. Taip pat yra apibrėžiama socialinės rehabilitacijos eiga prioritetine tvarka: visų pirma, atliekamas asmens nusikalstamo elgesio rizikos vertinimas, pagal atliktą vertinimą identifikuojami kriminogeniniai veiksniai, darantys poveikį asmeniui, parenkamas bei įgyvendinamas priemonių paketas, kuriuo šalinami kintamieji kriminogeniniai veiksniai.

Kaip minėtina, nuteistųjų socialinės rehabilitacijos apibrėžtyje pataisos įstaigos, identifikavusios problemines sritis, sudaro įvairiapusį pagalbos teikimo planą. Nuteistajam atliekamas pirminis nusikalstamo elgesio rizikos vertinimas, kurio metu nustatomi statiniai ir dinaminiai veiksniai, darantys įtaką asmens mąstymui ir elgesiui. Atlikus vertinimą yra teikiami pasiūlymai individualaus socialinės rehabilitacijos plano sudarymui ir taip parenkamos tikslinės socialinės rehabilitacijos priemonės bausmės atlikimo metu, prireikus stiprinama tiek išorinė, tiek vidinė asmens motyvacija dalyvauti numatytose priemonėse. Socialinės rehabilitacijos priemonės skirstomos į dvi kategorijas: 1) aprobuotos elgesio pataisos programos ir 2) edukacinės programos ir pozityvaus užimtumo priemonės. Dalyvavimo ir vykdymo numatytose socialinės rehabilitacijos priemonėse rezultatai apžvelgiami ir įvertinami atliekant pakartotinį nusikalstamo

elgesio rizikos vertinimą. Atlikus rezultatų analizę, vykdoma individualaus socialinės rehabilitacijos plano korekcija kartu dalyvaujant ir nuteistajam (1 pav.). Dalyvaujant socialinės rehabilitacijos priemonėse, numatytose individualiame socialinės rehabilitacijos plane, nuteistasis turi didesnes galimybes būti paleistas lygtinai iš pataisos įstaigos arba perkeltas tolimesnę laisvės atėmimo bausmę tęsti Pusiaukelės namų sąlygomis (Vaičiūnienė R., Viršila V., 2017).



1 pav. Socialinės rehabilitacijos priemonių taikymo modelis

Šaltinis: Vaičiūnienė R., Viršila V., 2017, p. 9.

Laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų socialinė rehabilitacija organizuojama ir vykdoma vadovaujantis rizikos įvertinimo principu, atsako į poreikius, imlumo, veiksmingumo, profesinės diskrecijos, mokslinio pagrįstumo ir visuomenės dalyvavimo principais (Nuteistųjų pataisos programų ir pozityvaus užimtumo priemonių taikymo tvarkos aprašas, 2014).

Pateikiami principai įpareigoja pataisos įstaigas atkreipti dėmesį į nuteistojo poreikius ir asmenines problemas, taip individualizuojant socialinės reabilitacijos vyksmą.

Kokybiškos socialinės reabilitacijos vykdymui, tiksliniam darbui su nuteistaisiais yra ypatingai svarbu pastebėti jų skirtumus ir individualumą. Prieš socialinės reabilitacijos procesą, pasak Uscilos ir Merfeldaitės (2012), labai svarbu ištirti nuteistojo problemas. Autorių teigimu, visų pirma, reikėtų asmenis išklausyti, būti empatiškiems ir įsigilinti į jų sunkumus, rūpesčius ir priežastis, taip pat reikėtų apibrėžti emocinius bei kognityvinius problemos aspektus: ar tai patirtis, ar šališka nuomonė. Tik tinkamai įvertinus ir identifikavus problemines sritis įmanoma teikti kompleksinę, profesionalią pagalbą. Viena iš tokių sričių yra priklausomybės ligos. „Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas laisvės atėmimo vietose yra viena iš pagrindinių problemų, su kuria susiduria bausmių vykdymo sistema“ (Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas, 2020, p. 74). Anot Didžiokienės ir Drazdauskienės (2012), yra net 24 proc. nusikalstamo elgesio atvejų, kurių metu aukos buvo pažįstamos su įstatymų pažeidėjais ir su jomis kartu girtavo, todėl svarbu atkreipti dėmesį, kad šios problemos yra įsisenėjusios ir nusikalstamų veikų darymas galimai yra priklausomybės ligų pasekmė. Priklausomybės ligos - tai ne tik sunkiai sprendžiama problema. Tai gali tapti ir kitų, naujai atsirandančių sveikatos ir emocinių sutrikimų priežastimi. Asmenys, priklausomi nuo narkotinių medžiagų, atliekantys laisvės atėmimo bausmę pataisos įstaigoje, turi didesnę galimybę susirgti ŽIV/AIDS ar hepatitu. Taip pat nuteistieji neretai negeba atpažinti ir/ar identifiкуoti mąstymo klaidų, jie nėra motyvuoti keisti netinkamo elgesio. Susiduriama su nuteistųjų žema saviverte, todėl svarbu socialinės reabilitacijos proceso metu modeliuoti kryptingą nuteistojo savimonę identifiкуojant asmens vertybes ir principus. (Mokymosi visą gyvenimą programa, 2016). Siekiant kryptingos nuteistųjų socialinės reabilitacijos pataisos įstaigų darbuotojai parenka ir taiko aprobuotas elgesio korekcijos programas (1 lentelė).

1 lentelė. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus aprobuotų programų sąrašas

PROGRAMOS PAVADINIMAS	PASKIRTIS
Tik Tu ir Aš	Individuali kognityvinė biheavioristinė korekcinė programa, kuri yra nukreipta į smurtinio elgesio prevenciją, psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevenciją arba bendro nusikalstamumo prevenciją. (Priestley, 2008).
Equip	Skirta mokyti jaunuolius iki 24 metų mąstyti ir elgtis atsakingai. Programa remiasi savitarpio pagalbos metodu, kai jaunuoliai skatinami teikti pagalbą vieni kitiems grupėje ir taip pat yra mokomi atpažinti savo (ir/ar kitų) mąstymo klaidas ir probleminį elgesį bei pykčio valdymo, socialiai atsakingų sprendimų priėmimo ir socialinių įgūdžių.

	(Gibbs, Potter, Goldstein, 1995).
Elgesys – Pokalbis – Pasikeitimas (EPP)	Individuali programa, kurios pagrindas motyvacinio pokalbio metodas ir tinka visoms teisės pažeidėjų grupėms ir ypatingai tiems, kurie yra priklausomi nuo psichiką veikiančių medžiagų bei turi didelį padarytų nusikaltimų skaičių. (Farbring, Berge, 2004).
Seksualiai nusikaltusių asmenų terapijos programa (SeNAT)	Grupės darbui skirta programa, orientuota į seksualinę prievartą prieš vaikus panaudojusius teisės pažeidėjus. (Boer, 2009).
Priklausomų nuo psichiką veikiančių medžiagų asmenų reabilitacijos programa	Programos metu, sudaromos galimybės nuteistiesiems gydytis, inicijuoti savo problemų sprendimą ir taip tapti įstatymų besilaikančiais, žmogiškąsias vertybes ir visuomenės saugumą gerbiančiais piliečiais. Nuteistieji mokomi siekti gyvenimo tikslų nenusikalstant, jiems padedama ieškoti tinkamų būdų adaptuotis ir įsilieti į visuomenę po laisvės atėmimo. (Laikovskis, Povilaitytė, Rybakova, Suchovienė, Klimukienė, Pilvelienė, 2016).
Dailės terapija R.A.K.T.A.S.	Grupinė programa, skirta sudaryti galimybę klientui, šiuo atveju įkalinimo bausmę atliekančiam asmeniui, keistis ir ugdyti savo asmenybę, jam naudojant vizualinės išraiškos priemones palaikančioje aplinkoje. (Gervytė, 2017).
Nuteistųjų socialinių įgūdžių ugdymas	Grupinė programa, kurios tikslas – ugdyti nuteistųjų gebėjimus prisitaikyti visuomenėje po bausmės atlikimo bei elgtis teigiamai nenusižengiant įstatymams. Ugdomi nuteistųjų gebėjimai optimaliai susitvarkyti su kasdienio gyvenimo poreikiais – tai gebėjimai, kurie nuteistiesiems padeda išlaikyti psichinę sveikatą ir pasitikėjimą savimi, kai susiduriama su iššūkiais. (Mokymosi visą gyvenimą programa, 2016).
Jaunimas ir psichoaktyvios medžiagos	Prevencinė programa, kuri skirta padėti jaunimui įgyti žinių, susikurti elgesio ir mąstymo modelį, kuris būtinas sveiko gyvenimo būdo puoselėjimui. (Lions Quest Lietuva, 2015).
Ankstyvoji intervencija	Programa skirta supažindinti jaunimą su psichoaktyvių medžiagų vartojimo pasekmėmis. Įvadinio pokalbio metu identifikavus galimai turimą priklausomybę suteikti informaciją, kur jaunuolis gali kreiptis dėl pagalbos ar gydymo. Skirta jaunuoliams, kurie eksperimentuoja vartodami psichoaktyvias medžiagas, bet dar neturi priklausomybės. (Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas, 2018).
Intervencinė programa smurtautojams šeimoje	Grupinė programa sukurta edukaciniu pagrindu, kuri skirta mokytis nuteistiesiems kurti pagarba grįstus tarpusavio santykius šeimoje nenaudojant smurto. (Skorupska, Skowroński, 1993).

Šaltinis: lentelę sudarė darbo autorius

Taigi, stebina gausa socialinės reabilitacijos programų, kuriomis stengiamasi aprėpti įvairaus spektro nuteistųjų problemas, t. y., smurto, psichoaktyvių medžiagų ir bendro nusikalstamo elgesio prevencija; mąstymo ir elgesio korekcijos; motyvacijos stiprinimo;

pagalbos asmenims, padariusiems seksualinius nusikaltimus prieš vaikus; priklausomybės ligų gydymo; asmenybės ugdymo; socialinių įgūdžių ugdymo; tinkamo partnerystės santykių kūrimo.

Galima teigti, jog nuteistųjų socialinės reabilitacijos problemos yra daugiasluoksnės, kurios lokalizuojasi mikro, mezo ir makro lygmenyse, todėl socialinė reabilitacija pataisos įstaigose yra nukreipta į asmens, prisiimančio atsakomybę už savo veiksmus, ugdymą, kad jis būtų pasiruošęs svarbiems pokyčiams savo gyvenime ir gebėtų juos priimti visuomenėje priimtinais būdais. Visas šis procesas orientuotas į sėkmingą nuteistojo grįžimą į visuomenę ir pakartotinio nusikaltimo elgesio rizikos valdymą.

Apibendrinant galima teigti, kad pataisos įstaigose socialinės reabilitacijos reikšmė suprantama ganėtinai plačiai. Ji sietina su patvirtintų ir aprobuotų programų, metodikų, instrukcijų ir taisyklių vykdymu, siekiant pozityvių nuteistųjų elgesio pokyčių. Taip pat, pataisos įstaigų darbuotojams svarbu rengti, įgyvendinti ir tobulinti įvairias pozityvaus užimtumo priemones.

1.2. Socialinės reabilitacijos pataisos įstaigose reglamentavimas

Analizuojant socialinės reabilitacijos efektyvumą pataisos įstaigose svarbu aptarti teisinį reglamentavimą, kurio pagrindu nuteistiesiems teikiamos socialinės paslaugos, nes įstatyminės bazės dėka yra garantuojama socialinė apsauga bei veiksmingas problemų sprendimas laisvės atėmimo bausmę atliekantiems asmenims.

Teisinį reglamentavimą pataisos įstaigose galima skirstyti į dvi kategorijas. Pirmoji reglamentuoja socialinę nuteistųjų reabilitaciją Europos Sąjungos lygmeniu, o antroji nacionaliniu mastu. Lietuvai tapus Jungtinių Tautų Organizacijos, Europos Sąjungos bei kitų tarptautinių organizacijų nare atsirado reikalavimas laikytis ratifikuotų/pasirašytų teisės aktų. Jungtinių Tautų standartinėse minimaliose elgesio su kaliniais taisyklėse (Nelsono Mandelos taisyklės, 2015) nurodoma, kad būtų imtasi visų priemonių tam, kad nuteistasis būtų palaipsniui grąžintas į visuomenę. Analogiškos socialinės reabilitacijos taisyklės yra pateikiamos Europos kalėjimų taisyklėse (1973) – 70-a taisyklė: „Kiek galima greičiau po priėmimo į kalinimo įstaigą reikėtų pradėti kalinių rengimą išeiti į laisvę.“ Europos tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijose šalims narėms „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“ (2006) rekomenduojama pataisos įstaigų darbą organizuoti vadovaujantis tuo, kad visas kalinimas turėtų vykti taip, kad asmenys, kuriems buvo apribota laisvė, galėtų lengviau integruotis į laisvą visuomenę ir kad gyvenimas kalinimo įstaigoje turėtų kiek įmanoma labiau priartėti prie pozityvių gyvenimo visuomenėje aspektų. Taip pat numatoma, kad kiek įmanoma greičiau po nuteistojo atvykimo į pataisos įstaigą bet kokia informacija apie kalinio socialinę situaciją turi būti įvertinta tam, kad už tai atsakingas personalas imtųsi priemonių ir būtų patenkinti kalinio poreikiai. Taigi, matoma,

kad nuteistųjų socialinės reabilitacijos reglamentavimas pradedamas aukštesniu, Europos Sąjungos lygmeniu, kuris imperatyviai ir rekomendaciniu pobūdžiu yra perteikiamas valstybėms narėms, tarp kurių yra ir Lietuva. Paminėtuose teisės aktuose nuteistųjų socialinė reabilitacija numatyta kaip viena iš būtinų pataisos proceso priemonių, be kurios nuteistojo pokytis nevyktų.

Remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucijos (1992) 29 straipsniu „Įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs. Žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu.“ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso (suvestinė redakcija nuo 2020-07-01 iki 2021-12-31) 111 straipsnyje nurodyta, kad laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų pataisos priemonės sudaromos iš dviejų pagrindinių sudedamųjų dalių – socialinės reabilitacijos bei užimtumo. 136 straipsnyje nustatyta, kad nuteistųjų socialinę reabilitaciją organizuoja Kalėjimų departamentas, o įgyvendinimo procesu rūpinasi pataisos įstaigų administracija, kuri į šią veiklą skatina įsitraukti valstybės ir savivaldybių institucijas ir įstaigas, organizacijas, asociacijas, religines bendruomenes ir bendrijas, kitus juridinius asmenis ar jų padalinius bei savanorius. Pataisos įstaigų ir tardymo izoliatorių vidaus tvarkos taisyklių 13 punkte numatyta, kad, skirstant nuteistuosius į gyvenamąsias patalpas, atsižvelgiama į asmeninius ir aplinkos veiksnius, turinčius įtakos nuteistojo kalinimo sąlygoms: asmens nusikalstamo elgesio rizikos lygį, neigiamos įtakos asmeniui ar kitiems nuteistiesiems rizikos lygį, sveikatos būklę, amžių, gebėjimus užsiimti darbine veikla, psichologines ir kitas asmenines savybes. 14 punkte numatyta, kad pataisos įstaigos (tardymo izoliatoriaus) administracija apie nuteistojo atvykimą į pataisos įstaigą (tardymo izoliatorių) praneša nuosprendį priėmusiam teismui ir išsiunčia pranešimą nuteistojo sutuoktiniui, sugyventiniui arba artimiesiems giminaičiams. 17 punkte numatyta, kad iš užrakintų gyvenamųjų aukštų, gyvenamųjų patalpų (kamerų) arba palatų nuteistieji (suimtieji) išleidžiami tik iš anksto suplanuotoms veikloms pagal numatytus grafikus į darbą, bendrojo lavinimo mokyklą ar profesinio mokymo įstaigą, į pasimatymus, paskambinti telefonu, į valgyklą, socialinės reabilitacijos užsiėmimus, susitikimus su advokatu (gynėju), užsiimti individualia ar kita Bausmių vykdymo kodekso ar Lietuvos Respublikos suėmimo vykdymo įstatymo nustatyta veikla, sudaryti santuoką, iškvietus pataisos įstaigos (tardymo izoliatoriaus) darbuotojui, nuvykti pas sveikatos priežiūros specialistus, laisvalaikio metu – pasivaikščioti arba užsiimti kitokia veikla. Pažymėtina, kad teisės aktai apibrėžia, kas rūpinasi ir organizuoja nuteistųjų socialinės reabilitacijos procesą, kaip ir kokias priemones pasitelkiant vykdomas pokytis, taip pat kokios paslaugos numatytos pagalbos teikimo eigoje.

Iš pataisos įstaigų paleidžiamų (paleistų) asmenų socialinės integracijos tvarkos aprašo (2021) 7.3 papunktyje nurodoma, kad pataisos įstaigoje dirbantis socialinis darbuotojas

organizuoja socialinės integracijos priemonių, tokių, kaip gyvenamosios vietos suradimo, užimtumo užtikrinimo, priklausomybės ligų gydymo ar kitų sveikatos problemų sprendimo, taip pat socialinės paramos gavimo, išsiskolinimų ir finansų tvarkymo, santykių su artimaisiais atkūrimo ir kitų priemonių, kurios nuteistajam bus reikalingos, kai jis išeis iš pataisos įstaigos, įgyvendinimą 7.4. papunktyje numatyta, kad socialinis darbuotojas palaiko santykius ir konsultuojasi su savivaldybės administracija, į kurios teritoriją iš pataisos įstaigos paleidžiamas nuteistasis planuoja grįžti ir deklaruoti gyvenamąją vietą, kitomis valstybės ir savivaldybės įstaigomis, NVO, kurios iš pataisos įstaigos paleidžiamam nuteistajam gali suteikti reikiamą socialinę paramą ir (ar) kitą pagalbą, prireikus į pataisos įstaigą kviečia jų atstovus tiesiogiai konsultuoti nuteistuosius.

Nuteistųjų perkėlimo į pusiaukelės namus ir grąžinimo iš jų tvarkos apraše (2021) nurodyta, kad nuteistųjų, tęsiančių laisvės atėmimo bausmę, socialinė rehabilitacija ir priežiūra vykdoma pagal LR BVK nustatytus principus ir reikalavimus bei numato, kad pusiaukelės namų veikla organizuojama taip, kad nuteistųjų socialinės rehabilitacijos ir intensyvaus rengimo lygtiniam paleidimui iš pataisos įstaigos priemonės būtų derinamos su nuteistųjų užimtumo veiklų laiku.

Nuteistųjų laisvės atėmimo bausmės resocializacijos reformos Lietuvoje koncepcijoje, patvirtintoje Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2021-01-07 įsakymu Nr. V-5, numatyta, kad tikslingesniai ir efektyvesniai nuteistųjų socialinės rehabilitacijos procesui įgyvendinti yra tikslinga pataisos įstaigose įsteigti keturias atskiras komandas, kurių funkcijos nesidubliuotų ir būtų aiškiai apibrėžtos. Išskirtos kontaktinių pataisos pareigūnų, socialinio darbo ir psichologinės intervencijos, vertinimo ir analizės bei užimtumo komandos.

Taigi, teisės aktus, reglamentuojančius nuteistųjų socialinės rehabilitacijos organizavimą, galima skirti į tris skirtingas kategorijas:

- 1) teisės aktai, kurie imperatyviai nurodo nuteistųjų socialinės rehabilitacijos reikšmę ir būtinumą;*
- 2) teisės aktai, kurie nurodo, kas ir kaip organizuoja nuteistųjų socialinę rehabilitaciją bei kokios paslaugos teikiamos socialinės rehabilitacijos procese;*
- 3) teisės aktai, reglamentuojantys nuteistųjų socialinės rehabilitacijos kompleksiskumą, tęstinumą ir palydėjimą pereinant į integracijos į visuomenę etapą.*

Apibendrinant galima teigti, kad valstybė nuosekliai numato nuteistųjų socialinės rehabilitacijos procesą pataisos įstaigose, konkrečiai reglamentuodama, kokie veiksmai turi būti įgyvendinami. Valstybė sudaro galimybę į nuteistųjų socialinės rehabilitacijos procesą įsitraukti kitoms išorinėms institucijoms ir paslaugų teikėjams, siekiant užtikrinti visapusišką paslaugų

paketą. Skirtingų institucijų indėlis į nuteistųjų socialinės rehabilitacijos procesą užtikrina teikiamų paslaugų tęstinumą, kompleksiskumą ir efektyvumą. Stebimas valstybės įdirbis užtikrinant bendras nuteistųjų teises, socialinę gerovę ir saugumo sistemos funkcionavimą. Šių aspektų įgyvendinimas prisideda prie kiekvieno nuteistojo individualių poreikių patenkinimo. Pažymėtina ir tai, kad kuriamos naujos veiklos strategijos nuteistųjų socialinei rehabilitacijai, bausmės atlikimo sąlygoms ir režimo reikalavimų optimizavimui bei veiksmingumo užtikrinimui.

1.3. Veiksniai, turintys įtakos nuteistųjų socialinei rehabilitacijai pataisos įstaigose

Šiuolaikiniuose tyrimuose yra nagrinėjamas įkalinimo poveikis laisvės atėmimo bausmę atliekantiems nuteistiesiems. Teigiamas psichologinis poveikis nuteistiesiems yra siejamas su tinkama pataisos įstaigos infrastruktūra, nuolatinio nuteistųjų užimtumu, pagarba grįstais santykiais tarp nuteistųjų ir pataisos įstaigos darbuotojų. Taip pat teigiamas poveikis priklauso ir nuo asmeninių nuteistųjų savybių, tokių, kaip stipri valia ar dvasingumas. Paminėtina, kad autoriai identifiko ir psichinę nuteistųjų sveikatą neigiamai veikiančius veiksnius. Akcentuotina, kad prasta, neatitinkanti oraus gyvenimo sąlygų įstaigos infrastruktūra, per didelis vienoje patalpoje gyvenančių nuteistųjų skaičius, nepakankama psichologinė pagalba nuteistiesiems arba jos nebuvimas, pataisos įstaigoje patiriamas nuteistųjų stresas ir smurtas daro įtaką nuteistųjų psichinei būklei ir motyvacijai (Gabrysch, Sepulveda, Bienzobas, Mundt, 2020).

Nuteistųjų socialinės rehabilitacijos procesą sąlygoja tiek išoriniai, tiek vidiniai veiksniai (2 pav.).

NUTEISTŲJŲ SOCIALINĖS REABILITACIJOS PROCESĄ SĄLYGOJANTYS VEIKSNIAI	
IŠORINIAI VEIKSNIAI	VIDINIAI VEIKSNIAI
Infrastruktūra (Vaičiūnienė, 2017)	Nuteistųjų motyvacija (Davis, Bahr, Ward, 2012; Kublickienė, 2014; Katinaitytė, Čibiraitė, 2011)
Subkultūra (Kublickienė, 2014; Szaszkievycz, 2000; Vaičiūnienė, 2017)	
Laisvės atėmimo bausmės terminas (Cohen, Taylor, 1970; Justickaja, Gavėnaitė, 2009; Sakalauskas, 2017)	Socialinis vaidmuo (Sakalauskas, 2017; Gaum, Hoffman, Venter, 2006)
Priežiūros mechanizmai (Sakalauskas, 2017)	
Maksimaliai taikoma izoliacija (Sakalauskas, 2017; Dünkel, 2017; Galdikaitė, Kiričenko 2016)	Socialiniai ryšiai (Sakalauskas, 2017)
Socialinės rehabilitacijos priemonės (Kublickienė, 2014)	
Personalo pasirengimas (Vaičiūnienė, Viršila, 2017)	Lytiniai santykiai (Sakalauskas, 2017)
Darbo krūvis (Kublickienė, 2014; Herbic, Hesselink, 2012)	
Nuteistųjų užimtumas (Kublickienė, 2014; Van Wyk, 2014; Davis, Bahr, Ward, 2012)	

2 pav. Nuteistųjų socialinės rehabilitacijos procesą sąlygojantys veiksniai

Kriščiūno (2009) teigimu, socialinės reabilitacijos sudėtinės dalys apima keletą esminių aspektų. Minėtas autorius įvardija, kad teisinė bazė, medicininiai aspektai, profesinė reabilitacija, ugdymas, informacijos pasiekiamumas, socialinės paslaugos, specialistų rengimas, rekreacija, visuomenės požiūris, tai yra išoriniai veiksniai, kurie nepriklauso nuo nuteistojo valios, tačiau daro įtaką socialinės reabilitacijos procesui.

Vaičiūnienės (2017) teigimu, vienas iš išorinių veiksnių yra *infrastruktūra*. Autorė pažymi, kad didžioji dalis Lietuvos pataisos įstaigų yra išlaikiusios sovietinių kolonijų, kuriose nuteistieji gyvena bendrabučio tipo patalpose, architektūrą, struktūrą ir gyvenimo sąlygas. Ši infrastruktūra suponuoja galimybes tęsti kolektyvinio tipo kalinimą, kai vienoje gyvenamojoje patalpoje laisvės atėmimo bausmės atlikimo metu gyvena nuo 10 iki 16 asmenų. Bendro kalnimo strategija sudaro puikias sąlygas vyrauti neformalioms nuteistųjų taisyklėms, vadinamoms subkultūra. Pataisos įstaigose vyraujanti subkultūra, kartu su jai būdinga subordinacine sistema, yra ne tik pagrindinis kontroliuojantis nuteistųjų kasdienio gyvenimo ir tarpusavio santykių ypatumas, bet ir aspektas, veikiantis visą pataisos įstaigų aplinką. Nuteistųjų laisvės atėmimo bausme resocializacijos reformos Lietuvoje koncepcijoje (2021) numatytas nuteistųjų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę, atskyrimas ir diferencijavimas pagal iš anksto numatytus kriterijus, siekiant užtikrinti tikslingą ir kryptingą socialinės reabilitacijos priemonių parinkimą ir nuoseklų jų įgyvendinimo procesą. Šis procesas leistų užtikrinti ir palengvinti nuteistųjų pozityvių socialinių ryšių su šeima ir artimaisiais palaikymą bausmės atlikimo metu, tikslingai ir kokybiškai taikyti resocializacijos, užimtumo, gydymo ir kitas resocializacijos programas bei mažinti subkultūros įtaką.

Subkultūra. Kolektyvinis kalinimas leidžia kurtis naujoms apraiškoms ir nepalankiam mokymuisi vienas iš kito. Kriminalinė subkultūra tampa vienu svarbiausių barjerų, siekiant socialinės reabilitacijos ir resocializacijos tikslų. Pataisos įstaigų subkultūros apraiškas nagrinėjantis M. Szaszkievicius šio reiškinio aktualumą sieja kaip tik su tuo, kad „kriminalinė subkultūra turi nedviprasmiškai destruktinį poveikį nuteistojo reabilitacijai ir daro antireabilitacinio ar antisocialinio (deviantinio) pobūdžio įtaką įkalintojo psichikai“ (Szaszkiewicz, 2000, p. 171). Subkultūros taisyklės apima nuostatas neskųsti, grąžinti skolas, nebendradarbiauti su pataisos įstaigų darbuotojais, apginti savo garbę, nestebėti kitų nuteistųjų. Taip pat nurodoma nevogti iš kitų nuteistųjų, vengti komunikacijos su žemiausios kastos atstovais, esant poreikiui paremti kitus nuteistuosius, atsakyti už savo žodžius. Atkreiptinas dėmesys, kad subkultūros vaidmuo pastaraisiais dešimtmečiais menko, tačiau vis dar išlieka bendru Lietuvos pataisos įstaigų bruožu, reguliuojančiu kasdienės nuteistųjų sąveikas ir organizuojančiu įkalinimo sociumą ir kasdienybę (Vaičiūnienė, 2017).

Laisvės atėmimo bausmės terminas. XX a. antroje pusėje buvo publikuotas britų mokslininkų Cohen ir Taylor (1970) tyrimas apie kalinių, nuteistų ilgos trukmės laisvės atėmimo bausmę, patirtį. Tyrimo metu su ilgas laisvės atėmimo bausmės atliekančiais nuteistaisiais buvo kalbama apie laikotarpį, kurį jie praleido pataisos įstaigoje, ir bausmės termino pabaigos laukimą, kaip šis laukimas juos paveikė. Tyrimo rezultatai parodė, kad ilgas bausmės terminas suteikia nuteistajam stiprų beprasmybės jausmą, kuriam pakeisti neužtenka kasdienybėje vykstančių suvaržytų socialinės reabilitacijos priemonių. Cohen ir Taylor pastebi, kad pataisos įstaigose izoliacija yra priežastis, kuria grindžiamas apribojimas nuteistiesiems bendrauti su visuomene. Autorių teigimu, tai paveikia nuteistojo pokyčio galimybes įgyvendinant socialinės reabilitacijos tikslus, nes geriausios asmens savybės atskleidžiamos tik sąveikaujant su kitais žmonėmis. Žmonės yra socialinės būtybės, kurioms būtinas bendravimas, jaučiamas tarpusavio ryšio stiprumas, palaikymas ir kiti jausmai. Justickaja ir Gavėnaitė (2009) teigia, kad laisvės atėmimo bausmės taikymas dažniausiai tik padidina recidyvo tikimybę, o atlikus ilgesnę nei penkių metų laisvės atėmimo bausmę, integracija į visuomenę tampa itin sudėtingai išsprendžiamu uždaviniu.

Laisvės atėmimas iš esmės yra kenksmingas, jis dažniausiai neturi jokio korekcinio ar kitokio pozityvaus poveikio, ypačiai, jeigu turinį sudaro laisvės apribojimas be jokio aiškaus, struktūruoto, tikslingo ir kokybiško integracinio pobūdžio priemonių taikymo. Kuo laisvės atėmimas yra ilgesnis, tuo jis žalingesnis (Sakalauskas, 2017).

Priežiūros mechanizmai. Nepaprastai svarbus akcentas yra tiesioginį darbą dirbančių, kontaktinių pareigūnų požiūris ir elgesys su nuteistuoju. Priežiūros sistema „net ir taikoma geriant žmogiškąjį orumą, nekalbant apie piktnaudžiavimą, savivalę, savitikslių galios demonstravimą ir sąmoningą nuteistųjų žeminimą, turi didesnę ar mažesnę šalutinį efektą, galintį inicijuoti socialinį ir net psichinį nuteistojo degradavimą“ (Sakalauskas, 2017, p. 82). Bausmių vykdymo sistema tarsi saugo visuomenę nuo nusikaltėlių, tačiau jie patys pataisos įstaigose mažai apsaugoti vieni nuo kitų ir netgi nuo personalo, todėl dažnai vyrauja baimė (Sakalauskas, 2017).

Maksimaliai taikoma izoliacija. Nėra įmanoma mokytis gyventi laisvėje gyvenant izoliuotiems. Įvertinus galimo pasitikėjimo laipsnį, trumpalaikės išvykos, darbas, mokymasis ir dalyvavimas socialinės reabilitacijos programose už pataisos įstaigos ribų, atostogos, atviros kalinimo formos, apgyvendinimas pusiaukelės namuose ir kitos kalinimo atvėrimo priemonės turi tapti dažna praktika ir kalinimo sistemos kasdienybė, o ne kartkartėmis išimtimis (Sakalauskas, 2017). Didelis nuteistųjų skaičius ir prasmingos veiklos trūkumas pataisos įstaigose skatina neigiamus asmens izoliavimo rezultatus, todėl socialinės reabilitacijos priemonės yra mažiau efektyvios. Svarbu užtikrinti galimybę maksimaliam nuteistųjų

komunikavimui su visuomene ir numatyti reguliarias atviro kalinimo priemonės. Atviros kalinimo įstaigos išskirtinai laikomos labiausiai tinkamos efektyviai integracijai į visuomenę (Dünkel, 2017). Galdikaitė ir Kiričenko teigia, kad „efektyvus socialinės reabilitacijos vykdymas neapsiriboja tik įkalinimo įstaigomis, tai paliečia plačią visuomenę“ (Galdikaitė, Kiričenko, 2016, p. 2). Siekiamybė, kad nuteistieji įsitvirtintų visuomenėje, reikalauja ne tik socialinės reabilitacijos pataisos įstaigų viduje, bet ir visuomenės palankumo bei tinkamos infrastruktūros.

Socialinės reabilitacijos priemonės. Pataisos įstaigose sėkmingam nuteistųjų socialinės reabilitacijos procesui daro įtaką vyraujanti kriminalinė subkultūra ir jos reikšmė formuojamam „vyriškumo“ supratimui. Turėtų būti skiriama daugiau dėmesio specifinėms socialinės reabilitacijos priemonėms, skirtoms konkrečiai kriminalinės subkultūros prevencijos vykdymui ir alternatyvaus vyriškumo formavimui. Siekiant šių tikslų akcentuotinas tik nuteistųjų atskyrimo, apgyvendinant kamerų tipo patalpose, klausimas. Pataisos įstaigose taikomoms socialinio reabilitacinio poveikio priemonėms stinga tęstinumo, dėl to taikytas poveikis tampa mažai prasmingas. Nuteistųjų socialinės reabilitacijos procese dažniausiai akcentuotinas nuteistųjų įdarbinimas, mokymasis, pozityvus užimtumas ir pagalba gydytis priklausomybės ligas. Trūksta tikslingai į sociopsichologinę korekciją nukreiptų programų, o privalomos socialinės reabilitacijos programos vykdomos gana formaliai ir turi nepakankamą korekcinį poveikį (Kublickienė, 2014).

Personalas. Optimalus socialinės reabilitacijos priemonių vykdymas priklauso ne tik nuo pačių priemonių turinio, bet ir nuo jų įgyvendinančių darbuotojų kvalifikacijos, žinių, praktinio darbo stažo, profesionalumo, kompetentingumo, motyvacijos, palankių bei tinkamų darbo sąlygų sudarymo. Dažnai prasti programų efektyvumo rezultatai pateisinami finansinių ir/ar žmogiškųjų išteklių stygiumi, dėl to pagrindinis dėmesys turi būti teikiamas ne pačių socialinės reabilitacijos programų turinio korekcijoms, o kokybiškam programos įgyvendinimui, mokant, konsultuojant, supervizuojant bei motyvuojant programos taikytojus (Vaičiūnienė, Viršila, 2017).

Darbo krūvis. Efektyvesniam socialinės reabilitacijos procesui, sociopsichologinių korekcinio poveikio priemonių vykdymui pataisos įstaigose kelia iššūkius per didelis resocializacijos skyrių darbuotojų darbo krūvis – nuteistųjų skaičius, tenkantis vienam darbuotojui, biurokratinio darbo apimtys, nebuvimas funkcijų diferencijavimo (Kublickienė, 2014). Herbic, Hesselink (2012) teigimu, socialinės reabilitacijos programos kartais nėra efektyvios, nes yra viršijamas darbuotojų ir kalinių santykis.

Nuteistųjų užimtumas. Pataisos įstaigose nuteistiesiems suteikiamos įdarbinimo, mokymosi ar kito užimtumo galimybės ribotos – stinga darbo vietų ir įrangos, mažas mokomų profesijų pasirinkimas (Kublickienė, 2014). Laikas, kuris praleidžiamas neturint užimtumo (darbas, mokslai) pataisos įstaigoje, skatina tuštumą ir beprasmybę, o tai gali paveikti asmenį –

laisvės atėmimo bausmės metu jis gali tapti priklausomas nuo narkotikų ar alkoholio (Van Wyk, 2014). Davis, Bahr, Ward (2012) teigimu, nuteistieji, dirbdami visą darbo dieną, gali stiprinti socialinius ryšius ne tik su laisvės atėmimo bausmę atliekančiais asmenimis, tačiau ir su tais, kurie atvyksta iš išorės, taip pat dirbdami nuteistieji suvokia darbo užmokesčio naudą, kuris motyvuoja išlikti darbo rinkoje. Darbinė veikla sustiprina ryšius su visuomene bei didina takoskyrą tarp nuteistojo ir kitų laisvės atėmimo bausmę atliekančių, kriminalinę patirtį turinčių asmenų. Neoficiali socialinė kontrolė, tai darbo dalis, kurioje tenka prisiimti atsakomybę už atliekamas darbine funkcijas.

Visi šie veiksniai, darantys įtaką nuteistųjų socialiniai reabilitacijai, priskiriami makro lygmeniui, tačiau nereikia pamiršti, kad kokybiškas darbo procesas priklauso ir nuo pačių nuteistųjų, todėl svarbu akcentuoti veiksnius, darančius įtaką socialinės reabilitacijos veiksmingumui mikro lygmenyje.

Motyvacija. Mokslininkai teigia, kad pokyčiai neįvyks, nebent nuteistieji turėtų vidinę motyvaciją keistis (Davis, Bahr, Ward, 2012). Visgi didelė dalis nuteistųjų neturi vidinės motyvacijos dalyvauti socialinės reabilitacijos procese. Požiūriui į socialinę reabilitaciją įtakos turi tvyrančios išankstinės nuostatos, nepasitikėjimas kitais nuteistaisiais bei pataisos įstaigų darbuotojais, atstumo su darbuotojais išlaikymas, pagalbos kreipimosi ir/ar atgailos nepriimtumas ir kita. Norėdami užsitikrinti aukštesnį statusą hierarchiniuose tarpusavio nuteistųjų santykiuose, dalis nuteistųjų nėra linkę savanoriškai dalyvauti socialinės reabilitacijos programose ir į jas įsitraukia parodomai dėl suteikiamų lengvatų (Kublickienė, 2014). Katinaitė ir Čibiraitė (2011) pabrėžia, kad resocializacijos procesas vyksta sėkmingai tuo atveju, jei asmuo turi galimybę išreikšti save, yra stiprinama jo motyvacija, patenkinami poreikiai ir atsiranda noras siekti pokyčių.

Socialinis vaidmuo. Nuteistiesiems laisvės atėmimo bausmės metu iš dalies yra atimamas suaugusio asmens vaidmuo. Nuteistieji privalo laikytis patvirtintų pataisos įstaigų taisyklių, vykdyti pareigūnų reikalavimus, dėl šios priežasties netenkamas savarankiškumas tenkinant asmeninius poreikius ir/ar priimant sprendimus. Minėtina situacija sudaro galimybę nevykdyti mums visiems įprastos pareigos – rūpintis savimi asmeniškai, o tai ilgainiui nulemia nuteistojo išmoktą bejėgiškumą (Sakalauskas, 2017). Anot Gaum, Hoffman, Venter (2006), viena iš to priežasčių yra reiškiny, vadinamas institucionalizacija. Tai įvyksta tokiomis aplinkybėmis, kai bet koks nepriklausomas sprendimų priėmimas ar mąstymas laikomas maištavimu ir kai pažeidėjai verčiami laikytis taisyklių, nesvarbu, ar jie sutinka, ar ne.

Socialiniai ryšiai. Palikus artimuosius ir draudimas matytis su jais pagal poreikį, jaučiamas kaip vienas didžiausių apribojimų. Santykių su šeima ir artimaisiais palaikymas tampa ypatingai sudėtingas ilgalaikio laisvės atėmimo bausmės termino atveju. Reikšmingas, padėtį

gerokai apsunkinantis veiksnys – socialinių ryšių praradimas, vidinis nerimas ir baimė galutinai prarasti bet kokius ryšius su išoriniu pasauliu (Sakalauskas, 2017).

Lytiniai santykiai. Didesnės įtampos veiksnys ir vyriškos, ir moteriškos lyties asmenims yra su laisvės atėmimu susijęs heteroseksualių lytinių santykių netekimas. Laisvės atėmimui trunkant ilgą laikotarpį ir neturint įprastų lytinių santykių su priešinga lytimi, linkstama į pasyvius arba aktyvius homoseksualius vaidmenis bei ryšius, kurie sukelia papildomų psichinių sunkumų (Sakalauskas, 2017).

Vienas iš laisvės atėmimo bausmės vykdymo uždavinių yra nuteistųjų socialinė rehabilitacija ir integracija į visuomenę. Norint šio tikslo siekti kryptingai, svarbu atkreipti dėmesį ir sudaryti galimybes mažinti negatyvų kalinimo poveikį, įskaitant ir suteiktinas atvėrimo galimybes, taikomas socialinės rehabilitacijos priemones, skatinančias nuteistųjų gebėjimus gyventi laisvėje nedarant nusikaltimų. Socialinės rehabilitacijos sėkmė priklauso nuo daugelio faktorių: ugdymo, užimtumo, paties asmens motyvacijos, darbuotojų noro ir gebėjimo padėti ir būti atsakingam už asmenį, kurio gerovės siekiama (Kvieskienė, Voitiukevič, 2013). Vienas pagrindinių humaniško laisvės atėmimo požymių yra empatiški, abipusiu supratimu ir tolerancija bei pagarba grįsta pataisos įstaigų darbuotojų ir nuteistųjų sąveika. Visa tai ypatingai priklauso nuo bausmių vykdymo sistemoje vyraujančio laisvės atėmimo bausmės reikšmės supratimo, sudaromų darbo ir kalinimo sąlygų. Navicko, Liausėdo, Navickienės (2014, p. 50) teigimu, „norint įgyvendinti pokyčius asmens elgesio ir mąstymo ypatumams, būtina koreguoti ir aplinkos veiksnius, turinčius įtaką socialinei rehabilitacijai“. Taip pat matome, kad socialinės rehabilitacijos proceso rezultatus sąlygoja įvairūs kintamieji. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad sistemos ekvifinališkos, jų paprastais linijiniais priežasties–pasekmės ryšiais negalima paaiškinti, nes ta pati priežastis gali sukelti įvairius padarinius, kuriuos paaiškinti galima atskleidus jų sąveiką, į kurią įtrauktos kelios subsystemos.

Apibendrinant galima teigti, kad tiek išoriniai, tiek vidiniai veiksniai yra svarbūs socialinės rehabilitacijos nuteistiesiems procese. Negalima išskirti vieno arba skirstyti juos prioritetine tvarka, nes individualizuojant socialinės rehabilitacijos priemones kiekvienam nuteistajam veiksniai daro skirtingą įtaką, todėl ypatingas dėmesys turi būti skiriamas nuteistųjų atskyrimo ir diferencijavimo proceso įgyvendinimui. Efektyvus proceso valdymas užtikrintų kokybiškų paslaugų teikimą nuteistiesiems. Taip pat manytina, kad socialinės rehabilitacijos įgyvendinimo procesas yra svarbus tiek kaip pačios bausmės vykdymo dalis, tiek kaip vienas iš tikslų, kurių yra siekiama nuteisiant asmenis. Atsižvelgiant į įvairius pataisos įstaigoje įtaką socialinei rehabilitacijai darančius veiksnius, tokius, kaip teigiami darbuotojų ir nuteistųjų santykiai, nuteistųjų galimybė dirbti ir mokytis, bendrauti su artimaisiais ir kt., yra reikšminga analizuoti pusiaukelės namų svarbą ir reikšmę nuteistųjų socialinės rehabilitacijos kontekste.

1.4. Nuteistųjų socialinė rehabilitacija pusiaukelės namuose

Pusiaukelės namai siekia visapusiškai atliepti nuteistų, tęsiančių laisvės atėmimo bausmės, poreikius, suteikti tikslingą socialinę, psichologinę teisinę ir kitą būtinąją pagalbą, kurios rezultatai rodytų, jog nuteistasis geba savarankiškai siekti tikslų teisėtais ir visuomenės normas atitinkančiais būdais. Žilinskienė ir Tumilaitė (2011) pažymi, kad socialinės rehabilitacijos tikslais siekiama padėti asmeniui pasikeisti būtent taip, kad į laisvę išėjęs asmuo savo gyvenimą gyventų pasitelkdamas teisėtus būdus ir priemones. Siekiant suprasti socialinės rehabilitacijos pusiaukelės namuose aktualumą, kokybiškumą ir svarbą, reikia atkreipti dėmesį, kokius metodus, teikiant pagalbą nuteistajam, darbuotojai pasitelkia. Anot Wong, Bouchard, Gushue ir Lee (2018), pusiaukelės namai yra tam tikra grįžimo iš pataisos įstaigos programa, išskirtinai suprojektuota ir pritaikyta daugeliui iššūkių spręsti, su kuriais susiduria nuteistieji, išėję į laisvę, t. y., užimtumas, būstas, asocialūs tinklai, fizinė ir psichinė sveikata. R. Uscilos teigimu, „pusiaukelės namai – tai tarpinė pozicija tarp griežto institucinio laisvės apribojimo ir visiškos laisvės, kai nuteistasis yra atlikęs dalį bausmės ir reikia imtis intensyvesnių priemonių stiprinant socialinius ryšius, rengiant asmenį pilnavertiškam sugrįžimui į visuomenę“ (R. Uscilos, 2011, p. 94).

Vadovaujantis LR BVK (suvestinė redakcija nuo 2020-07-01 iki 2021-12-31) 69 straipsnio 2 dalimi, laisvės atėmimo bausmę atliekantys nuteistieji lengvojoje grupėje, kuriems gali būti taikomas lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigos, taip pat gali būti perkelti į pusiaukelės namus, kur nuteistieji intensyviai rengiami paleidimui iš pataisos įstaigos, jeigu jie atitinka visus formaliuosius kriterijus: 1) yra atlikę ne mažiau, kaip vieną ketvirtąją dalį bausmės, o nuteistieji, kurie pažeidė bausmės atidėjimo arba lygtinio paleidimo sąlygas, turi būti atlikę ne mažiau, kaip pusę metų laisvės atėmimo bausmės nuo teismo nutarties dėl bausmės vykdymo atidėjimo ar lygtinio paleidimo panaikinimo ir nukreipimo į pataisos įstaigą vykdymo pradžios; 2) iki galimo lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos taikymo numatytos datos likę ne daugiau, kaip dvylika mėnesių; 3) vykdo individualiame socialinės rehabilitacijos plane nustatytas resocializacijos priemones; 4) nuteistojo nusikalstamo elgesio rizika turi būti žema arba resocializacijos proceso eigoje yra akivaizdžiai sumažinta; 5) neturi galiojančių nuobaudų; 6) nuteistasis neturi būti perkeltas iš atviros kolonijos ar pusiaukelės namų į pataisos namus dėl teisės aktų pažeidimų.

Taigi, nuteistasis, atitinkantis formaliuosius kriterijus, gali teikti prašymą dėl perkėlimo į pusiaukelės namus, kurį nagrinėja kompetentinga, šiam tikslui sudaryta komisija ir sprendžia tolimesnės laisvės atėmimo bausmės tęsimo galimybes pataisos įstaigų specialiuosiuose padaliniuose – pusiaukelės namuose.

Perkėlus nuteistąjį į pusiaukelės namus, socialinės rehabilitacijos procesas nėra pertraukiamas. Atlikus dokumentacijos korekcijas, socialinė rehabilitacija yra tęsiama ir taikoma

atviresnėmis sąlygomis pagal numatytas vidaus tvarkos taisykles. Nuteistųjų perkėlimo į pusiaukelės namus ir grąžinimo iš jų tvarkos aprašo (2021) 31 punkte numatyta, kad nuteistojo individualus socialinės reabilitacijos planas turi būti peržiūrimas kartu su nuteistuoju ir priimamas argumentuotas sprendimas, kurias pataisos įstaigoje numatytas priemonės ir programos būtų svarbu tęsti ir kuo planą reikėtų papildyti; 32 punkte numatyta, kad Intensyvaus rengimo lygtiniam paleidimui iš pataisos įstaigos plane turi būti nurodomas nuteistojo suplanuotos savaitės veiklos bei įtrauktos kitos būtinos socialinės reabilitacijos priemonės, tokios, kaip dalyvavimas elgesio korekcijos programose, darbas, mokslai, pasimatymai su šeima ir kita. Ši teisės norma numato nuoseklų darbą su nuteistuoju visu bausmės atlikimo metu jį tęsiant ir perkėlimo į kitą padalinį metu, kas ypatingai svarbu siekiant užtikrinti tolygų socialinės reabilitacijos procesą. R. Uscilos (2011) manymu, kad nuteistiesiems būtų formuojami pozityvūs gebėjimai įsitvirtinti visuomenėje, pusiaukelės namų darbuotojai turi komunikuoti su potencialiais darbdaviais, socialinėmis ir sveikatos priežiūros įstaigomis.

Atvykusiam nuteistajam į pataisos įstaigų pusiaukelės namus yra taikomas mėnesį trunkantis adaptacinis periodas susipažinti su nauja aplinka, darbuotojais, vidaus tvarkos taisyklėmis ir pasirengti intensyviai socialinės reabilitacijos procesui. Nuteistųjų, perkeltų į Vilniaus pataisos namų pusiaukelės namus, vidaus tvarkos taisyklėse (2020) numatyta, kad nuteistasis per vieną mėnesį nuo atvykimo į Pusiaukelės namus turi pradėti dirbti Vilniaus pataisos namų administracijos pasiūlytą darbą arba savarankiškai įsidarbinti, jeigu negauna darbo pasiūlymo iš Vilniaus pataisos namų administracijos. Taip pat apibrėžiama, kad nuteistiesiems laisvu laiku po darbo ir/ar mokymosi, nesant numatytų kitų bendrų veiklų pusiaukelės namuose ar už jų ribų, neturint suteikto nedarbingumo laikotarpio ligos atveju kartą per savaitę gali būti suteikta iki dviejų parų trumpalaikė išvyka į namus, esančius Lietuvos Respublikos teritorijoje. Dėl šios priežasties svarbu, kad nuteistasis būtų po adaptacinio periodo, susipažinęs su jam numatytomis socialinėmis reabilitacijos priemonėmis ir įsitrauktų į socialinės reabilitacijos procesą. Išvykų metu nuteistasis gali stiprinti socialinius ryšius su šeimos nariais, artimiesiais ir kitais asmenimis, būtinais sėkmingai integracijai į visuomenę.

Nuteistųjų probleminės sritys ir kiti poreikiai pusiaukelės namuose, kaip ir pataisos namuose, sprendžiami pasitelkiant aprobuotas KD prie LR TM direktoriaus patvirtintas elgesio pataisos programas, konsultuojant nuteistuosius individualiai, organizuojant edukacines ir prevencines priemones, plačiai taikomas pozityvus užimtumas bei diegiama mokymosi visą gyvenimą samprata. Svarbu paminėti tai, kad socialinės reabilitacijos procesas pusiaukelės namuose yra aktyvesnis, nes nuteistieji turi teisę išvykti už pataisos įstaigos ribų be palydos. Dėl šių priežasčių socialinės reabilitacijos priemonės priartinamos arčiau visuomenės.

Pusiaukelės namų darbuotojų veikla orientuota į nuteistųjų darbinį užimtumą, kurio metu ugdomi darbiniai įgūdžiai, atsakomybė ir savirealizacija. Nuteistųjų perkėlimo į pusiaukelės namus ir grąžinimo iš jų tvarkos apraše (2021) nurodyta, kad nuteistieji privalo kasdien dalyvauti užimtumo veiklose, dirbti, mokytis, dalyvauti bendrose veiklose ir kito pobūdžio numatytose socialinės reabilitacijos priemonėse.

Socialinės reabilitacijos procese neatsiejamas socialinių ryšių atkūrimas, palaikymas ir stiprinimas. Asmens izoliacija – tai vienas sunkiausių iššūkių, siekiant išlaikyti ryšius su šeimos nariais. Socialiniai ryšiai svarbiausias apsauginis veiksnys, stiprinantis nuteistojo motyvaciją dalyvauti socialinės reabilitacijos procese. Tęsiant laisvės atėmimo bausmę pusiaukelės namuose, nuteistasis neišvengiamai susiduria su socialinių ryšių atkūrimo, palaikymo ir stiprinimo poreikiu. Skatinant nuolatinio kontakto su artimaisiais ir visuomene palaikymą, visų pataisos įstaigų pusiaukelės namų nuteistųjų, perkeltų į pataisos namų pusiaukelės namus, vidaus tvarkos taisyklėse yra numatytas neribojamas trumpalaikių pasimatymų skaičius, galimybė naudotis internetu bei mobiliojo ryšio telefonu. Taip pat nuteistieji laisvu laiku po darbo ir/ar mokymosi bei nesant bendrų veiklų pusiaukelės namuose bei už jų teritorijos ribų gali išvykti iki 14 val. per savaitę, bet ne ilgiau, kaip 4 val. per dieną asmeniniais tikslais. Šie tikslai turi būti susiję su bazinių poreikių tenkinimu arba socialinės reabilitacijos aspektais – maisto produktų, asmens higienos reikmenų ar drabužių ir avalynės įsigijimas, apsilankymas kirpykloje, banke, medicinos įstaigoje, pas advokatą ar antstolį, taip pat vykimas į savitarpio ir socialinės pagalbos grupes, programas ar į religinę bendruomenę (Nuteistųjų, perkeltų į Vilniaus pataisos namų pusiaukelės namus, vidaus tvarkos taisyklės, 2020). Šiomis socialinės reabilitacijos priemonėmis siekiama užtikrinti nuteistųjų bendravimą su šeima, draugais ir kitais jam svarbiais asmenimis, siekiant ne tik nuolatinio kontakto su artimaisiais, tačiau ir stiprios komunikacijos su visa visuomene.

Kitas socialinės reabilitacijos metodas – darbas grupėje. Darbas grupėje vienas dažniausiai taikomų metodų, nes apie 70 procentų KD prie LR TM direktoriaus akredituotų elgesio pataisos programų sudaro grupinės veiklos. Pozityvus užimtumas taip pat dažniausiai vyksta pasitelkiant grupę ar bendruomenę, siekiant įtraukti kuo didesnę skaičių nuteistųjų.

Nuteistųjų, perkeltų į Vilniaus pataisos namų pusiaukelės namus, vidaus tvarkos taisyklių (2020) 48 punkte numatyta, kad „nuteistieji laisvu nuo darbo ar mokymosi laiku ir nesant suplanuotų bendrų veiklų Pusiaukelės namuose ar už jų teritorijos ribų gali išvykti už Pusiaukelės namų teritorijos ribų iki 14 val. per savaitę, bet ne ilgiau, kaip 4 val. per dieną asmeniniais tikslais, t. y., nusipirkti maisto, asmens higienos reikmenų, drabužių ir avalynės, į kirpyklą, į medicinos įstaigą, pas advokatą ar antstolį, į banką, į savitarpio ir socialinės pagalbos grupes, programas ar į religinę bendruomenę, sporto klubą. Dėl išvykimo kitais tikslais

nuteistieji turi pateikti atitinkamus prašymus“. Esant tokiai galimybei, didelį dėmesį pusiaukelės namų darbuotojai skiria savipagalbos grupėms, į kurias skatina įsitraukti priklausomybių turinčius nuteistuosius. V. Piščalkienė pažymi, kad „savipagalba – tai gebėjimas rasti savyje šiuos išteklius, juos panaudoti ir laipsniškai keisti savo gyvenimą <...> savipagalba padeda save pažinti, išdrįsti būti savimi ir vertinti savo kasdienybę, jausmus bei potyrius“ (V. Piščalkienė, 2019, p. 17), o, anot Dirgėlienės, Kavaliauskienės ir Letukienės (2017), savipagalbos grupių nariai, komunikuodami tarpusavyje ir žinodami su priklausomybės liga susijusias problemines sritis, palaiko vieni kitus emociškai ir dvasiškai, taip gerindami savo gyvenimo kokybę. Taigi, manytina, kad savipagalbos grupės skirtos tokias pat problemas turintiems asmenims, kurie yra pasiruošę vienas kitą palaikyti įveikiant gyvenimo iššūkius, esant reikalui patarti, skatinti vieningumo jausmą, dalintis informacija, kuri galėtų padėti bendrai problemai spręsti.

Akivaizdu, jog visos nuteistiesiems skiriamos socialinės reabilitacijos priemonės yra vienodai svarbios. Jos viena kitą papildo ir taip suteikia didesnę galimybę kokybiškoms paslaugoms suteikti. Visų šių pagalbos priemonių pagrindinis tikslas – teigiamas rezultatas įgalinimo etape. Anot Naruševičiaus ir Kliukinskienės, „siekiama užtikrinti įkalintų asmenų, atliekančių bausmę Pusiaukelės namuose, teises, suteikiant galimybes aktyviau dalyvauti socialiniame gyvenime už pataisos įstaigos ribų“ (Naruševičiaus, Kliukinskienės, 2017, p. 189). Pažymėtina, kad pusiaukelės namai, kaip sistemos dalis, sudaro galimybę pradėtą socialinę reabilitaciją pataisos įstaigose tęsti pusiaukelės namuose, tačiau leidžiant vis labiau įsilieti į visuomenės gyvenimą. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad 2016 metais įkurti pusiaukelės namai finansuojamo Norvegijos karalystės projekto dėka Lietuvoje įvertinti teigiamai. Remiantis teigiamais socialinės reabilitacijos darbo su nuteistaisiais rezultatais, KD prie LT TM direktorius patvirtino Pusiaukelės namų plėtros 2022 – 2024 m. priemonių planą (2021), siekiant didinti atviro kalinimo galimybes Lietuvoje.

Apibendrinant galima teigti, kad nuteistųjų socialinė reabilitacija pusiaukelės namuose neatsiejama ir nėra įmanoma be kompetentingų darbuotojų, dirbančių tiesioginę socialinės reabilitacijos darbą su bausmę tęsiančiais nuteistaisiais. Didelę įtaką daro ir išorinių institucijų įsitraukimas, kurios prisideda prie intensyvaus nuteistojo rengimo išeiti iš pataisos įstaigos. Stiprūs nuteistųjų socialiniai ryšiai ir jų tvirtumas bei kiti aspektai, kurių dėka nuteistųjų bausmės atlikimo sąlygos yra švelnesnės, didele dalimi prisideda prie teigiamų socialinės reabilitacijos rezultatų. Sėkmingai ir efektyviai socialinei reabilitacijai pusiaukelės namuose būtinas kompleksas sudedamųjų dalių. Visų pirma, svarbus bendras sisteminis darbuotojų ir nuteistųjų požiūris, tarpinstitucinis bendradarbiavimas ir išorinių organizacijų tiesioginis įsitraukimas į pagalbos nuteistajam procesą ir galiausiai kokybiškai įgyvendinamos darbuotojų

funkcijos, tokios, kaip elgesio pataisos programų taikymas ir kitų socialinių paslaugų tęstinumo užtikrinimas tęsiant laisvės atėmimo bausmę pusiaukelės namuose.

Atsižvelgiant į skyriuje paminėtas socialinės reabilitacijos veiklas, galima daryti prielaidą, kad, atliekant kryptingą socialinės reabilitacijos priemonių įgyvendinimą pataisos įstaigų pusiaukelės namuose, tik išimtiniais atvejais nuteistiesiems prireikia pagalbos ir išorinių institucijų įsitraukimo po paleidimo iš pataisos įstaigos.

1.5. Pusiaukelės namų darbuotojų vaidmenys ir funkcijos vykdant nuteistųjų socialinę reabilitaciją

Svarbų vaidmenį socialinės reabilitacijos vykdyme atlieka tiesioginį darbą su nuteistaisiais dirbantys specialistai, todėl yra svarbu išnagrinėti darbuotojo vaidmenis ir atliekamas funkcijas socialinės reabilitacijos procese.

Profesionalas, bendraudamas su klientais, teikdamas socialines paslaugas, dirbdamas kartu su kitais specialistais, priiima įvairius profesinius vaidmenis (Milkintaitė, Marcinkevičienė, 2013). Daugelis autorių skirdami dėmesį vaidmens sampratai įvardija ją skirtingai. Anot Webb (2015), profesinis vaidmuo dažnai apibrėžiamas kaip praktikuojančio asmens profesinė savęs samprata, paremta darbovietės numatytų pareigų požymiais, įsitikinimais, vertybėmis, motyvais ir patirtimi. Autoriaus teigimu, profesinė tapatybė nėra stabili – tai nuolatinis procesas, interpretacija ir prisitaikymas, kurį formuoja konkrečios pataisos įstaigos faktoriai. Profesinis vaidmuo, Holter (2018) teigimu, tai kompetencijų (žinių, įgūdžių, vertybių) ir skiriamo dėmesio darbui su pažeidžiamais asmenimis kompleksas. Profesinio identiteto įsisavinimui daro įtaką pataisos įstaigų veiklos sritys ir tikslai. *Profesinis vaidmuo* – tai tam tikras asmens pasirinktas elgesio modelis, kurį suponuoja darbovietės veiklos sritys, numatyti siekiai bei pačio profesionalo kompetencijos.

Socialinių paslaugų teikėjas atlieka tam tikrus profesinius vaidmenis, kuriuos sudaro įvairios funkcijos. Išnagrinėjus pusiaukelės namų darbuotojų pareigybės aprašymus, pagal jiems priskirtas funkcijas išskiriami 8 profesiniai vaidmenys. Pasitelkiant šiuos vaidmenis darbuotojai įgalina nuteistuosius įsitraukti į socialinės reabilitacijos procesą, dalyvauti pusiaukelės namų bendruomenės veiklose bei motyvuoja spręsti kylančius probleminius klausimus integracijos į visuomenę aspektais (2 lentelė).

2 lentelė. Pusiaukelės namų darbuotojų vaidmenys pagal numatytas pareigybės funkcijas

VAIDMUO	FUNKCIJA
Tarpininkas	„Pagal kompetenciją bendradarbiauja su valstybės ir savivaldybių institucijomis ir įstaigomis, visuomeninėmis organizacijomis, religinėmis bendruomenėmis ir bendrijomis, jų nariais bei kitais juridiniais ir fiziniais asmenimis nuteistųjų socialinės reabilitacijos ir

	integracijos organizavimo klausimais“ (PPN-AK specialisto pusiaukelės namams pareigybės aprašymas, 2020).
Vertintojas	„Atlieka laisvės atėmimo bausmę atliekančių teisės pažeidėjų rizikos veiksnių ir teisės pažeidėjų keliamos rizikos įvertinimą pagal patvirtintas metodikas, siekdamas mažinti vertinamų asmenų nusikalstamo elgesio pasireiškimo galimybes“ (PPN socialinio darbuotojo pusiaukelės namams pareigybės aprašymas, 2021).
Konsultantas	„Dirba individualų ir grupinį socialinės rehabilitacijos darbą su nuteistaisiais, priima juos asmeniniais klausimais“ (PPN-AK specialisto pusiaukelės namams pareigybės aprašymas, 2020).
Gynėjas	„Dalyvauja drausmės komisijos posėdžiuose, užtikrinant tinkamą bei individualų nuteistojo elgesio įvertinimą bei tinkamos drausminės poveikio priemonės pritaikymą“ (VPN vyr. specialisto pusiaukelės namams pareigybės aprašymas, 2020).
Bendruomenės planuotojas	„Pagal kompetenciją vykdo KD prie LR TM direktoriaus akredituotas elgesio pataisos programas, organizuoja asmenų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę pusiaukelės namuose, pozityvų užimtumą“ (VPN socialinio darbuotojo pusiaukelės namams pareigybės aprašymas, 2020).
Paslaugos teikėjas	„Dirba socialinį darbą su pusiaukelės namuose laikomais asmenimis, juos konsultuoja (individualiai ir grupėmis), teikia emocinę bei socialinę pagalbą ir didina asmenų motyvą dalyvauti resocializacijos priemonėse“ (VPN socialinio darbuotojo pusiaukelės namams pareigybės aprašymas, 2020).
Administratorius	„Ruošia ataskaitas bei nustatytos formos statistinę medžiagą apie nuteistųjų dalyvavimą socialinės rehabilitacijos programose“ (PPN vyr. socialinio darbuotojo pusiaukelės namams pareigybės aprašymas, 2021).
Koordinatorius	„Organizuoja ir koordinuoja Pusiaukelės namų darbuotojų veiklą bei atsako už pavestų uždavinių ir funkcijų vykdymą; organizuoja reikalingos informacijos nuteistiesiems paskelbimą ir reguliarių jos atnaujinimą, užtikrindamas jos atitiktį teisės aktuose nustatytiems reikalavimams“ (PPN vyr. socialinio darbuotojo pusiaukelės namams pareigybės aprašymas, 2021).

Šaltinis: lentelę sudarė darbo autorius

Įvertinus pusiaukelės namų darbuotojų pareigybines funkcijas, išskiriami gana skirtingi specialistų vaidmenys, tačiau jie visi skirti nuteistųjų socialinės rehabilitacijos proceso optimizavimui ir aktyvinimui tik pasitelkiant skirtingus metodus, parenkant pagal probleminių sričių specifiškumą. Vaidmenys parodo, kad nuteistųjų problemos yra kompleksinės, sudėtingos ir įvairiapusiškos, dėl šios priežasties naudojamas ne vienas vaidmuo ir jų pritaikymas tam tikrose situacijose užtikrina sėkmę bei suteikia galimybę pasiūlyti kuo didesnę spektrą apimančią pagalbą.

Apibendrinant galima teigti, jog pusiaukelės namų darbuotojų vaidmenys atliepia pareigybines ir tiesiogiai atliekamas funkcijas, kurios reikšmingos nuteistojo kompleksinės socialinės rehabilitacijos procesui, padedant įveikti socialines ir asmenines problemas. Darbuotojo skirtingų vaidmenų integravimas į praktinį darbą gali padėti užtikrinti skubesnį, kruopštesnį, tikslingesnį ir kokybiškesnį socialinės pagalbos teikimą, socialinės rehabilitacijos efektyvumo užtikrinimą. Svarbu paminėti ir tai, kad darbuotojas turi būti kompetentingas ir

gebantis atlikti minėtus profesinius vaidmenis, kitu atveju – socialinės rehabilitacijos procesas vyks paviršutiniškai, neužtikrinant socialinių paslaugų teikimo nuteistiesiems.

1.6. Užsienio šalių pusiaukelės namų geroji praktika

Visame pasaulyje, vienose valstybėse daugiau, kitose mažiau yra vystoma ir plėtojama socialinės rehabilitacijos praktika dirbant su nuteistaisiais. Užsienio šalyse yra praktikuojamas socialinės rehabilitacijos nuteistiesiems procesas tęsiant laisvės atėmimo bausmę pusiaukelės namuose. Nemaža dalis valstybių žymiai anksčiau nei Lietuva įgyvendina atvirojo kalnimo principus steigdami pusiaukelės namus ir turi sukaupusios šioje srityje nemenką patirtį. Todėl svarbu pateikti užsienio šalių, ypač Skandinavijos, iš kurios šią idėją Lietuva ir perėmė, gerą pusiaukelės namų patirtį, organizuojant nuteistųjų socialinės rehabilitacijos procesą.

Norvegija. Atkreiptinas dėmesys, kad, nagrinėjant Europos šalių statistinius duomenis, galime pastebėti, jog 2020 metais bendrame valstybių kontekste Norvegija yra 48 valstybė iš 54 minėtinių šalių pagal bausmę pataisos įstaigose atliekančių nuteistų asmenų skaičių, tenkantį 100 tūkst. gyventojų (Europos tarybos projekto SPACE I 2020 metų ataskaita (2021), (žr. priedą Nr. 1). Pažymėtina ir tai, kad Norvegijos bausmių vykdymo pagrindinis principas – nuteistųjų socialinė rehabilitacija, kuri keičia požiūrį į bausmę. Šios valstybės „bausmių filosofija yra paprasta – tradicinė ir griežta įkalinimo įstaigų sistema neveikia. Humaniškas elgesys su nuteistaisiais suteikia daugiau pridėtinės vertės“ (Deady, 2014, p. 3). Gisler, Pruin ir Hostettler teigimu, Norvegijoje laipsniškas progresas link reintegracijos remiasi normalumo strategija, pagal kurią progresas apibrėžiamas kaip procesas, kuris „turi būti kuo labiau nukreiptas į nuteistųjų grįžimą į bendruomenę. Kuo įkalinimo sistema uždaresnė, tuo sunkiau bus grįžti į laisvę“ (Gisler, Pruin ir Hostettler, 2018, p. 31). Siekiant atviresnės bausmių vykdymo politikos, Norvegija iš viso yra įsteigusi aštuonias pusiaukelės namų tipo įstaigas, kurios įkurtos daugiau ar mažiau centrinėse miestų dalyse, kaip ir sostinėje, Osle, esantys Sandakerveien pusiaukelės namai, įkurti daugiabučio pirmajame aukšte. Šios pusiaukelės namų sąlygos kiek įmanoma priartina nuteistuosius prie vietos bendruomenių. Sakalauskas teigia, kad yra „svarbu užtikrinti, jog gyvenimas įkalinimo įstaigoje būtų kiek įmanoma panašesnis į gyvenimą laisvėje“, o pusiaukelės namų integravimas į bendruomenines erdves savaime užtikrina gyvenimo panašumą į laisvę (Sakalauskas, 2015, p. 17). Nuteistieji, tęsiantys laisvės atėmimo bausmę Norvegijoje veikiančiuose pusiaukelės namuose, ištraukia į vietos bendruomenių organizuojamas veiklas bei kaimynams problemų nekėlia, priešingai – atlieka nuolatinę mikrorajono tvarkos prižiūrą ir švarina rajoną patys (Nariuševičius, Kliukinskienė, 2017).

Švedija. Anot Uscilos (2011), Švedijos pataisos įstaigose sėkmingai veikia nuteistųjų pusiaukelės namai. Šių namų paskirtis – kaip įmanoma daugiau nuteistiesiems leisti „prisiliesti“

prie laisvės. Jie gyvena nevaldomi griežto režimo, savarankiškai rūpinasi savo gerove, turi galimybę dirbti, bendrauti su laisvėje esamais artimaisiais, taip stiprindami socialinius ryšius. Švedijos bausmių vykdymo politika orientuota į socialinių ryšių palaikymą nesudarant galimybės jiems nutrūkti. A. Diržytės (2015) nuomone, socialiniai ryšiai, komunikacija su kitais asmenimis gyvenimo kokybės atžvilgiu yra sudėtingas reiškinys. Akcentuotina, kad jeigu socialiniai ryšiai yra stiprūs, kokybiški ir harmoningi, tokiu atveju tenkinami asmens socialiniai poreikiai ir žmogus jaučiasi patenkintas gyvenimu bei laimingas. Kitu atveju, jeigu socialiniai ryšiai yra sutrūkinėję, tai net perteklinis komunikavimas asmens vidinės gerovės nesukurs. Negatyvūs santykiai gali labai sumenkinti gyvenimo kokybę. Pusiaukelės namų pagalba nuteistieji prieš išeidami į laisvę įgalinami. Jie sugeba savo jėgomis susidoroti su trukdžiais, kurie atsiranda laisvėje. Pusiaukelės namuose nuteistiesiems ugdomi pozityvūs gebėjimai įsitvirtinti visuomenėje, pusiaukelės namai bendradarbiauja su galimais darbdaviais, socialinėmis ir sveikatos priežiūros įstaigomis. Pusiaukelės namų praktika, siekiant sustabdyti žmogų nuo pasikartojančių nusikaltimų ir apsaugoti nuo kriminalinės įtakos, pasiteisino Skandinavijoje. Pusiaukelės namuose galiojanti tvarka ir reikalavimai, kurių reikia laikytis – dirbti arba mokytis, dalyvauti bendrose veiklose, patiems save išsilaikyti, ruošti valgi, tvarkytis patalpas, pačių nuteistųjų priimami besąlygiškai (Nariuševičius, Kliukinskienė, 2017). Atkreiptinas dėmesys, kad Švedijoje pusiaukelės namų pavaldumas priklauso ne tik valstybės įstaigoms, tačiau ir privačiam sektoriui. Pusiaukelės namams, esantiems pietiniame Malmės mieste, vadovauja Švedijos kalėjimų ir probacijos tarnyba, tačiau pusiaukelės namų veiklą Stokholmo rajone koordinuoja privati įmonė. Taip pat svarbu paminėti, kad nuteistieji, tęsiantys laisvės atėmimo bausmę Švedijos pusiaukelės namuose, savo patirtį įvertina labai teigiamai. Nuteistieji mano, kad tai puiki galimybė palaipsniui vėl priartėti ir galiausiai grįžti į visuomenę, nepatiriant stiprių iššūkių (Reintegration assistance after prison, 2017). Pažymėtina, kad Švedijoje net 61 proc. nuteistųjų tęsia laisvės atėmimo bausmės pusiaukelės namuose, kurių teisės pažeidimai – vagystės (Kristoffersen, 2010).

Danija. Kalėjimų ir priežiūros departamentas, kuris yra pavaldus teisingumo ministerijai, organizuoja bausmių vykdymą Danijoje. Departamentui yra pavaldūs 8 pusiaukelės namai. Dauguma nuteistųjų laisvės atėmimui siunčiami bausmę atlikti atviro tipo įkalinimo įstaigose, tarp jų ir pusiaukelės namai. Anot D. Usik (2010), atviro tipo įkalinimo įstaigos yra įprastos Europoje ir visame pasaulyje bei laikomos įstaigomis, kuriose nuteistieji, integracijos į visuomenę procese, dalyvauja natūralesnėmis, artimesnėmis laisvei, gyvenimo sąlygomis. Atviro tipo kalinimo įstaigose nuteistieji gali turėti daugiau sąlyčio su išoriniu pasauliu, naudingų efektyviai integracijai į visuomenę. Kaip ir kitos Skandinavijos šalyse, Danijos bausmių vykdymo politika, taip pat siekia, kad laisvės atėmimo bausmės metu nuteistasis nepertraukiamai

palaikytų socialinius ryšius. Ši priežastis suponuoja, jog nuteistuosius laisvės atėmimu paskirti bausmę atlikti reikia į tas pataisos įstaigas, kurios yra arčiausiai namų, kad nuteistieji galėtų palaikyti ryšius su šeimos nariais. Taip pat, tai atliepia tikslą, sudaryti sąlygas nuteistųjų laipsniškam paleidimui iš pataisos įstaigų (Blaževičius, Dermontas, Stalioraitis, Usik, 2004). Atkreiptinas dėmesys, kad Danijoje veikiančiuose pusiaukelės namuose pirmiausiai apgyvendinami asmenys, kurie yra rengiami lygtiniam paleidimui iš pataisos įstaigos. Vis tik svarbu paminėti, kad dalis pusiaukelės namų gyventojų yra lygtinai paleisti į laisvę, tačiau jiems vykdoma probacijos tarnybos priežiūra. Pusiaukelės namuose apgyvendinami tiek vyrai, tiek moterys, kai kuriais atvejais ten gali apsistoti ir nuteistųjų vaikai. Svarbus aspektas nuteistųjų socialinės reabilitacijos procese – glaudus pusiaukelės namų darbuotojų ir probacijos pareigūnų bendradarbiavimas (Storgaard, Skov, 2017).

Jungtinės Amerikos Valstijos. Pusiaukelės namuose JAV, kaip ir kitose valstybėse, nėra griežto režimo. Nuo 2008 metų pusiaukelės namuose laisvės atėmimo bausmę tęsia tie nuteistieji, kuriems iki galimo paleidimo iš pataisos įstaigų liko ne daugiau kaip metai, taip pat tik tie nuteistieji, kurių nusikalstamo elgesio rizika yra žema. Pusiaukelės namai JAV skiriasi nuteistųjų populiacijos dydžiu, taisyklėmis ir programų pasiūla, tačiau visuose pusiaukelės namuose nėra numatyta gausi apsauga. Šiose atviro kalinimo įstaigose paleistiems iš kalėjimo nuteistiesiems suteikiama galimybė įsidarbinti, gauti profesinį mokymą ir dalyvauti priklausomybių gydymo procese, atidžiai prižiūrint pusiaukelės namų bendruomenės (What You Should Know About Halfway Houses, 2020). *Minesotoje* perkėlimo į pusiaukelės namus kriterijai, kalbant apie nusikalstamo elgesio riziką, kiek skiriasi. Nuteistiesiems, turintiems aukštą nusikalstamo elgesio riziką, ypač tiems, kurių teisės pažeidimų pobūdis seksualiniai nusikaltimai, ir tiems, kuriems taikoma intensyvi priežiūra, retkarčiais yra būtina intensyvi socialinė reabilitacija, pasirengimas išėjimui iš pataisos įstaigos ir apgyvendinimas pusiaukelės namuose. Vadovaudamiesi numatytais kriterijais, tokiais, kaip nuteistojo nusikalstamo elgesio rizika, poreikiai bei pusiaukelės namų siūlomų socialinės reabilitacijos pajėgumai, vietos bendruomenės, pataisos įstaigų ir Pataisos departamento atstovai kartu sprendžia, ar nuteistąjį perkelti į pusiaukelės namus. Nors politika ir bausmės vykdymo sąlygos gali skirtis priklausomai nuo pusiaukelės namų, tačiau daugumoje pusiaukelės namų Minesotoje yra numatytas atidus nuteistųjų judėjimo stebėjimas. Nuteistieji privalo registruotis, kai išvyksta ir grįžta į pusiaukelės namus, turi turėti motyvuotą tikslą išvykti iš įstaigos, nuteistasis privalo informuoti įstaigos personalą, kai yra toli nuo įstaigos ilgiau nei kelias valandas, išvykimo laiką derina telefonu. Lankytojai ir svečiai yra griežtai reguliuojami, nuteistieji gali būti reguliariai ir/ar neplanuotai tikrinami dėl narkotikų ir alkoholio vartojimo. Minesotoje veikiantys pusiaukelės namai yra

privatūs, tačiau vykdoma veikla derinama su Pataisos departamentu, kuri atitinka nustatytus kriterijus (Halfway Houses for Drug and Alcohol Dependency in the United States, 2022).

Kanadoje, nors pusiaukelės namų formatas priklausomai nuo regiono gali skirtis, o paslaugos dažnai kitokios, atsižvelgiant į nuteistųjų bendruomenei aktualius poreikius, daugeliui pusiaukelės namų būdingos kelios savybės. Dažniausiai tai apima nuolatinę priežiūrą ir kasdienį komunikavimą tarp personalo ir nuteistųjų, nors nuteistiesiems paprastai leidžiama išvykti visai dienai iš pusiaukelės namų socialinės reabilitacijos tikslais, tačiau jiems būtina laikytis taisyklių, kuriose numatyta komendanto valanda ir narkotinių medžiagų vartojimo testavimas. Be pagalbos padedant įsidarbinti, mokytis ir ugdyti socialinius įgūdžius, pusiaukelės namų gyventojams dažnai teikiamos papildomos paslaugos, skirtos reintegracijos procesui palengvinti, įskaitant priklausomybės gydymą ir konsultacijas dėl narkotinių medžiagų vartojimo. Pusiaukelės namų darbuotojai suteikia pagalbą stiprinant ir/ar atkuriant asmens socialinį tinklą (Wong, Bouchard, Gushue, Lee, 2018).

Atkreiptinas dėmesys, kad Jungtinių Amerikos Valstijų pusiaukelės namų veiklos vertinimas parodė, jog nuteistieji, gyvenantys pusiaukelės namuose, turėjo mažesnę pakartotinio nusikalstamo elgesio riziką nei nuteistieji, paleisti ne iš atviro kalinimo įstaigų. Šis socialinės reabilitacijos rezultatas buvo dar efektyvesnis nuteistiesiems, kuriems pagal nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo lygį buvo nustatyta vidutinė ar didelė rizika nusikalsti ateityje. (Clark, 2015). Manytina, kad atviro kalinimo sąlygomis, suderinus nuteistųjų priežiūrą bei socialinės reabilitacijos darbą, galima pasiekti akivaizdžiai geresnių rezultatų, siekiant, kad nuteistieji, išėję į laisvę, gebėtų valdyti savo nusikalstamo elgesio rizikos veiksnus. Norvegų kriminologo T. Mathiesen (2000, cit. iš Kukliansky, Gimelštein, Justickis, 2005) nuomone, socialinė reabilitacija yra pasikeitimo eiga, apimanti elgesio, asmens pasaulėžiūros ir dorovinių įsitikinimų lygmenis. Siekiant šio tikslo, autoriaus nuomone, disciplina yra viena iš pagrindinių resocializacijos proceso įgyvendinimo priemonių kartu su darbu, mokymusi ir individui daroma moraline įtaka.

Apibendrinant galima teigti, kad visose Skandinavijos ir kitose minėtose valstybėse veikiančios pusiaukelės namai skirti nuteistųjų elgesio korekcijai, atsakomybės jausmui ugdyti bei recidyvizmui mažinti. Suteikiamos socialinės reabilitacijos galimybės priartintos kaip įmanoma labiau prie laisvės sąlygų, tokių, kaip socialinių įgūdžių ugdymas ir palaikymas, darbinis užimtumas ar mokymasis, priklausomybės ligų gydymas – visa tai apima asmens įgalinimą gyventi socialinėse situacijose bei savarankiškai ir teisėtais būdais ieškoti sprendimų. Manytina, kad šios valstybės plačiai taikydamos atviro tipo kalinimo priemonės, kaip laisvės atėmimo priemonę, išlaiko balansą tarp disciplinos ir socialinės reabilitacijos vykdymo.

2. NUTEISTŲJŲ SOCIALINĖS REABILITACIJOS PUSIAUKELĖS NAMUOSE EMPIRINIS TYRIMAS

Šiame skyriuje pristatoma, nuteistųjų socialinės rehabilitacijos pataisos įstaigose pusiaukelės namuose tyrimo metodologija. Pagrindžiama kokybinio tyrimo prieiga, pateikiama tyrimo schema, aprašomas tyrimo metodas ir instrumentas, imtis, tyrimo organizavimas, etika, tyrimo duomenų analizės metodas ir atlikto tyrimo ribotumai, pateikiama tyrimo rezultatų analizė, atskleidžianti darbuotojų ir nuteistųjų patirtį įgyvendinant socialinę rehabilitaciją pataisos įstaigų pusiaukelės namuose, taip pat pateikiama diskusija.

2.1. Tyrimo metodologija

Tyrimo metodologinė prieiga. Šiame tyrime vadovaujamasi Nuteistųjų laisvės atėmimo bausmės resocializacijos reformos Lietuvoje koncepcija (2021), kuri numato, jog organizuojant nuteistųjų socialinę rehabilitaciją turi būti remiamasi gyvenimo pataisos įstaigose normalizavimo ir žalingo kalinimo poveikio mažinimo principais. Svarbu, kad be išimčių būtų saugomas nuteistųjų orumas ir skiriamas didelis dėmesys nuteistojo gyvenimui laisvėje po bausmės atlikimo. Laisvės atėmimo bausmės atlikimas pataisos įstaigose turi kiek įmanoma priartėti prie teigiamų gyvenimo visuomenėje ypatumų, socialinė rehabilitacija turi būti vykdoma taip, kad nuteistieji galėtų paprasčiau integruotis į visuomenę, taip pat akcentuotinas bendradarbiavimas su socialinėmis institucijomis ir savanoriškos veiklos pataisos įstaigose skatinimas (Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Nr. R (2006)2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“).

Siekiant atskleisti realią darbuotojų ir nuteistųjų patirtį įgyvendinant socialinę rehabilitaciją pataisos įstaigų pusiaukelės namuose, pasirinktas kokybinis tyrimas. Nuteistųjų socialinės rehabilitacijos pusiaukelės namuose tema Lietuvoje, iki šiol, nedaug tyrinėta, todėl kokybinis tyrimas yra gera pradžia, norint išsiaiškinti ateities tyrimų kryptis. Anot Žydzūnaitės ir Sabaliausko (2017, p. 21) „Kokybinio tyrimo metodai taikomi tuomet, kai tyrimo tema yra mažai ištirta. Atliekant tokį tyrimą, atskleidžiamos konstrukto, kuriuos sudėtinga nagrinėti kiekybiškai, prasmės ir interpretacijos“. Būtent todėl, kokybinio tyrimo strategija yra tinkamiausia, norint išsiaiškinti ateities tyrimų perspektyvą nagrinėjant socialinę rehabilitaciją pusiaukelės namuose.

Kokybinis tyrimo tikslas – interpretuoti ir išsamiai analizuoti socialinius reiškinius bei su jais susijusias problemas. Tyrimo metu tyrėjas išsiklauso į dalyvių patirtis, analizuoja informaciją induktyviu būdu (Silverman, 2011). Norint, kad tyrimo dalyviai intensyviai įsitrauktų ir dalintųsi patirtimi, jie priimami kaip aktyvūs prasmės kūrėjai, kurie tyrėjui padeda atskleisti, kaip suvokia ir interpretuoja gyvenimo situacijas bei įvykius ar ateityje tebesitęsiančius reiškinius

(Gaižauskaitė, Valavičienė, 2016). Kokybiniai tyrimai pagrįsti ne skaitinės informacijos analize, o interpretacine paradigma. Tai suponuoja ir savitą socialinio pasaulio, socialinių veikėjų, tyrėjo ir objekto santykio suvokimą. Kokybinio tyrimo atlikimas pusiaukelės namuose leidžia atskleisti tiek nuteistųjų, tiek pusiaukelės namų darbuotojų subjektyvų socialinės reabilitacijos proceso matymą. Tokiu būdu, atliekant kokybinį tyrimą, randasi galimybė išanalizuoti ganėtinai specifinės ir uždaros nuteistųjų bendruomenės atstovų kasdienės patirtis, bandant palaipsniui integruotis į visuomenę po įkalinimo uždaro tipo įstaigose. Pusiaukelės namų darbuotojų įtraukimas, savo ruožtu, leidžia pamatyti socialinės reabilitacijos procesą pusiaukelės namuose iš profesionalo perspektyvos bei papildomai išvelgti šį procesą veikiančius organizacinius veiksnius.

Tyrimo loginė seka. Šis empirinis tyrimas buvo atliktas pagal iš anksto sudarytą tyrimo loginę schemą, kurią sudaro keturi etapai (3 pav.).



3 pav. Tyrimo loginė schema

Šaltinis: paveikslą sudarė darbo autorė

Siekiant teoriškai atskleisti nuteistųjų socialinės reabilitacijos pataisos įstaigų pusiaukelės namuose aspektus, buvo analizuojami su tema susiję moksliniai šaltiniai bei dokumentai. Teorinės analizės metu buvo apibrėžta nuteistųjų socialinės reabilitacijos samprata ir taikymas pataisos įstaigose, identifikuoti veiksniai, turintys įtakos nuteistųjų socialinei reabilitacijai pataisos įstaigose, aptartas nuteistųjų socialinės reabilitacijos organizavimas pataisos įstaigų pusiaukelės namuose ir pateikta užsienio šalių pusiaukelės namų geroji praktika.

Atlikus teorinę analizę parengta kokybinio tyrimo metodika siekiant atskleisti realią darbuotojų ir nuteistųjų patirtį įgyvendinant socialinę reabilitaciją pataisos įstaigų pusiaukelės namuose pagal parengtą metodiką, atliekamas tyrimas. Gauti tyrimo duomenys apdorojami, analizuojami ir interpretuojami.

Tyrimo metodas ir instrumentas. Tikslui įgyvendinti buvo pasirinktas pusiau struktūruoto interviu metodas. Anot Gaižauskaitės ir Valavičienės (2016), šis metodas puikiai atliepia kokybinės tyrimo metodologijos prielaidas, leidžia surinkti gausias, unikalias patirtis, socialinio gyvenimo aspektus apibūdinančią informaciją bei įsigilinti į tyrimo dalyvių pozicijas. Kokybiniai interviu pagrįsti noru suprasti kitų žmonių gyvenimus per patirtis ir išsiaiškinti, kokia tos patirties prasmė, o tyrimo dalyvių patirtis yra priemonė, kurią naudojant galima moksliskai ištirti socialinės reabilitacijos procesą (Dixon, 2015). Atsižvelgiant į pateiktą informaciją, manytina, kad, siekiant atskleisti realią pataisos įstaigų Resocializacijos skyrių darbuotojų, dirbančių tiesioginį socialinės reabilitacijos darbą su nuteistaisiais, tęsiančiais laisvės atėmimo bausmę pusiaukelės namuose ir nuteistųjų, tęsiančių laisvės atėmimo bausmę pataisos namų pusiaukelės namuose patirtį, įgyvendinant socialinės reabilitacijos procesą pataisos įstaigų pusiaukelės namuose, kokybinio tyrimo metodas yra tinkamiausias analizei atlikti.

Anot Rupšienės, „interviu siekiama suvokti informantų patirtį, sužinoti nuomones tiriamuoju klausimu, kurias jie išsako savais žodžiais“ (Rupšienės, 2007, p. 63). Individualaus pokalbio metu „tyrėjas bendrauja su kiekvienu tyrimo dalyviu atskirai, asmeniškai, t. y., per vieną pokalbį interviu atliekamas su vienu tyrimo dalyviu“ (Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016, p. 21). Atsižvelgiant į mokslinius šaltinius, tyrimui pasirinktas kryptingas *iš dalies struktūrizuotas* individualus interviu tipas. Metodas pasirinktas dėl turimų privalumų, tokių kaip galimybė patikslinti, išplėsti ar pakoreguoti klausimus interviu proceso metu (Bitinas, Rupšienė, Žydzūnaitė, 2008). Taip pat, anot Rupšienės (2007), interviu metu gaunama išsamesnių ir susistemintų duomenų, o pats interviu išlieka neformalus, vyksta pokalbio forma.

Tyrimo metu buvo parengti du instrumentai. Vienas jų skirtas nuteistiesiems, tęsiantiems laisvės atėmimo bausmę pataisos namų pusiaukelės namuose, o antrasis pataisos įstaigų Resocializacijos skyrių darbuotojams, dirbantiems tiesioginį socialinės reabilitacijos darbą su nuteistaisiais, tęsiančiais laisvės atėmimo bausmę pusiaukelės namuose. Instrumentų klausimai apėmė du blokus, kurie susiję su nuteistųjų, tęsiančių laisvės atėmimo bausmę pataisos įstaigų pusiaukelės namuose, socialinės reabilitacijos ypatumais iki perkėlimo į pusiaukelės namų padalinį ir po perkėlimo. Atskiri klausimų blokai sudaro galimybę lanksčiai naudoti interviu gaires – vadovautis temomis, tačiau, esant poreikiui, turėti su kiekviena tema susijusius norimus aptarti konkretesnius klausimus. Pasitelkiant šį būdą nėra prarandamas lankstumas, išlaikoma interviu kryptis ir nepamirštami norimi aptarti aspektai (Gaižauskaitė, Valavičienė, 2016).

Instrumento, skirto nuteistiesiems, pirmojo klausimų bloko tema orientuota į nuteistųjų socialinės reabilitacijos aspektus, atskleidžiant asmeninę patirtį iki patenkant jiems į pusiaukelės namus. Šio bloko klausimais siekta išsiaiškinti nuteistojo bendrą bausmės atlikimo stažą, kokios socialinės reabilitacijos priemonės pataisos namuose taikomos ir kokios labiausiai padėjo

įgyvendinti pokyčius. Antrojo klausimų bloko tema nukreipta į nuteistųjų socialinės reabilitacijos analizę, atskleidžiant asmeninę patirtį, perkėlus nuteistuosius į pusiaukelės namus. Šio bloko klausimais norima išsiaiškinti bausmės atlikimo laikotarpį pusiaukelės namuose, persikėlimo tęsti laisvės atėmimo bausmę į pusiaukelės namus reikšmę nuteistajam, kokius socialinės reabilitacijos skirtumus įžvelgia tarp pataisos ir pusiaukelės namų, kokių socialinės reabilitacijos pokyčių pavyko pasiekti ir su kokiais sunkumais susidūrė, ko trūksta, kad nuteistųjų socialinė reabilitacija pusiaukelės namuose būtų kokybiškesnė (2 priedas).

Instrumento, skirto darbuotojams, pirmojo klausimų bloko tema taip pat orientuota į nuteistųjų socialinės reabilitacijos analizę, tačiau apžvelgiant profesinę darbuotojų patirtį iki perkeliant nuteistuosius į pusiaukelės namus. Šio bloko klausimais norėta išsiaiškinti socialinės reabilitacijos pataisos įstaigoje etapiškumą, kokios pasitelkiamos socialinės reabilitacijos priemonės ir kaip vyksta socialinė reabilitacija. Antrojo klausimų bloko tema akcentuota į nuteistųjų socialinės reabilitacijos aspektus, apžvelgiant profesinę patirtį, perkėlus nuteistuosius į pusiaukelės namus. Šiais klausimais siekta išsiaiškinti, kuo socialinės reabilitacijos procesas pusiaukelės namuose skiriasi nuo proceso organizuojamo pataisos įstaigose, taip pat norima akcentuoti, kokie socialinės reabilitacijos aspektai nulemia sėkmingus rezultatus, kokie veiksniai prisideda prie nuteistųjų socialinės reabilitacijos kokybės, iššūkiai, su kuriais susiduriama socialinės reabilitacijos priemonių įgyvendinimo metu bei kokių pokyčių reikėtų (3 preidas).

Tyrimo imtis. Anot Rupšienės (2007, p. 11), „konkretus tyrimo imties nustatymas yra viena iš tyrimo išvadų pagrįstumą užtikrinančių sąlygų“. Sudaryti tyrimo imčiai pasitelkta kriterinė atranka. Ši atranka, anot A. Valackienės (2004), yra strategija, pagal kurią tam tikros aplinkos asmenys ar situacijos atrenkami apgalvotai, norint surinkti svarbią informaciją. Rupšienės (2007, p. 31) teigimu, „kriterinės atrankos būdas yra labai veiksmingas, taip surenkami kokybiški duomenys“. Šio tyrimo tikslo įgyvendinimui pasitelktos dvi imtys. Pirmoji imtis – pataisos įstaigų Resocializacijos skyrių darbuotojai, dirbantys tiesioginį socialinės reabilitacijos darbą su nuteistaisiais, tęsiančiais laisvės atėmimo bausmę pusiaukelės namuose. Darbuotojų atrankos kriterijai:

1) darbo patirtis pusiaukelės namuose turėtų būti ne mažiau nei metai, nes naujai priimto darbuotojo adaptacinis periodas pataisos įstaigose trunka iki 6 mėn.;

2) darbuotojas turi turėti aukštąjį socialinių mokslų išsilavinimą bei išmanyti nuteistųjų socialinės reabilitacijos procesą.

Antroji imtis – nuteistieji, tęsiantys laisvės atėmimo bausmę pataisos įstaigų pusiaukelės namuose. Nuteistųjų atrankos kriterijai:

1) nuteistųjų bausmės atlikimo terminas iki perkėlimo į pusiaukelės namus ne trumpesnis kaip 3 metai;

2) nuteistojo bausmės terminas pusiaukelės namuose ne trumpiau kaip mėnuo.

Tyrimo imties dydis sudaromas vadovaujantis prisotinimo principu:

1) parenkama pirminė imtis – 3 tyrimo dalyviai;

2) surenkami duomenys iš šios imties;

3) pridedama po vieną elementą į imtį iki tol, kol duomenys pradeda kartotis (nesurenkama naujos informacijos).

Iš viso apklausti 5 trijų pataisos įstaigų Resocializacijos skyrių pusiaukelės namų darbuotojai, dirbantys tiesioginį socialinės reabilitacijos darbą su nuteistaisiais, tęsiančiais laisvės atėmimo bausmę pusiaukelės namuose, nes apklausus 4 – ajį informacija ėmė kartotis.

Tyrimo dalyvavusių darbuotojų charakteristika pateikta 3 lentelėje.

3 lentelė. Tyrimo dalyvavusių darbuotojų charakteristika

Kodas	Išsilavinimas	Darbo stažas (m.)	Interviu trukmė (min.)
ID-1	Aukštasis universitetinis (socialinis darbas)	5 m.	68
ID-2	Aukštasis universitetinis (penitencinė teisė)	28 m.	58
ID-3	Aukštasis universitetinis (socialinis darbas)	5 m.	54
ID-4	Aukštasis universitetinis (socialinis darbas)	5 m.	78
ID-5	Aukštasis universitetinis (teisė)	16 m.	43

Šaltinis: sudarė darbo autorė

Visi tyrimo dalyviai (darbuotojai) turi aukštąjį universitetinį išsilavinimą socialinių mokslų srityje. Pataisos įstaigose dirba ne trumpiau nei 5 metus ir ne ilgiau nei 28 metus, darbuotojų funkcijų įgyvendinimas yra susijęs su pusiaukelės namų veikla ir tiesioginiu socialinės reabilitacijos darbu su laisvės atėmimo bausmę tęsiančiais nuteistaisiais pataisos įstaigų pusiaukelės namuose.

Taip pat apklausti 6 trijų pataisos įstaigų nuteistieji, tęsiantys laisvės atėmimo bausmę pusiaukelės namuose, nes apklausus 4-ąjį informacija ėmė kartotis.

Tyrimo dalyvavusių nuteistųjų charakteristika pateikta 4 lentelėje.

4 lentelė. Tyrimo dalyvavusių nuteistųjų charakteristika

Kodas	Įkalinimo stažas	Terminas esant pataisos namuose iki perkėlimo į PkN	Terminas esant PkN	Interviu trukmė (min.)
IN-1	Iki gyvos galvos (perkvalifikuota į 25 m.)	22 m.	4 mėn.	59
IN-2	14 m.	5 m. 5 mėn.	2 m. 3 mėn.	55
IN-3	10 m.	3 m. 6 mėn.	3 m. 2 mėn.	57
IN-4	14 m.	7 m.	1 m.	59
IN-5	6 m.	3 m.	1 m.	43
IN-6	10 m.	6 m.	1 m. 6 mėn.	50

Šaltinis: sudarė darbo autorė

Tyrimo dalyviai (nuteistieji, tęsiantys laisvės atėmimo bausmės pusiaukelės namuose) turi įkalinimo stažą nuo 3-jų iki 22 metų bei laisvės atėmimo bausmę tęsia pusiaukelės namuose nuo 4 mėnesių iki 3 metų 2 mėnesių.

Visus tyrimo dalyvius sieja vienas bendras požymis – visi dalyvauja nuteistųjų socialinės reabilitacijos pusiaukelės namuose procese. Siekiant užtikrinti tyrimo dalyvių konfidencialumą nėra atskleidžiami vardai, pataisos įstaiga ar darbuotojo užimamos pareigos.

Tyrimo organizavimas. Nuteistieji, tyrime dalyvavo 2021 m. lapkričio-gruodžio mėnesiais, o darbuotojai tyrime dalyvavo 2022 m. sausio mėnesį. Su kiekvienu tyrimo dalyviu individualiai, iš anksto buvo suderinta jam patogi susitikimo vieta arba nuotolinis skambutis MS Teams platformoje, data ir laikas. Prieš pradedant interviu, visi tyrimo dalyviai supažindinti su atliekamo tyrimo tikslu, taip pat buvo garantuotas konfidencialumas, kad viskas apie asmenį, pateikęs informaciją, bus laikoma paslapyje.

Vidutinė pokalbių trukmė – 57 minutės. Interviu su tyrimo dalyviais įrašomi į diktofoną, nes, anot Rubin ir Rubin (2012, p. 1053), „kokybinis interviu skiriasi nuo paprasčiausio pokalbio, nes tyrėjas seka atsakymus, tai yra, arba rašosi pastabas, arba įrašo pokalbį specialiosiomis priemonėmis, užduoda orientacinius klausimus ir atsako į klausimus, kuriuos iškelia pašnekovai“. Paskui interviu įrašai iššifruoti, tekstas surinktas kompiuteriu. Išskirtos pagrindinės kategorijos ir subkategorijos bei jas pagrindžiantys teiginiai.

Tyrimo etika. Atliekant tyrimą laikytasi svarbiausių interviu tyrimo etikos principų. Gaižauskaitės ir Valavičienės (2016) manymu, svarbu, kad būtų akcentuotas tyrimo dalyvių savanoriškumas, informavimas, asmens duomenų apsauga bei asmens saugumas.

Kalėjimų departamentas prie LR TM tyrėjos praktikos laikotarpiu išreiškė pritarimą tyrimo atlikimui Lietuvoje veikiančiuose pusiaukelės namuose. Siekiant pataisos įstaigų vadovybės pritarimo dėl pataisos įstaigų darbuotojų ir nuteistųjų savanoriško įtraukimo į tyrimą, 2021 m. spalio 13 d. Kalėjimų departamentas raštu kreipėsi į pataisos įstaigų vadovus, kuriuose veikia pusiaukelės namai, su prašymu sudaryti galimybę tyrėjai atlikti tyrimą įstaigų padaliniuose – pusiaukelės namuose. Gavus pataisos įstaigų vadovų pritarimą, tyrėja asmeniškai individualiai kvietė darbuotojus ir nuteistuosius dalyvauti atliekamame tyrime.

Kiekvienas tyrimo dalyvis savarankiškai priėmė sprendimą dalyvauti tyrime. Visi tyrimo dalyviai iš anksto supažindinti su informacija apie atliekamą tyrimą. Siekiant atvirumo dalinantis patirtimi, informacija apie tyrimo dalyvius nėra viešinama, visiems užtikrintas anonimiškumas. Taip pat, norint išsaugoti interviu dalyvių privatumą, nėra atskleidžiama asmens tapatybė ar kiti asmens duomenys. Visi tyrimo dalyviai galėjo bet kuriame tyrimo etape atsisakyti dalyvauti tyrime, galėjo savarankiškai nuspręsti kokia informacijos apimtimi nori pasidalinti su tyrėju. Asmenys, dalyvaujantys tyrime, užkoduoti suteikiant kodą. Tyrime dalyvavusiems darbuotojams

buvo suteiktas kodas iš raidžių ID ir skaičiaus (ID-1, ID-2 ir t.t.). Tyrime dalyvavusiems nuteistiesiems buvo suteiktas kodas iš raidžių IN ir skaičiaus (IN-1, IN-2 ir t.t.).

Tyrimo duomenų analizės metodas. Tyrimo duomenys analizuoti taikant kokybinės turinio analizės metodą. Creswellas (2009) duomenų analizės dalį apibrėžia kaip nepertraukiamą eigą, kurios metu vyksta nuolatinė informacijos refleksija.

Remiantis Gaižauskaite ir Valavičiene (2016), duomenys analizuoti keturiais etapais:

- 1) interviu išrašų daugkartinis skaitymas;
- 2) gautų duomenų kodavimas į subkategorijas;
- 3) subkategorijų grupavimas į kategorijas;
- 4) gautų duomenų aprašymas ir interpretavimas.

Tyrimo ribotumai. Tyrimo organizavimo etape du pataisos įstaigos darbuotojai atsisakė dalyvauti tyrime, nors prieš tai buvo išreiškę sutikimą. Atsisakymo priežastys nebuvo išsakytos, tačiau manytina, kad viena iš priežasčių galimai yra ta, jog buvo atsižvelgta į subordinaciją. Tyrimo dalyviai dirba pataisos įstaigoje, kuri pavaldi Kalėjimų departamentui prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, kuriame dirba tyrėjas. Ateityje, siekiant maksimalaus tyrimo dalyvių įsitraukimo, siūlytina atsižvelgti į darbo santykius tarp tyrėjo bei tyrimo dalyvių ir duomenų rinkimui pasitelkti ekspertą iš išorės (nepriklausomą).

2.2. Tyrimo duomenų analizė

2.2.1. Nuteistųjų socialinė rehabilitacija pataisos namuose iki perkėlimo į pusiaukelės namus

Tyrimu siekta atskleisti kaip vyksta nuteistųjų socialinė rehabilitacija pataisos namuose iki jiems persikeliant į pusiaukelės namus, remiantis darbuotojų ir nuteistųjų aptirtimi. Pažymėtina, kad aktualu išsiaiškinti, koku etapiškumu vyksta ir kokios priemonės, taikomos nuteistųjų socialinės rehabilitacijos metu, pataisos įstaigose (uždaro tipo režime). Svarbu aptarti, kokie optimaliausi socialinės rehabilitacijos būdai taikomi nuteistiesiems, kad ilgainiui, jie galėtų pretenduoti dėl laisvės atėmimo bausmės atlikimo sąlygų švelninimo, t. y. perkėlimo, tęsti laisvės atėmimo bausmę, į pusiaukelės namus.

2.2.1.1. Darbuotojų patirtys įgyvendinant socialinę rehabilitaciją pataisos namuose iki nuteistųjų perkėlimo į pusiaukelės namus

Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti *nuteistųjų socialinės rehabilitacijos eigą pataisos įstaigose*. Išanalizavus tyrimo duomenis, buvo išskirtos 3 kategorijos ir 9 subkategorijos (5 lentelė), atspindinčios nuteistųjų socialinės rehabilitacijos tris etapus.

5 lentelė. Nuteistųjų socialinės rehabilitacijos etapai pataisos įstaigose

Kategorija	Subkategorija
NUTEISTŲJŲ SOCIALINĖS REABILITACIJOS I ETAPAS	Nuteistojo adaptacija
	Nusikalstamo elgesio rizikos vertinimas
	Individualus socialinės rehabilitacijos planas
NUTEISTŲJŲ SOCIALINĖS REABILITACIJOS II ETAPAS	Nuteistojo motyvavimas
	Dalyvavimas numatytoje socialinės rehabilitacijos prevencinėse priemonėse
	Dalyvavimas numatytoje socialinės rehabilitacijos intervencinėse priemonėse
NUTEISTŲJŲ SOCIALINĖS REABILITACIJOS III ETAPAS	Nusikalstamo elgesio rizikos perversinimas
	Dokumentų rengimas dėl nuteistojo perkėlimo tėti laisvės atėmimo bausmę pusiaukelės namuose
	Dokumentų rengimas dėl nuteistojo lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos

Nuteistųjų socialinės rehabilitacijos I etapas. Šiame etape inicijuojama nuteistųjų socialinė rehabilitacija pataisos įstaigose, numatomi procesiniai veiksmai, atliekami nuteistajam atvykus į pataisos įstaigą.

Nuteistojo adaptacija. Tyrimo dalyvių, pataisos įstaigų Resocializacijos skyrių darbuotojų, dirbančių tiesioginę socialinės rehabilitacijos darbą su nuteistaisiais, tęsiančiais laisvės atėmimo bausmę pusiaukelės namuose (toliau – darbuotojai), teigimu, nuteistųjų socialinė rehabilitacija pataisos įstaigose pradedama tą pačią dieną, kai asmuo atvyksta į įstaigą: „nuteistųjų socialinė rehabilitacija pradedama tik nuteistajam atvykus į pataisos namus“ (ID-1), „Nuteistųjų socialinės rehabilitacijos procesas teoriškai turėtų būti pradėtas nuo pat jo atvykimo į pataisos namus. Kai jis jau patenka, tai iškart ir jau pradedamas jo socialinės rehabilitacijos procesas, tai yra, pasirengimas grįžimui į visuomenę.“ (ID-5). Taip pat, darbuotojų teigimu, socialinės rehabilitacijos procesas nėra intensyvus, nes nuteistajam vyksta adaptacijos procesas, kuris trunka mėnesį. Per šį laikotarpį nuteistieji supažindinami su bendra pataisos įstaigos tvarka, jam atliekamas nusikalstamo elgesio rizikos vertinimas ir parengiamas individualus socialinės rehabilitacijos planas: „Pačioj pradžioj, aišku, dar nevyksta toks intensyvus darbas su nuteistuoju, bet darbas yra pradedamas ir nuo adaptacinio proceso (ID-5), „asmeniui atliekamas pirminis vertinimas, sudaromas individualus socialinės rehabilitacijos planas ir paskiriama gyvenamoji vieta viename iš pataisos namų esančių nuteistųjų būrių“ (ID-1), „Išsiaiškinamos nuteistojo tam tikros rizikos, veiksniai su įvairių metodikų pagalba. Taip vadinama OASys metodika, SARA ir taip toliau“ (ID-3), „Neskaitant to, kad iki socialinės rehabilitacijos plano nuteistasis supažindinamas, paaiškinama, nukreipiama, su kokiomis problemomis nukreipiama pas ką gali kreiptis“ (ID-4). Naujai atvykę nuteistieji į pataisos įstaigą patiria didesnę ar mažesnę stresą, galintį nulemti neadekvačias reakcijas į susidaranti naujas, dažnai nepažįstamas ir bauginančias situacijas, todėl visiems atvykusiems asmenims pirmąjį kartą yra taikomas mėnesį trunkantis adaptacinis periodas: „Pačioj pradžioj, aišku, dar nevyksta toks intensyvus darbas su nuteistuoju, bet darbas yra pradedamas ir nuo adaptacinio proceso“ (ID-5). Adaptacijos metu tiek

nuteistasis supažindinamas su pataisos įstaigos struktūra, taisyklėmis ir aplinka, tiek darbuotojai susipažįsta su nuteistuoju: „*Tas pirmas veiksmas, tai kai adaptacija vyksta. Kadangi pildomi apie jį duomenys, su juo bendraujama, iš jo gaunama informacija, kas liečia šeimą, kas liečia darbinę patirtį, kas liečia ir nusikaltimo detales, tai, ta prasme, kad jau anksčiau pradedama su juo bendrauti ir tai jau irgi yra socialinės rehabilitacijos dalis, manau*“ (ID-2). Naujai atvykusio nuteistojo pažinimo procesas svarbus siekiant parinkti tinkamą aplinką jo bausmės atlikimo laikotarpiui. Kokybiškas socialinės rehabilitacijos procesas priklauso ne tik nuo parenkamų priemonių, tačiau ir nuo to, su kokiais asmenimis naujai atvykęs nuteistasis gyvens: „*Nu, iš pradžių gal taip būtų teisinga pasakyti, kad atvykus nuteistajam jam iš karto taikomas tam tikras režimas – adaptacinė programa. Kaip ir minėjau, žiūrimos probleminės sritys, kur nuteistasis galėtų atlikti bausmę, kokiomis sąlygomis, na, kokiam būryje galėtų būti, dar kitaip tai vadinama – karantinu*“ (ID-3). Naujai atvykusių į pataisos įstaigą nuteistųjų Adaptacijos programa paprastai vykdoma nuteistiesiems esant karantine ir pataisos įstaigos administracijos pasirinktu laikotarpiu po paskyrimo į būrį. Adaptacijos procesas ypatingai svarbus siekiant palengvinti naujai atvykusių nuteistųjų prisitaikymą pataisos įstaigoje bei sudaryti vykdančioms programą darbuotojams sąlygas sukonzentruoti reikiamą dėmesį bei pastangas programos tikslams įgyvendinti.

Nusikalstamo elgesio rizikos vertinimas. Nuteistųjų socialinė rehabilitacija yra grindžiama nusikalstamo elgesio rizikos valdymu ir atkuriamojo teisingumo įgyvendinimu, todėl kiekvienam naujai atvykusiam nuteistajam yra atliekamas nusikalstamo elgesio rizikos vertinimas: „*Per šį laikotarpį asmeniui atliekamas pirminis vertinimas*“ (ID-1), „*nusikalstamo elgesio rizikos vertinimas atliekamas pagal teisės aktus per mėnesį laiko*“ (ID-4). Siekiant tikslingai organizuoti nuteistųjų socialinės rehabilitacijos procesus, svarbu nustatyti galimas nusikalstamo elgesio ir kitas rizikas: „*Išsiaiškinamos nuteistojo tam tikros rizikos, veiksniai su įvairių metodikų pagalba. Taip vadinama OASys metodika, SARA ir taip toliau*“ (ID-3). Nustatyti rizikos veiksniai daro įtaką socialinės rehabilitacijos priemonių parinkimui: „*vertinimuose atsispindi tie nustatyti rizikos faktoriai, sritys, dėl kurių jis galėtų daryti toliau nusikaltimus, tas kurias reikia taisyti ir pagal tai parenkamos pataisos priemonės*“ (ID-3). Planuojant ir įgyvendinant nuteistųjų socialinės rehabilitacijos procesą, privalu siekti kriminalinės rizikos mažinimo, gebėjimų socialiai reabilituotis ugdymo, nuteistųjų motyvavimo gyvenimo tikslų siekti teisėtais būdais ir priemonėmis, nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo užtikrinimo. Pažymėtina, kad šių tikslų įgyvendinimui reikalingas profesionaliai ir kokybiškai atliktas kiekvieno nuteisto asmens nusikalstamo elgesio rizikos vertinimas.

Individualus socialinės rehabilitacijos planas. Individualus socialinės rehabilitacijos planas nuteistiesiems sudaromas atsižvelgiant į nustatytą nusikalstamo elgesio rizikos mastą, kriminogeninius veiksnius, numatytas kriminogeninių veiksmų valdymo priemones, pataisos įstaigos, kurioje atlieka bausmę nuteistasis, režimą: „*sudaromas individualus socialinės*

reabilitacijos planas, jame numatomos priemonės“ (ID-4), „įvertina visas aplinkybes ir iš to sudaro planą“ (ID-5). Kiekvienam naujai į pataisos įstaigą atvykusiam nuteistajam atliekamas nusikalstamo elgesio rizikos įvertinimas. Atsižvelgiant į taikytos nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo metodikos rezultatus nustatomi kintamieji kriminogeniniai poreikiai, turintys įtakos nusikalstamo elgesio rizikai, parenkamos prevencinės ir/ar intervencinės socialinės reabilitacijos priemonės ir šia informacija papildomas individualus socialinės reabilitacijos planas. Šis planas yra vienas svarbiausių dokumentų, kuriame atsispindi visas socialinės reabilitacijos darbas su nuteistuoju laisvės atėmimo bausmės metu, todėl jo peržiūros ir korekcijos itin svarbios, siekiant kokybiško socialinės reabilitacijos užtikrinimo ir parinktų priemonių įgyvendinimo tęstinumo.

Nuteistųjų socialinės reabilitacijos II etapas. Šiame etape numatyta, kaip vyksta nuteistųjų socialinė reabilitacija pataisos įstaigose po nuteistųjų adaptacijos, iš kokių aspektų susideda ir kokie procesiniai veiksmai vykdomi, siekiant pokyčių nuteistųjų gyvenimuose.

Nuteistojo motyvavimas. Siekiant nuteistųjų aktyvaus įsitraukimo ir kokybiško dalyvavimo įgyvendinant individualiame socialinės reabilitacijos plane numatytas priemones, labai svarbus nuteistųjų motyvavimas: „turi būti geras darbinis indėlis darbuotojo sumotyvuoti nuteistąjį“ (ID-1), „Visų pirma, turi būti motyvacija, o tik paskui kitas darbas“ (ID-4). Nuteistųjų socialinės reabilitacijos procesas prarandą prasmę, jeigu numatytose priemonėse nuteistasis nedalyvauja. Svarbu, kad nuteistasis ne tik ateitų, tačiau ir intensyviai įsitrauktų į veiklas, suprastų, dėl kokių priežasčių jam reikia stengtis ir kokio galutinio rezultato tikimasi: „Asmuo ir pateko į pataisos įstaigą, nes jam trūko įgūdžių, motyvacijos, sąmoningumo ir kitų dalykų. Vien faktas, kad jis įkalintas ir izoliuotas nuo visuomenės, šių trūkumų nepanaikina. Su žmogumi reikia dirbti, kad jis suvoktų“ (ID-1), „Esmė yra ta, kad čia labai daug priklauso ir nuo to, kiek pats tas žmogus nori įsitraukti į tą socialinės reabilitacijos procesą“ (ID-5). Vienas iš nuteistųjų socialinės reabilitacijos uždavinių ir yra efektyvus pagalbos teikimas, skirtas skatinti ir motyvuoti nusikaltimą padariusį žmogų keistis, savo gyvenimo tikslų siekti teisėtais būdais ir priemonėmis bei mažinti žalingą kalinimo poveikį. Visi šie pokyčiai gali būti įgyvendinami tik su paties nuteistojo pasiryžimu aktyviai įsitraukti į pokyčius lemiančius procesus.

Dalyvavimas numatytoje socialinės reabilitacijos prevencinėse priemonėse. Nuteistųjų individualiame socialinės reabilitacijos plane vienos iš numatomų priemonių yra skirtos prevenciniam darbui. Šis etapas svarbus dėl to, kad nuteistajam, atliekančiam laisvės atėmimo bausmę, visu bausmės periodu pavyktų suvaldyti galimų naujų rizikų atsiradimą. Šios priemonės padeda užkirsti kelią naujų nusikalstamo elgesio rizikos veiksnių atsiradimui, užtikrinti produktyvų ir turiningą nuteistųjų užimtumą, skatinanti teigiamus pokyčius: „Į prevencines priemones įeina užimtumas, pozityvus užimtumas, mokymasis. Nustatytų vidaus tvarkos taisyklių laikymasis, kad nepažeidintų tvarkos arba administracinių pažeidimų nedarytų. Taip pat tai dalyvavimas įvairiuose renginiuose – sportiniai, kultūriniai“ (ID-3). Prevencinės priemonės – tai priemonės,

kurios padeda realizuoti teisės aktuose numatytą imperatyvią nuostatą tiksliai ir nenukrypstamai atlikti savo, kaip nuteistojo, pareigas. Taip pat prevencinės priemonės orientuotos į neformalaus švietimo, kultūrinio, meninio ir dvasinio ugdymo, fizinio lavinimo ir sveikos gyvensenos, socialinės rehabilitacijos priemones.

Dalyvavimas numatytoje socialinės rehabilitacijos intervencinėse priemonėse. Nuteistųjų individualiame socialinės rehabilitacijos plane svarbų vaidmenį atlieka parenkamos intervencinės priemonės. Šios priemonės yra Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus akredituotos elgesio pataisos programos, psichologinio konsultavimo programos ir socialinių įgūdžių ugdymo programos: „Intervencinė plano dalis, tai susijusi, na, viskas, kas susiję su programomis praktiškai. Tos programos, kurios aprobuotos Kalėjimų departamento“ (ID-3). Kiekviena iš numatytų programų yra skirta padėti mažinti ir/ar valdyti kriminogeninio veiksnio ar kintamojo kriminogeninio poreikio keliamą riziką nuteistajam pakartotinai nusikalsti.

Nuteistųjų socialinės rehabilitacijos III etapas. Šiame etape atskleidžiama, kaip vyksta nuteistųjų socialinė rehabilitacija pataisos įstaigose siekiant švelninti bausmės atlikimo sąlygas.

Nusikalstamo elgesio rizikos perversinimas. Norint pristatyti nuteistojo situaciją lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos arba pusiaukelės namų komisijai, siekiant švelninti bausmės atlikimo sąlygas, svarbu atlikti nuteistojo nusikalstamo elgesio rizikos perversinimą ir įvertinti individualaus socialinės rehabilitacijos plane numatytų priemonių įgyvendinimo rezultatus: „Kas įprastai vyksta rengiant nuteistąjį lygtiniam, tai, aišku, jo nusikalstamo elgesio rizika yra perversinama, o paskui ir planas peržiūrimas, kas įvykdyta“ (ID-2). Minėta procedūra atliekama siekiant įvertinti nuteistojo dalyvavimą ir įsitraukimą, vykdant socialinę rehabilitaciją ir identifikuoti bei užfiksuoti įvykusio elgesio ir mąstymo pokyčius, kurie traktuojami, kaip gebėjimas valdyti rizikos veiksnį.

Dokumentų rengimas dėl nuteistojo perkėlimo tęsti laisvės atėmimo bausmę pusiaukelės namuose. Siekiant, kad pusiaukelės namų komisija svarstytų nuteistojo atvejį dėl perkėlimo tęsti laisvės atėmimo bausmę vienuose iš Lietuvoje veikiančių pusiaukelės namų, svarbu pateikti visus būtinus ir kitus papildomus, bet svarstymui reikšmingus dokumentus: „Žinokit, čia tiek popierizmo. Aš, aišku, suprantu dėl komisijų, tai jiems aktualu viską žinoti, nes išleidžia nuteistuosius praktiškai į laisvę, bet dokumentų gausa neapsakoma. Mes turim viską pateikti pradedant nuo rizikos vertinimo, individualaus plano aprašymo, tai tos socialinės išvados vadinamos, kur duomenys apie įdarbinimą, įsiskolinimus, nu, ir taip toliau“ (ID-5). Resocializacijos skyriaus darbuotojai turi parengti ir pateikti sprendimo siūlymui dėl perkėlimo į pusiaukelės namus priimti būtiną dokumentinę medžiagą, kurioje atsispindėtų nuteistojo nusikalstamo elgesio rizikos įvertinimas, socialinio tyrimo išvada, kurioje būtų pateikti duomenys apie bausmės atlikimo terminą, galimo perkėlimo į pusiaukelės namus bei lygtinio paleidimo datos, nuteistojo finansinius įsiskolinimus,

informacija apie nustatytus apribojimus dirbti tam tikrą darbą, nuosprendį, pagal kurį nuteistasis atlieka bausmę, galiojančio asmens tapatybę patvirtinančio dokumento kopiją. Taip pat pateikiamas paties nuteistojo prašymas arba įstaigos teikimas dėl perkėlimo į pusiaukelės namus bei nuteistojo įsipareigojimas susirasti darbą bei nuteistojo sutikimas dirbti įstaigos pasiūlytą darbą, taip pat kitą informaciją apie nuteistojo galimybes dirbti ir/ar mokytis už įstaigos ribų.

Dokumentų rengimas dėl nuteistojo lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos. Nuteistieji, kurių nusikalstamo elgesio rizika žema arba kurie padarė akivaizdžią pažangą mažindami savo nusikalstamo elgesio riziką, išskyrus kitus įstatymuose numatytus atvejus, gali būti lygtinai paleisti iš pataisos įstaigos atlikę numatytas bausmės dalis. Siekiant įgyvendinti lygtinio paleidimo institutą, nuteistiesiems pataisos įstaigose yra sudaroma Lygtinio paleidimo komisija, kuriai reikia pateikti atitinkamus dokumentus: „*šita komisija daug paprastesnė, nes pakanka padaryti nuteistojo rizikos pervertinimą, parengti socialinio tyrimo išvadą ir prisegti dar kelis popieriukus*“ (ID-2). Pataisos įstaiga pateikia Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos komisijai socialinio tyrimo išvadą, kurioje turi būti informacija apie nuteistajam taikytas socialinės reabilitacijos priemonės ir jų įgyvendinimo rezultatus, jo nusikalstamo elgesio riziką ir jos pokyčius bausmės atlikimo metu.

Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, ***kokios socialinės reabilitacijos priemonės pataisos namuose skatina nuteistųjų pokyčius.*** Tyrime dalyvavusių darbuotojų teigimu, nuteistųjų socialinės reabilitacijos proceso pataisos įstaigose vertinti vienareikšmiškai neįmanoma. Pataisos įstaigos skirtingos, nuteistųjų atliekančių laisvės atėmimo bausmę skaičius nėra vienodas, turimos galimybės organizuoti ir taikyti socialines reabilitacijos priemonės nėra maksimalios: „*Aš visada buvau prastos nuomonės apie socialinę reabilitaciją pataisos įstaigose ir po 5-rių metų darbo čia, nu, suprantat, kai visa tai matai, o paskui ir perimti darbus, tai nuomonė ir nepasikeitė. Aišku, teorinė dalis, kuri yra aprašoma įstatyminėje bazėje, na, tikrai galiu pasakyti, kad skamba visai neprastai, tačiau tas praktinis vaizdas ir veikimas – baisus reikalas*“ (ID-1). Pasak darbuotojų, įgyvendinant socialinės reabilitacijos priemones, numatytas nuteistiesiems, išryškėja didelis skirtumas tarp įstatymų nurodytų veiksmų ir realiai vykstančio proceso: „*Nu, teoriškai, tai viskas tinka ir gražu, o praktiniame darbe stengiamės, kad viskas būtų gerai ir kad tą teoriją, išdėstytą bausmių vykdymo kodekse ir poįstatyminiuose aktuose, stengiamės vykdyti*“ (ID-3). Anot darbuotojų, socialinė reabilitacija nevyksta taip, kaip numatyta teisės aktuose, ne dėl neaiškių priežasčių, o dėl konkrečių aspektų: „*Šiuo atveju vertinčiau, kas liečia mūsų įstaigą, tai labiau neutraliai. Nesakau, kad neigiamai ir nesakau, kad visiškai teigiamai. Vertinčiau neutraliai. Kodėl? Todėl, kad nutiestųjų skaičius yra labai didelis, darbuotojų trūkumas. Tai yra vienam, kaip pavyzdys, būrio specialistui vidutiniškai tenka nuo 50 iki 100 nuteistųjų, kur tikrai sužiūrėti, suplanuoti ir sukontroliuoti tą socialinės reabilitacijos procesą yra sudėtinga*“ (ID-4), „*aišku, jis galėtų būti tobulesnis, tas resocializacijos*

procesas, galėtų būti daugiau priemonių, turėtų būti specialistų santykis didesnis pagal nuteistųjų skaičių“ (ID-5).

Išanalizavus tyrimo duomenis buvo išskirtos 2 kategorijos ir 10 subkategorijų (6 lentelė), rodančios dvi grupes socialinės rehabilitacijos priemonių, skatinančių nuteistųjų pokyčius pataisos įstaigose.

6 lentelė. Socialinės rehabilitacijos priemonės, skatinančios nuteistųjų pokyčius pataisos įstaigose

Kategorija	Subkategorija
NUTEISTŲJŲ SOCIALINĖS REABILITACIJOS PREVENCINĖS PRIEMONĖS	Mokymasis (vidurinis/profesinis)
	Darbinis užimtumas
	Neformalus ugdymas
	Socialinių ryšių palaikymas
	Pozityvus užimtumas
	Nevyriausybės organizacijos, savanoriai
NUTEISTŲJŲ SOCIALINĖS REABILITACIJOS INTERVENCINĖS PRIEMONĖS	Priklausomybės ligų gydymas
	Elgesio korekcinė programa „Elgesys-Pokalbis-Pasikeitimas“
	Elgesio korekcinė programa „Tik tu ir aš“
	Elgesio korekcinė programa „Nuteistųjų socialinių įgūdžių ugdymas“

Nuteistųjų socialinės rehabilitacijos prevencinės priemonės. Ši priemonių grupė atskleidžia, kokios prevencinės socialinės rehabilitacijos priemonės skatina nuteistųjų pokyčius pataisos įstaigose.

Mokymasis (vidurinis/profesinis). Darbuotojai pasakoja, kad nuteistieji, praktiškai neturi šansų konkuruodami darbo rinkoje po išėjimo iš pataisos įstaigos. Dauguma nuteistųjų neturi net vidurinio išsilavinimo, nedaugelis įgiję pagrindinį, keletas pradinį: „<...> vyrai išeina neturintys išsilavinimo <...> žmogus, turintis 6 – 7 klases, ne ką labai ir gali pasiekti <...>“ (ID-1). Žemas išsilavinimas sudaro ribotą spektrą galimybių darbo paieškai, kadangi specifinių žinių reikalaujančios pareigos priklauso nuo išsilavinimo laipsnio. Vadinasi, žemą išsilavinimą turintys asmenys turi labai mažus šansus įsidarbinti ir tai didina galimybę neapsirūpinti finansiškai ir tapti socialiai atskirtu. Kaip ir minėta, nuteistieji dažnai neturi vidurinio išsilavinimo arba nėra įgiję profesijos, dėl šios priežasties viena iš socialinės rehabilitacijos priemonių yra mokymasis: „aišku, yra švietimo įstaigos bendrasis arba profesinis mokymas <...> tai jeigu, tarkime, į įstaigą atvyksta jaunas nuteistas asmuo, tai tokius asmenis stengiamasi nukreipti į mokymosi įstaigą“ (ID-4). Mokymasis itin svarbus norint įgyti vieną ar kitą specialybę ir galiausiai įsitvirtinti darbo rinkoje. Taip pat nuteistieji profesinių mokymų metu gauna ne tik teorinių žinių, bet ir praktinės patirties bei pažymėjimą, bylojantį apie specialybės įgijimą: „<...> profesiniai mokymai <...> teorija, praktika, pažymėjimas išduodamas <...>“ (ID-5). Taigi, nuteistiesiems

sudarius galimybę mokytis ir įgyti profesiją, padidėja jų galimybės įsidarbinti ir sėkmingai įsitvirtinti darbo rinkoje po išėjimo į laisvę.

Darbinis užimtumas. Darbuotojai teigia, kad nuteistieji dažnai nėra kvalifikuoti atlikti darbus, kurie šiuo metu visuomenėje yra aktualiausi: „<...> nuteistieji įgyja tokių specialybių, kokių nelabai ten ir pritaikysi visuomenėje <...>“ (ID-3). Kvalifikacijos nebuvimas sumažina galimybes įsidarbinti išėjus iš pataisos įstaigos. Turintys žemą kvalifikaciją arba neturintys jos išvis, praranda šansus patekti ir į paprastesnes darbo vietas. Nuteistieji negeba pritaikyti turimų žinių tam tikroje praktinėje veikloje, todėl tikėtina, kad darbdavys tokio asmens įdarbinimą atmeta kaip netinkamo. Dėl šių priežasčių nuteistųjų socialinės rehabilitacijos procesas pataisos namuose yra neatsiejamas nuo laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų darbinio užimtumo. Darbas neleidžia nutolti nuo visuomeninio gyvenimo ir ritmo, prie kurio nuteistasis buvo pratęs laisvėje. Taip pat darbas padeda ugdyti darbinius įgūdžius tiems, kurie ilgą laikotarpį nedirbo, arba tiems, kurie nėra dirbę išvis: „Darbas, na, čia, tai vienareikšmiškai svarbus akcentas. Mes visi turime mokytis, tobulėti, taip stiprindami pasitikėjimą savimi ir savivertę. Čia tikrai prisideda užimtumas, darbas, mokslai, būtinai“ (ID-1), „labai svarbus darbas, vis tiek, manau, kad išlieka jisai tikrai svarbus, ta darbinė veikla. Ji kiekvienam iš mūsų padeda augti ir tobulėti, o svarbiausia nepamiršti tų būtinųjų darbui įgūdžių“ (ID-2). Darbinė veikla pataisos įstaigoje prisideda ir prie kitų svarbių probleminių sričių sprendimo: „labai svarbus tai yra darbas arba darbinė veikla <...> žmogus turi ieškinių, nori dirbti, tai ir skolas pasidengia“ (ID-4), „darbas neleidžia nutolti ir užmiršti darbinių įgūdžių, padeda susidėlioti pozityvią dienotvarkę, padeda planuoti finansų paskirstymą“ (ID-5). Darbinė veikla užtikrina asmeninį nuteistojo tobulėjimą profesinėje veikloje, leidžia mokytis ir siekti geresnių rezultatų, padeda spręsti kitus probleminius klausimus ir tuo pačiu nuteistasis vis labiau pasitiki savimi ir savo galimybėmis įgyvendinti pokyčius.

Neformalus ugdymas. Neformalus ugdymas pataisos įstaigose, anot darbuotojų, yra ne tik naudingas, tačiau ir patiems nuteistiesiems labiausiai priimtina socialinės rehabilitacijos priemonė: „Aišku, ugdymas irgi yra didžiulis pagrindas, ir aš kalbu ne tik apie ugdymą siaurąja prasme, apie vidurinę ar profesinę mokyklą, kad labai svarbu, bet ir apie neformalųjį ugdymą, o jis, be to, ir nuteistiesiems labai patinka ir nereikia net motyvuoti, nes patys noriai dalyvauja“ (ID-5). Neformalaus ugdymo veiklą metu plėtojamos žmonių asmeninės, socialinės kompetencijos ir tam vykdyti nereikia formaliojo švietimo programų: „man patinka neformalaus ugdymo užsiėmimai, nes per įvairias edukacijas vyrai išmoksta bendrauti pagarbiai, išmoksta naujų dalykų, o ne tik galvoti apie tai, kaip padaryti kažką blogo arba net nedaryti“ (ID-5). Neformaliojo ugdymo dėka yra plėtojamos nuteistojo asmeninės, edukacinės ir socialinės kompetencijos. Šios kompetencijos skatina žmogaus sąmoningą mąstymą, kuriuo pasitelkus asmuo sugeba kūrybingai ir atsakingai spręsti savo kasdienes, vidines ir visuomenines problemas tam surandant atitinkamą alternatyvą. Visa

tai prisideda ir prie aktyvaus dalyvavimo bendruomeniniame gyvenime. Taip pat tai padeda atkurti ar įgyti naujų darbinių ir socialinių įgūdžių, kaip bendravimas tarpusavyje.

Socialinių ryšių palaikymas. Nuteistieji, patekę į pataisos įstaigą, susiduria su iššūkiu dėl socialinių ryšių išsaugojimo, nes tiek skambučiai, tiek pasimatymai su artimaisiais yra ribojami: „nuteistiesiems labai svarbu, kad galėtų bendrauti su artimaisiais, tačiau visi ribojimai ir draudimai sudaužo jų lūkesčius ir tai sukelia stiprius išgyvenimus“ (ID-1). Norintys neprarasti ar atkurti socialinius ryšius su artimaisiais, turi būti morališkai pasiruošę ir stiprūs. Neigiamas rezultatas, tai tarsi vilties apie naują gyvenimą atėmimas, netekus šeimos netenki visko. Nelieka paramos, paguodos, raginimo, motyvacijos iš artimų asmenų: „Socialiniai ryšiai, bendravimas su šeima tikrai prisideda prie pozityvumo nuteistųjų kalinimo metu“ (ID-5), „šeima, tai tie asmenys, kurie, kaip patys nuteistieji sako, motyvuoja kiekvieną rytą keltis iš lovos ir vėl eiti į dieną, kurią reikia pratępti“ (ID-4). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad socialiniai ryšiai su šeima ir artimaisiais yra vienas pagrindinių veiksmų motyvuojančių nuteistuosius aktyviai įsitraukti ir dalyvauti socialinės reabilitacijos priemonių įgyvendinime.

Pozityvus užimtumas. Darbuotojų teigimu, nuteistiesiems labai svarbu suteikti turiningą laisvalaikį: „<...> organizuojam dienos užimtumo veiklas, kad nuteistieji galėtų užpildyti savo laisvą laiką naudingomis veiklomis, o ne ramstyti sienas <...>“ (ID-1), „tai tikriausiai labiausiai padeda tas darbas ir dar dalyvavimas kažkokioje papildomoje veikloje, nes tikrai čia yra nuteistųjų, kurie čia ir aplinką gražina, ir kažkokią parodą sugeba paruošti, tokių įdomių dalykų, kad paskui yra parodos demonstruojamos“ (ID-2). Darbuotojų teigimu, per mažas užimtumas sąlygoja recidyvizmą, socialinių įgūdžių praradimą, kai kuriems nuteistiesiems grįžimą prie įvairių priklausomybių ir pan. Dėl šios priežasties pataisos įstaigose labai svarbus tinkamas laisvalaikio organizavimas, kur nuteistieji galėtų realizuoti save, mėgautis įvairiomis veiklomis ir socialiai tobulėti: „<...> dienos užimtumo veiklos <...> renginių organizavimas <...> švenčių, vakaronių <...> laisvalaikio pramoginių dalykų darymas <...>“ (ID-3), „Ne visiems galima pritaikyti elgesio korekcines programas. Jeigu rizika jo žema, jis kažkokių tai problemų su alkoholiu, narkotikais neturėjęs, tai tokiems ir nesistengiama taikyti tokių programų. Juos geriau nukreipti į pozityvų užimtumą.“ (ID-4). Pažymėtina, kad pozityvus užimtumas svarbi sėkmingos socialinės reabilitacijos dalis, nes tai skatina nuteistąjį išbandyti save įvairiose veiklose ir įvairiuose vaidmenyse, užmegzti socialinius ryšius bei socialiai tobulėti.

Nevyriausybinės organizacijos, savanoriai. Anot, Darbuotojų, nuteistųjų socialinės reabilitacijos procese aktyviai dalyvauja ir savo iniciatyvomis prisideda nevyriausybinių organizacijų atstovai ir savanoriai: „džiaugiamės atvykstančiais į pataisos įstaigą asmenimis, papildomų organizacijų, papildomų įstaigų, savanorių pagalba.“ (ID-2). Nevyriausybinių organizacijų atstovai ir savanoriai pataisos įstaigose organizuoja ne tik pozityvaus užimtumo veiklas nuteistiesiems, tačiau veda ir tikslines programas orientuotas į socialinių įgūdžių ugdymą,

emocijų, konfliktų valdymą ir kitas: „bendradarbiaujama su nevyriausybiniomis organizacijomis, savanoriais, kurie lygiai taip pat atvyksta į įstaigą, jie bendrauja su nuteistaisiais, veda grupinius užsiėmimus.“ (ID-4), „smagu kai savanoriai prisideda ir prie programų taikymo, nes mūsų darbuotojai ne visada spėja, o tikrai nuteistiesiems reikia tiek socialinių įgūdžių lavinimo, tiek psichologinių konsultacijų apie emocijas ir konfliktus (ID-5)“. Išorinių organizacijų įsitraukimas į socialinės reabilitacijos procesą įnešą teigiamų pokyčių ugdant nuteistųjų socialinius ir asmeninius įgūdžius. Anot darbuotojų, savanorių įsitraukimą į pataisos įstaigų veiklą mažina atstumą tarp nuteistojo ir laisvėje gyvenančio visuomenės nario: „žinot, geriausia, tai, kad ne tik nuteistieji tobulėja ir mokosi savanorių vykdomų veiklų metu, tačiau tie patys savanoriai daug išmoks iš nuteistųjų, ugdo kantrybę, platėja tolerancijos ribos ir kita, o dar kas faina, kad viską jie išneša į išorę ir taip mažėja takoskyra su visuomene.“ (ID-1). Taigi, dalyvavimas savanorių ir nevyriausybinių organizacijų organizuojamose veiklose ne tik nuteistiesiems sudaro galimybes ugdyti socialinius ir asmeninius įgūdžius, priartėti prie visuomenės gyvenimo ritmo bendraujant su ateinančiais asmenimis iš išorės, tačiau įžvelgiama abipusė nauda. Savanoriams sudaroma galimybė aktyviai prisidėti prie visuomenės gerovės kūrimo bei skatinama jų asmeninė saviraiška ir tobulėjimas.

Nuteistųjų socialinės reabilitacijos intervencinės priemonės. Ši priemonių grupė atskleidžia, kokios intervencinės socialinės reabilitacijos priemonės skatina nuteistųjų pokyčius pataisos įstaigose.

Priklausomybės ligų gydymas. Anot darbuotojų, nemaža dalis laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų turi priklausomybių, kurios daro įtaką socialinės reabilitacijos procesui ir pakartotinio nusikalstamo elgesio rizikai, todėl svarbu, kad nuteistieji žinotų, kad pataisos įstaigose gali kreiptis dėl priklausomybės ligų gydymo: „Aiškinamasi situacija dėl priklausomybių ligų, jeigu tokių problemų nuteistasis turi. Paaiškinama, kur nuteistasis turėtų kreiptis dėl probleminių sričių sprendimo.“ (ID-3). Pataisos įstaigose yra įkurti priklausomybės ligų gydymo centrai, kurie į savo bendruomenę priima nuteistuosius ir padeda jiems gydyti priklausomybių ligas. Darbuotojų teigimu, pasiryžę ir motyvuoti nuteistieji pasiekia gerų rezultatų gydymo procese: „labai prisideda reabilitacijos centrai priklausomybių gydymui. Mes tikrai matome gražių pavyzdžių. Jie tampa kitais žmonėmis“ (ID-5). Svarbu naudingai ir tikslingai išnaudoti laisvės atėmimo bausmės laikotarpį užtikrinant prieinamą, kokybišką ir nuteistojo poreikius atitinkantį priklausomybės ligų gydymo ir žalos mažinimo paslaugas nuteistiesiems, vartojantiems psichoaktyvias medžiagas ir nuo jų priklausomiems.

Elgesio korekcinė programa „Elgesys-Pokalbis-Pasikeitimas“. Pataisos įstaigoje, siekiant įtraukti nuteistuosius į socialinės reabilitacijos priemonių įgyvendinimą, pasitelkiama viena iš Kalėjimų departamento aprobuotų programų „Elgesys-Pokalbis-Pasikeitimas“: „nu, žinot, pati pradžia, tai, aišku, nuo EPP programos, nes ji motyvacinio pobūdžio. Per šešis užsiėmimus

gali nukreipti asmenį ir sumotyvuoti vykdyti plane numatytas priemones pagal problemines sritis.“ (ID-1). Motyvuojantis pokalbis yra bendravimo būdas ir pokalbio metodas, paremtas elementariomis psichosocialinėmis žiniomis. Motyvacija nėra suvokiama, kaip nekintanti nuteistojo savybė, o kaip priklausanti nuo programos taikytojo ir nuteistojo santykių ir to, kas vyksta nuteistojo aplinkoje: „mes turim suvokti, kad atlikęs programoje nurodytas užduotis nuteistasis savaime jau nebus motyvuotas spręsti savo problemas. Iš esmės tai priklauso ir nuo papildomų faktorių, tokių kaip mudviejų santykis programos taikymo metu, nuteistojo aplinka, į kurią jis grįžta po kiekvieno užsiėmimo ir t.t.“ (ID-3). Taigi, motyvuojančio pobūdžio elgesio pataisos programos taikymo rezultatai priklauso nuo keleto aspektų: užsiėmimus vedančio asmens ir nuteistojo santykio ir aplinkos, kuri supa nuteistąjį.

Elgesio korekcinė programa „Tik tu ir aš“. Darbuotojų teigimu, elgesio korekcinę programą „Tik tu ir aš“ pasitelkia ganėtinai dažnai, nes šią programą sudaro trys modeliai ir galima nuteistajam pritaikyti pagal jo problemines sritis: *„turim programą tik tu ir aš, tai ją gan dažnai naudojame. Ji tinka ir bendrai dirbant su nusikaltimus padariusiais asmenimis, galima taikyti konkrečiai dėl priklausomybių ar smurto“ (ID-4).* Atkreiptinas dėmesys, kad ši programa yra individuali, kognityvinė, bihevioristinė korekcinė programa, kuri yra nukreipta į smurto prevenciją, psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevenciją arba bendro nusikalstamo elgesio prevenciją.

Elgesio korekcinė programa „Nuteistųjų socialinių įgūdžių ugdymas“. Pataisos įstaigoje laisvės atėmimo bausmę atliekantys nuteistieji stokoja socialinių įgūdžių. Anot darbuotojų, visų pirma, tai suponuoja, jog asmuo padarė nusikalstamą veiką, o antra, jis pateko į pataisos įstaigą. Siekiant padėti nuteistiesiems valdyti nusikalstamo elgesio riziką, pataisos įstaigoje taikoma Kalėjimų departamento aprobuota „Nuteistųjų socialinių įgūdžių ugdymo“ programa: *„turi vieną neblogą programą, kuri trunka iki 6 mėn. Socialinių įgūdžių ugdymas, tai tikrai tie, kurie dalyvauja pilna koja, pabaigę programą gerais rezultatais“ (ID-2).* Svarbu, kad nuteistieji išėję iš pataisos namų gebėtų prisitaikyti visuomenėje ir elgtis pozityviai. Neatsietinas ir nuteistųjų gebėjimas veiksmingai susidoroti su kasdienio gyvenimo poreikiais ir problemomis, svarbūs gebėjimai, kurie nuteistiesiems padeda išlaikyti psichinę sveikatą ir pasitikėjimą savo jėgomis, kai jie susiduria su gyvenimo realijomis.

Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, ***ko trūksta pataisos įstaigose, kad nuteistųjų socialinė rehabilitacija būtų kokybiškesnė, labiau atliepianti nuteistųjų įsitraukimo į visuomenę poreikius.*** Išanalizavus tyrimo duomenis išskirtos 4 kategorijos ir 13 subkategorijų (7 lentelė), rodančių penkias pokyčių reikalaujančias veiklos kryptis.

7 lentelė. Pokyčių reikalaujantys pataisos įstaigų aspektai, siekiant nuteistųjų socialinės rehabilitacijos kokybės

Kategorija	Subkategorija
ĮSTATYMAI/ POĮSTATYMINIAI TEISĖS AKTAI	Dokumentų valdymo terminai
	Socialinių ryšių palaikymas
	Nuteistųjų socialinės rehabilitacijos finansavimas
INFRASTRUKTŪRA	Nuteistųjų gyvenamosios vietos
	Darbuotojų darbo sąlygos
	Užimtumo ir socialinės rehabilitacijos patalpos
DIFERENCIJAVIMAS	Nuteistųjų suskirstymas
	Darbuotojų darbo funkcijų suskirstymas
	Socialinės rehabilitacijos priemonių tikslingas paskyrimas
	Nuteistųjų darbas ir mokslas
ŽMOGIŠKIEJI IŠTEKLIAI	Didelis darbuotojų darbo krūvis
	Darbuotojų kompetencijos
	Darbuotojų požiūris į nuteistuosius ir atliekamas funkcijas

Įstatymai/poįstatyminiai teisės aktai. Ši veiklos kryptis atskleidžia poreikį inicijuoti teisės aktų peržiūrą, siekinat organizuoti efektyvesnę nuteistųjų socialinę rehabilitaciją.

Dokumentų valdymo terminai. Nuteistųjų nusikalstamo elgesio rizikos vertinimas yra glaudžiai susijęs su socialinės rehabilitacijos priemonių parinkimu individualiai kiekvienam vertinamajam, tačiau įstatymuose numatyta tvarka dokumentų (vertinimo protokolas ir individualus socialinės rehabilitacijos planas) parengimo terminai prasilenkia: „*individualaus socialinės rehabilitacijos plano parengimo terminas turėtų būti toks pats, kaip ir nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo, t. y., mėnuo, nes per 10 d. d. nespėjamas asmuo įvertinti, vadinasi, nežinant probleminių jo sričių planas daromas neatliepiantis jo poreikį. Taip, jis yra tęstinis, tačiau, jei jį reikia pakeisti po vertinimo atlikimo, taip visiškai eikvojami žmogiškieji ištekliai ir didinamas darbuotojų darbo krūvis, nes bausmę pataisos įstaigoje atlieka ne 50, o 500 asmenų.*“ (ID-1). Netinkamas dokumentų valdymo teisinis reglamentavimas nulemia prastą laiko išteklių paskirstymą, žmogiškieji resursai eikvojami atliekant tuos pačius, kad ir reikšmingus darbus, kelis kartus. Perteklinis darbo krūvis sąlygoja mažesnes galimybes didesnam nuteistųjų skaičiaus vertinimui ir kelia iššūkius socialinės rehabilitacijos priemonių įgyvendinimui.

Socialinių ryšių palaikymas. Anot darbuotojų, akivaizdu, kad stiprūs ir artimi socialiniai ryšiai su šeima ir artimaisiais prisideda prie geresnių nuteistojo socialinės rehabilitacijos rezultatų: „*labai svarbus faktorius yra artimų giminaičių palaikymas, todėl būtų svarbu neriboti šio kontakto.*“ (ID-3). Manytina, kad platesnės galimybės nuteistiesiems bendrauti su šeima ir kitais asmenimis prisidėtų prie socialinės rehabilitacijos efektyvumo, todėl svarbu atkreipti dėmesį į įstatymuose numatytus bendravimo su šeima aspektus. Tikėtina, kad ne tik skambučių ir pasimatymų dažnumas sąlygoja nuteistųjų motyvaciją, tačiau ir bendravimo formatas.

Nuteistųjų socialinės rehabilitacijos finansavimas. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad nuteistųjų socialinei rehabilitacijai organizuoti numatytų priemonių teisės aktuose pakanka, tačiau

praktinių galimybių dažnai trūksta dėl iš anksto nenumatyto finansavimo: „svarbūs yra ir finansiniai aspektai, šis klausimas labai svarbus. Norint vesti ir tas pačias programas, tam reikia priemonių, kaip, pavyzdžiui, dailės terapija mūsų įstaigai yra per brangi ir šios programos mes nevykdome. Galų gale, norint ir filmą parodyti, turi turėti ir patalpą, ir legaliai įsigyti tą filmą, kas vėlgi subėga į tuos pačius finansus.“ (ID-5). Tikslingai paskirstomas biudžetas nuteistųjų socialinei reabilitacijai sudarytų didesnes galimybes naudotis turimais įrankiais bei plačiau juos taikyti siekiant kokybiškai teikti pagalbą nuteistiesiems.

Infrastruktūra. Ši veiklos kryptis taip pat atskleidžia mezo lygmenyje reikalaujančių pokyčių, susijusių su pataisos įstaigose esančiomis patalpomis, siekiant nuteistųjų socialinės reabilitacijos kokybės.

Nuteistųjų gyvenamosios vietos. Darbuotojai pasakoja, kad nuteistųjų gyvenamosios patalpos neatitinka orių gyvenimo sąlygų: „didelis skaičius yra ne tik vienoje įstaigoje, bet ir vienoje patalpoje gyvena po 12-20 asmenų, yra ir didesnių skaičių. Kaip jie gali mokytis gyventi civilizuotai, jei juos laiko kaip gyvuliukus tvarte.“ (ID-1). Pažymėtina ir tai, kad tokios gyvenimo sąlygos daro neigiamą įtaką nuteistųjų emocinei būsenai, didina įtampą tarp vienoje patalpoje gyvenančių asmenų, mažina motyvaciją dalyvauti socialinės reabilitacijos priemonėse dėl psichologinio išsekimo: „pačios ir buities sąlygos prastos. Na, kad jų ten daug ir to gryo oro trūksta, jaučiama, kad jie įstaigoje nuolat įsitempę, bijantys, visi tokie pilki. Jaučiasi, tarsi toks, na, kad jie ten turi išgyventi. Jiems ten tikrai atima laiko būtent tie santykiai su kitais nuteistaisiais, tvarkos laikymasis ir paskui jau mažai lieka tų resursų kažkur dalyvauti.“ (ID-2). Taip pat svarbu paminėti, kad nuteistieji gyvendami tarp didesnio būrio asmenų ilgainiui perima kitų nuteistųjų elgesio modelius: „aišku, nuteistųjų laikymo sąlygos, kad jos įtakotų keistis <...> Nuteistieji mokosi vieni iš kitų, ir tai visai nesvarbu, ar elgesys teigiamas, ar neigiamas, mokosi iš to, ką mato, todėl svarbu, kad jie būtų apgyvendinti mažesnėmis grupėmis.“ (ID-3). Nuteistųjų skaičiaus mažinimas gyvenamosiose patalpose sudarytų galimybes plėtoti palankiam mikroklimatui, kuris pozityviai nuteiktų ir motyvuotų įgyvendinti pokyčius.

Darbuotojų darbo sąlygos. Visose pataisos įstaigose išryškėja patalpų, skirtų darbuotojams darbui su nuteistaisiais, trūkumas: „reikia statyti naujus, kalinimo sąlygas atitinkančius pastatus, kuriuose būtų erdvės darbo kabinetams <...> ir kitiems dalykams.“ (ID-1). Darbuotojams keliami dideli reikalavimai ir atsakomybės už pareigybinių funkcijų įgyvendinimą, tačiau ne visiems darbuotojams sudaromos tinkamos darbo sąlygos vykdyti numatytas pareigybės, dėl šių priežasčių darbuotojai praranda motyvaciją siekti gerų darbo rezultatų dirbti pataisos įstaigose. Prie šių priežasčių prisideda ir žemas darbo užmokestis bei sudėtinga klientų grupė: „svarbus naujų įstaigų pastatymas, darbo sąlygų ir užmokesčio darbuotojams užtikrinimas. Ir, aišku, darbuotojų motyvavimas.“ (ID-4), „nu, kas nori nuolat dirbti ten, kur net priemonių neturi darbui? Nekonsultuosi juk koridoriuje. Nu ir patys nuteistieji ne visi angelai, tai dar ir jų spaudimą reikia atlaikyti“ (ID-5).

Siekiant užtikrinti kokybišką nuteistųjų socialinę reabilitaciją, reikia atkreipti dėmesį į tuos, kurie turi vykdyti numatytas priemones. Nesant tinkamoms darbo sąlygoms ne tik socialinė reabilitacija bus neefektyvi, tačiau tampa vis sudėtingiau išlaikyti ilgalaikę darbo patirtį turinčius asmenis bei pritraukti jaunos ir perspektyvius specialistus.

Užimtumo ir socialinės reabilitacijos patalpos. Svarbu paminėti, kad darbuotojai akcentuoja naujų patalpos namų statybos svarbą ne tik dėl tinkamų darbo sąlygų patiems darbuotojams, tačiau tai svarbus aspektas ir dėl galimybės taikyti platesnes nuteistųjų užimtumo galimybes: „*naujus, kalinimo sąlygas atitinkančius pastatus, kuriuose būtų erdvės <...> užimtumui, tai ir darbui, ir mokymuisi, socialinei reabilitacijai, paskaitoms, terapijoms*“ (ID-1). Taigi, patalpų trūkumas, iš esmės, suponuoja prastą socialinės reabilitacijos paslaugų teikimą nuteistiesiems. Numatytos priemonės arba vyksta ne tokia apimtimi, kokia būtų įmanoma jas įgyvendinti, arba nevyksta visiškai.

Diferencijavimas. Ši veiklos kryptis atskleidžia makro lygmenyje reikalaujančių pokyčių, susijusių su darbuotojų veikla ir nuteistųjų paskirstymu, siekiant nuteistųjų socialinės reabilitacijos kokybės.

Nuteistųjų suskirstymas. Darbuotojų teigimu, nuteistųjų paskirstymas į atskiras patalpas įstaigas ir jų diferencijavimas pagal bausmės terminą, paskirtas bausmės atlimo sąlygas ir identifikuotų problemų sritis įstaigų viduje, būtų reikšmingas organizuojant kryptingą individualią ir kiekvieną nuteistąjį orientuotą socialinę reabilitaciją: „*atskirti tam tikras nuteistųjų kategorijas, na, pvz., kad bausmės kartu nereikėtų atlikti ilgalaikiams ir trumpalaikiams nuteistiesiems, kad priklausomybių turintys turėtų galimybę gydytis ir visi galėtų pakliūti į reabilitacijos centrus, kad su sudėtingais nuteistaisiais, linkusiais į neigiamą elgesį, na, tarkim, šiuo metu tokie bausmę atlieka drausmės grupės sąlygomis, tai kad ir su jais būtų dirbama, o ne tik uždaroma. Nu, svarbus būtų paskirstymas nuteistųjų ir visi nebūtų suplakti į vieną, taip ir paslaugas, na, priemones, būtų geriau parinkti, darbą efektyvinti.*“ (ID-1). Nuteistųjų suskirstymas turėtų reikšmingą indėlį siekiant palengvinti pozityvių socialinių ryšių su šeima ir artimaisiais palaikymą laisvės bausmės atlikimo metu, tikslingai taikyti resocializacijos, užimtumo, gydymo ir kitas resocializacijos programas.

Darbuotojų darbo funkcijų suskirstymas. Tam, kad būtų kryptingai ir koordinuotai siekiama kokybiškos nuteistųjų socialinės reabilitacijos, svarbu atkreipti dėmesį ir į darbuotojų atliekamų funkcijų gausą bei išgryninti specialistų pareigybės: „*Turim darbuotojų, bet jie tik nešioja popierius, atsako į nuteistųjų skundus, prašymus tvarko. Aišku, siek tiek ir bendrauja tuo pačiu, bet tam bendravimui skiriama mažai laiko.*“ (ID-3). Manytina, kad Resocializacijos skyrių darbuotojai turėtų orientotis į nuteistųjų socialinės reabilitacijos įgyvendinimą, o ne į kitas papildomas ir perteklines funkcijas: „*pradedamas funkcijų išdiferencijavimas, čia būtų labai didelis žingsnis. Šiai dienai yra tokia realybė, kad tas specialistas dirba 20 funkcijų, bet jeigu jos bus*

išdiferencijuotos, tai tikrai palengvins darbą.“ (ID-4). Svarbu ir tai, kad darbuotojai, įgyvendinantys nuteistųjų socialinę reabilitaciją, ne tik neturėtų perteklinių funkcijų, tačiau neperimtų ir visiškai šiam procesui nebūdingų užduočių: „*Būties elementari, nes dabar socialinės reabilitacijos darbuotojas rūpinasi šaldytuvais, skalbimo mašinomis ir pan.*“ (ID-5). Darbuotojų darbo funkcijų suskirstymas įneštų aiškumo pataisos įstaigose dirbantiems asmenims dėl įgyvendinamų veiklų prioritetizavimo, taip pat svarbu, kad ir nuteistiesiems būtų aišku, kuris darbuotojas už kurią veiklos sritį yra atsakingas.

Socialinės reabilitacijos priemonių tikslingas paskyrimas. Darbuotojai akcentuoja, kad socialinės reabilitacijos priemonės parenkamos bendruoju principu, t. y., nuteistieji įtraukiami į tas veiklas, kurios yra vykdomas ne visada atsižvelgiant į esminius nuteistojo poreikius: „*Programos, manyčiau, turėtų būti skiriamos nuteistiesiems individualiai, o dabar bet kas, bet kam.*“ (ID-3). Pažymėtina, kad socialinės reabilitacijos procesas turėtų būti labiau individualizuojamas ir atliepantis nustatytus nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo veiksnius: „*Na, tarkim, kas liečia priklausomybes, koks būtų jų poreikis, kas liečia smurtautojus ar ten, nu, žodžiu, pagal tokius dalykus paskirstyti veiklas.*“ (ID-2). Parenkant ir taikant socialinės reabilitacijos priemones pagal individualius nuteistojo poreikius, būtų užtikrinamas nusikalstamo elgesio rizikos valdymas, socialinių problemų sprendimas ir užtikrinamas nuteistojo įgalinimas savarankiškai tenkinti poreikius teisėtu būdu.

Nuteistųjų darbas ir mokslai. Norint skatinti nuteistųjų kvalifikacijos įgijimą ir ugdyti darbinius įgūdžius būtina užtikrinti pakankamą vietų skaičių pataisos įstaigų mokymo centruose. Taip pat reikia užtikrinti darbo ar darbinės veiklos įgyvendinimą kiekvienam norinčiam nuteistajam: „*Kitas dalykas labai svarbus - tai yra darbas arba darbinė veikla, bet šiai dienai situacija pataisos įstaigose, kad nėra galimybių visų nuteistųjų aprūpinti darbu arba darbine veikla <...> Taip pat, aišku, yra švietimo įstaigos bendrasis arba profesinis mokymas. Ten irgi taip pat skaičius yra ribotas <...> Kaip, pavyzdžiui, daug yra nuteistųjų, kurie norėtų mokytis kokio nors suvirintojo specialybės ar ten plytelių klojėjo, bet yra konkrečiai tiek vietų ir ne daugiau.*“ (ID-4). Mokymosi, darbo ir darbinės veiklos užtikrinimas nuteistiesiems pataisos įstaigose nulemia jų integravimosi į darbo rinką rezultatus išėjus iš pataisos įstaigų. Tai vienas iš svarbių aspektų užtikrinant pakartotinio nusikalstamo elgesio rizikos valdymą, užkertant kelią galimam recidyvizmui.

Žmogiškieji ištekliai. Ši veiklos kryptis taip pat atskleidžia makro lygmenyje reikalaujančių pokyčių, susijusių su profesionalių darbuotojų skaičiumi, siekiant nuteistųjų socialinės reabilitacijos kokybės.

Didelis darbuotojų darbo krūvis. Visose pataisos įstaigose susiduriama su darbuotojų skaičiaus trūkumu: „*kad pagerinti socialinę reabilitaciją, būtų tikslinga pagerinti darbo sąlygas darbuotojams, kad būtų galima daugiau prisitraukti specialistų į įstaigą dirbti, nes jų, kiek pamenu, nuolat trūksta*“ (ID-4). Pakankamas darbuotojų skaičiaus užtikrinimas būtinas siekiant vykdyti

nuteistųjų socialinę reabilitaciją, tačiau norint efektyvinti šio proceso eigą svarbus ir darbuotojų darbo krūvio reguliavimas: „pakankamas darbuotojų skaičius ir pakankamas kokybiškas darbas, o ne tik saugumo užtikrinimui, nes net dabar turimi etatai nėra užpildyti, o jeigu ir būtų, jų nepakaktų kokybiškas darbas ir krūvio paskirstymui.“ (ID-1), „turėtų būti didinamas santykis darbuotojų, priklausomai pagal nuteistųjų skaičių patalpos įstaigoje, tada būtų galima palaikyti asmenišką ryšį, kad mes kaip darbuotojai labiau pažinotume žmones ir jie galėtų labiau atsiskleisti ir įvardinti savo poreikius.“ (ID-5). Atitinkamo darbuotojų skaičiaus užtikrinimas patalpos įstaigoje suponuotų darbų atlikimą laiku dėl mažesnio darbo krūvio, tenkančio vienam asmeniui. Tokiu atveju darbuotojų motyvacija atlikti priklausančias funkcijas sustiprėtų. Tikėtina, kad kiltų didesnis darbuotojų pasitenkinimas darbu, kurį pagal savo kompetencijas jie geba atlikti kokybiškai. Būtų sudarytos sąlygos darbuotojui pažinti nuteistuosius ir gilintis į atvejus siekiant ne tik „gesinti gaisrus“, tačiau iš esmės spręsti kylančius klausimus.

Darbuotojų kompetencijos. Akcentuotina, kad šiuo metu nuteistųjų socialinės reabilitacijos procesą įgyvendina dalis darbuotojų, kurie neturi tinkamų kompetencijų: „turim pripažinti, kad specialistų neturim pakankamai, kurie mokėtų dirbti, turėtų tam tikrą išsilavinimą“ (ID-3). Svarbu, kad visi, vykdančys socialinės reabilitacijos priemones nuteistiesiems, atitiktų kvalifikacinius reikalavimus, turėtų tinkamas kompetencijas: „reikia investuoti ir į personalą, jų kompetencijų ugdymą ir, manyčiau, kad labai svarbi būtų atranka. Tokio darbo negali dirbti visi norintys, o ir išsilavinimas negali būti bet koks.“ (ID-1). Pažymėtina, kad nuteistųjų socialinės reabilitacijos procesą įgyvendinantys darbuotojai turėtų ne tik turėti atitinkamą išsilavinimą, tačiau, siekiant pasitelkti novatoriškus sprendimus ir taikyti veiksmingus metodus, reikia investuoti į darbuotojų kvalifikacijos kėlimo mokymus.

Darbuotojų požiūris į nuteistuosius ir atliekamas funkcijas. Socialinės reabilitacijos rezultatai neretai yra neigiami ne tik dėl pačių nuteistųjų pasyvaus įsitraukimo, tačiau ir dėl darbuotojų taikomų įbauginimo metodų: „yra dar labai daug tų gąsdinimų, kad jeigu nedalyvausi ten ir ten, tai čia vos ne gausi nuobaudą. Kaip tikėtis, kad tas žmogus bus motyvuotas kažkur dalyvauti?“ (ID-2). Taip pat vis dar vyrauja požiūris, kad geriausia socialinė reabilitacija nuteistiesiems yra izoliacija, taikomas nuobaudų principas ir ribojimai: „socialinė reabilitacija vyksta su tušiniu ir popieriaus lapu, kuriuos irgi turi išsireikalausiti, tai mes čia jau ir gal net į požiūrį atsimušam. Kaip apskritai vertinama ir matoma ta socialinė reabilitacija ir įvairių specialistų darbas <...> turėtų keistis ir kai kurių darbuotojų požiūris, norėti dirbti su žmogumi, o ne su dokumentu.“ (ID-5). Darytina prielaida, kad darbuotojų požiūris į nuteistųjų socialinę reabilitaciją ir savo pačių vaidmenį šiame procese yra ganėtinai menkas. Baudimų sistemos pasitelkimas rodo, kad darbuotojai apsiriboja tik glaustų funkcijų įgyvendinimu, siekiant kiekybinių, o ne kokybinių rezultatų.

2.2.1.2. Nuteistųjų patirtys įsitraukiant į socialinę reabilitaciją pataisos namuose iki perkėlimo į pusiaukelės namus

Pažymėtina, kad tyrimo dalyvių, nuteistųjų, tęsiančių laisvės atėmimo bausmę pataisos namų pusiaukelės namuose (toliau – nuteistieji), nuomonė skiriasi nuo darbuotojų požiūrio. Nuteistieji teigė, kad socialinė reabilitacija pataisos įstaigoje arba nevyksta, arba vyksta minimaliai: „Nu, nežinau, ar ten kažką galima pavadinti socialine reabilitacija (IN-1), „Nu, apie kokią socialinę reabilitaciją mes galim kalbėti, kai skiriamas vienas darbuotojas vienam korpusui? (IN-2)“, „nežinau, nelabai ten buvo kas (IN-3)“, „Nelabai ten vyksta reabilitacija (IN-4)“, „Šnekate apie pačią zoną? Kokia reabilitacija? (IN-6)“.

Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, **kokios socialinės reabilitacijos priemonės pataisos namuose skatina nuteistųjų pokyčius**. Išanalizavus tyrimo duomenis buvo išskirtos 2 kategorijos ir 6 subkategorijos, rodančios dvi socialinės reabilitacijos priemonių grupes, skatinančias nuteistųjų pokyčius pataisos įstaigose (8 lentelė).

8 lentelė. Socialinės reabilitacijos priemonės skatinančios nuteistųjų pokyčius pataisos įstaigose

Kategorija	Subkategorija
NUTEISTŲJŲ SOCIALINĖS REABILITACIJOS PREVENCINĖS PRIEMONĖS	Mokymasis (vidurinis/profesinis)
	Darbinis užimtumas
	Prasmingas laisvalaikio užimtumas
	Socialinių ryšių palaikymas
NUTEISTŲJŲ SOCIALINĖS REABILITACIJOS INTERVENCINĖS PRIEMONĖS	Dailės terapija „R.A.K.T.A.S“
	„Elgesys-Pokalbis-Pasikeitimas“

Nuteistųjų socialinės reabilitacijos prevencinės priemonės. Ši priemonių grupė atskleidžia, kokios prevencinės socialinės reabilitacijos priemonės skatina nuteistųjų pokyčius pataisos įstaigose.

Mokymasis (vidurinis/profesinis). Nuteistųjų teigimu, laiką, kurį teismas skiria praleisti pataisos namuose, norėtusi praleisti naudingai: „buvo mokykla, ir viskas. Mokslai, tai vieni metai, nes man 12 klasę reikėjo baigti, nu, ir viskas.“ (IN-3), „gerai mokytis, bet čia tavo pasirinkimas <...> gali mokytis, kažkokių specialybių įgyti.“ (IN-4). Mokslai, anot tyrimo dalyvių, viena iš prasmingiausių veiklų: „Džiaugiuosi, kad mokiausi, tai ne tik žinių naujų įgijau, bet labai patiko bendrauti su mokytojais, kurios ateidavo iš laisvės ir papasakodavo naujienų.“ (IN-4). Taigi, nuteistųjų mokymosi nauda pataisos namuose akivaizdi. Nuteistieji besimokydami plečia žinių spektrą ir rengiasi įsilieti į darbo rinką išėjus iš pataisos įstaigos.

Darbinis užimtumas. Viena pagrindinių užimtumo priemonių, apie kurią daugelis nuteistųjų atsiliepia teigiamai, yra darbas: „aš turėjau darbą, dirbau, džiaugiuosi, kad man pavyko su tokio užimtumu“ (IN-2). Taip pat, anot nuteistųjų, darbinis užimtumas naudingas ne tik dėl

finansinės padėties, tačiau ir dėl to, kad laikas pataisos įstaigose praleidžiamas turiningai, išmokstama naujų dalykų: „Nu, bet vis tiek visumoj darbas geriausia, išmokau viską iš metalo pagaminti, nes teko padirbėti su juo.“ (IN-4), „Aš tai dirbau. Pradžioj siuvau aš, Joking pako maišai buvo, o paskui aš perėjau taisyti mašinas.“ (IN-6). Darbinė veikla pataisos įstaigose organizuojama siekiant palaikyti ir skatinti nuteistųjų savarankiškumą, motyvaciją pačiam savimi pasirūpinti ir ugdyti atsakomybės jausmą. Taip pat tai prisideda ir prie darbinių įgūdžių ugdymo, motyvacijos dirbti stiprinimo.

Prasmingas laisvalaikio užimtumas. Nuteistiesiems, kurie nenori dirbti ar pataisos namai neturi galimybės jų įdarbinti, organizuojamas prasmingas laisvalaikio užimtumas. Atkreiptinas dėmesys, kad užimtumas organizuojamas ir po darbo valandų, tai gali prisijungti ir dirbantys nuteistieji: „Vedė į sporto renginius, organizavo mums krepšinius, tenisus. Visą laiką į salę pasiūlydavo <...> ten organizavo turnyrus, buvo susitikimai kažkokie. Atvažiuodavo, nes leisdamo politikams sudalyvauti rinkiminėse agitacijose, užduoti klausimus, bendraut.“ (IN-2), „būdavo ten dar viktorinų kokių tai <...> Visos tos šventės ar koncertai.“ (IN-5). Neformalaus ugdymo veiklos taip pat glaudžiai susijusios su prasmingo laisvalaikio užimtumo organizavimu: „Aš lankiau apželdintojų būrelį, tai tiek visko išmokau ir tikrai labai patiko, o jaučiu, kad laisvėje nebūčiau bandęs. Geriausia, kad mes sau būrelio metu pasidarėme sodelį su pavėsiu ir t.t.“ (IN-4). Informavimas ir nuteistųjų švietimas taip pat yra viena iš taikomų užimtumo priemonių: „tai aktų salėse klausydavai, atvažiuoja kažkas pasišnekėti, tai gali pats eiti su socialiniais darbuotojais, kurie ten dirba, užsiimti“ (IN-6), „Buvo kažkada atvykę tie mediatoriai, atsimenu, o taip tai daugiau nieko. Vieną paskaitą apsisireiškė papasakoti, kad yra toks dalykas“ (IN-3). Prasmingo laisvalaikio užimtumo priemonės pataisos įstaigose orientuotos ne tik į nuteistųjų prasmingą laisvo laiko praleidimą, tačiau ir į naudingų darbinių, asmeninių ir socialinių įgūdžių ugdymą.

Socialinių ryšių palaikymas. Nuteistųjų teigimu, kiekvienuose pataisos namuose vyrauja skirtingas požiūris į socialinių ryšių palaikymą. Vienų pataisos namų administracija nusiteikusi palankiai ir skatina bendravimą su šeima bei artimaisiais: „Socialiniams ryšiams skatinti visada. Pas kuriuos žmonos galėjo kas antrą savaitę važiuoti, pas tuos ir važiovo. Duodavo tų ilgalaikių, trumpalaikių, kiek nori. Su šeimos nariais tiesiog, nes tuo klausimu vadovai buvo supratingi.“ (IN-2). Kituose pataisos namuose socialinius ryšius nuteistieji palaiko griežtai pagal teisės aktų nustatytą tvarką ir tik išimtiniais atvejais turi galimybę gauti papildomų skambučių ar vizitų: „Pajauti skirtumą tarp to, kai su šeima būdavai kiekvieną dieną kartu, o paskui tik vieną kartą per mėnesį pamatai. <...> Nu, ateina tie artimieji, tu pasiskambini, tai, aišku, jau tas duoda savo. Dar, va, būna, kad gauni laiką dukart per mėnesį, bet čia retai.“ (IN-3). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad stiprūs socialiniai ryšiai, kaip jau minėta anksčiau, yra vienas pagrindinių motyvuojančių aspektų nuteistiesiems įsitraukti į socialinės rehabilitacijos procesą. Pažymėtina, kad ryšio su šeima ir artimaisiais ribojimai gali daryti įtaką neigiamiems nuteistųjų elgesio rezultatams.

Nuteistųjų socialinės reabilitacijos intervencinės priemonės. Ši priemonių grupė atskleidžia, kokios intervencinės socialinės reabilitacijos priemonės skatina nuteistųjų pokyčius pataisos įstaigose.

Dailės terapija „R.A.K.T.A.S“. Anot nuteistųjų, viena iš intervencinės socialinės reabilitacijos priemonių į pataisos namus atnešė didelį susidomėjimą, gerus atsiliepimus ir naudą dalyvaujantiems: „*tai, tipo, dailės terapija, įdomu, anksčiau nebuvo matęs.*“ (IN-1), „*kiti piešti pradeda, atranda save.*“ (IN-3), „*nu, apie dailės terapiją daug girdėjau gerų atsiliepimų.*“ (IN-6). Dailės terapijos programa yra meno kūrinio kūrimas terapiniais tikslais. Svarbiausias meno terapijos tikslas – sudaryti galimybę nuteistajam keisti ir ugdyti savo asmenybę, jam naudojant vizualinės išraiškos priemones.

„Elgesys-Pokalbys-Pasikeitimas“. Kiek mažiau nuteistiesiems girdėta, bet tikrai žinoma, kad pataisos įstaigose yra taikoma motyvacinio interviu metodo programa: „*Tada buvo kažkoks motyvacinis, individualus ten darbas su nuteistuoju irgi programa, neatsimenu, kaip dabar vadinasi.*“ (IN-6). Pažymėtina, kad ši programa skirta motyvuoti nuteistąjį spręsti asmenines problemas ir skatina imtis veiksmų savarankiškai. Nemotyvuotiems nuteistiesiems ši programa yra įžanginė, nuo kurios prasideda socialinė reabilitacija pataisos įstaigose.

Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, **ko trūksta pataisos įstaigose, kad nuteistųjų socialinė reabilitacija būtų kokybiškesnė, labiau atliepanti nuteistųjų įsitraukimo į visuomenę poreikius.** Išanalizavus tyrimo duomenis išskirtos 4 kategorijos ir 12 subkategorijų (9 lentelė), rodančių penkias pokyčių reikalaujančias veiklos kryptis.

9 lentelė. Pokyčių reikalaujantys pataisos įstaigų aspektai, siekiant nuteistųjų socialinės reabilitacijos kokybės

Kategorija	Subkategorija
ĮSTATYMAI/ POĮSTATYMINIAI TEISĖS AKTAI	Laisvės atėmimo bausmės terminai
	Ryšių su šeima palaikymas
DARBINIAI RESURSAI	Per mažai darbuotojų
	Darbuotojų kompetencijos
	Darbuotojų požiūris į nuteistuosius ir atliekamas funkcijas
	Nevyriausybės organizacijos, savanoriai
RĖŽIMAS	Nuteistųjų gyvenamosios vietos
	Subkultūra
	Saugumas
UŽIMTUMAS	Socialinės reabilitacijos priemonių tikslingas paskyrimas
	Darbas ir mokslas
	Prasminga veikla

Įstatymai/poįstatyminiai teisės aktai. Tyrimo rezultatai rodo, kad nuteistiesiems skiriamos ilgos laisvės atėmimo bausmės ir ribojamas bendravimas su šeima įstatymų lygmenyje.

Laisvės atėmimo bausmės terminai. Nuteistųjų teigimu, Lietuvoje numatytos bausmės už nusikalstamas veikas yra ganėtinai didelės, dėl šios priežasties dažnai prarandama motyvacija siekti pokyčių: „*Duoda nesąmoningus metus visiems, terminai dideli, kurie, nu, ir ne visada ten gali pasinaudoti tuo lygtiniu, nu, ir va taip.*“ (IN-3). Pažymėtina, kad nuteistieji akcentuoja kelerius pirmuosius laisvės atėmimo bausmės atlikimo metus, per kuriuos jie siekia pokyčių, dalyvauja organizuojamame užimtume, tačiau po kurio laiko motyvacija silpnėja, o pataisos įstaiga neturi ką duoti nuteistiesiems: „*Lietuvoje bausmės labai didelės ir tai į gerą neveikia. Pirmuosius metus tu mokaisi, darai viską, ką gali šioje įstaigoje, o paskui tiesiog išsenki, išsisemia ir čia viskas. Ką gali pasiimti, tą ir pasiimi, o paskui laikas čia tiesiog sustoja. Pati įstaiga neturi ką daugiau pasiūlyti. Nes tą pačią programą kartosi kas antrus metus.*“ (IN-4). Atkreiptinas dėmesys, kad nuteistieji yra motyvuoti laisvės atėmimo bausmės pradžioje, jie turi ryžto ir nusiteikimo keistis, tačiau matyti, kad kai asmuo įpranta gyventi atskirtas nuo visuomenės, jo pastangos ir dalyvavimas socialinės reabilitacijos priemonėse tampa pasyvios.

Ryšių su šeima palaikymas. Šeima skatina laikytis pataisos įstaigos vidaus tvarkos taisyklių, laikytis nepriekaištingo elgesio kriterijų, vykdyti socialinės reabilitacijos priemones, kad nuteistasis turėtų didesnes galimybes išeiti iš pataisos įstaigos anksčiau numatyto termino. Artimųjų palaikymas nuteistiesiems labai svarbus, todėl, jų nuomone, būtų naudinga atkreipti dėmesį į įstatymus, kurie reglamentuoja bendravimo su šeima tvarką: „*Nu, nežinau, galėtų būti tie paprastesni režimai, va. Daugiau gal tų susitikimų, pasimatymų, visko ten. Jeigu tu tenais esi nevedęs žmogus, ten ką, tai tavo tas bendravimas tik per stiklą. O tas palaikymas iš išorės toks reikalingas.*“ (IN-3). Komunikacijos su šeima ribojimo rezultatai neretai būna skausmingi abiems pusėms. Anot nuteistųjų, daugelis laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų išgyvena netektis skyrybų atveju, nes skiriamasi ne tik su žmonomis, tačiau ir su visa šeima, t. y., vaikais: „*Šeima. Visada jos trūksta. Nori dažniau bendrauti. Vieni meta, kiti po šiol kartu. Man pasisekė, kitiem ne taip pasisekė.*“ (IN-6). Izoliuotas nuo visuomenės nuteistasis susiduria su didele gausa iššūkių, nes netenka galimybės gyventi šeimoje, auginti vaikus, praranda darbą, dažnai kalbama ir apie tai, jog nelieta galimybių puoselėti sveiką gyvenimo būdą. Svarbu maksimaliai užtikrinti nuteistųjų socialinių ryšių puoselėjimo galimybę pataisos namuose. Emocinis disbalansas demotyvuoja ir skatina netinkamo elgesio apraiškas.

Darbiniai resursai. Tyrimas atskleidė iššūkius, su kuriais susiduria pataisos įstaigos vadovybė, darbuotojai ir nuteistieji dėl personalo trūkumo ir/ar jo kompetencijos.

Per mažai darbuotojų. Anot nuteistųjų, socialinė rehabilitacija pataisos įstaigoje nevyksta, arba vyksta mažomis apimtimis dėl personalo trūkumo: „Nu, apie kokią socialinę rehabilitaciją mes galim kalbėti, kai skiriamas vienas darbuotojas vienam korpusui? Tai ten net reikalui esant, turint prašymą, būdavo problema, kad perduoti.“ (IN-2), „reikia daugiau darbuotojų, jie ten lakstyti nespėja.“ (IN-4). Siekiant užtikrinti ne tik kokybišką, tačiau ir savalaikį nuteistųjų socialinės rehabilitacijos procesą, pataisos įstaigoje privalo dirbti atitinkamas skaičius savo darbo specifiką išmanančių profesionalų.

Darbuotojų kompetencijos. Darbuotojų kompetentingumą, kaip reikšmingą veiksnį socialinės rehabilitacijos procese, išskiria ir nuteistieji. Tyrimo dalyviai pabrėžia, kad neretai susiduria su specialistų kompetentingumo trūkumu: „jeigu žmogus ateina į darbą su noru, o ne dėl to, kad jo niekur kitur nepriima ir jis nieko kito negeba, tai, va, čia viskas prasideda nuo to. Komunikavimas, tikrai komunikavimas, specialistų kompetencija, pozityvumas yra problema.“ (IN-2). Darbuotojų kompetencijų, t.y. žinių, gebėjimų ir patirties sandara, suponuoja tvirto ryšio su nuteistaisiais užmezgimą ir produktyvų socialinės rehabilitacijos darbą kartu.

Darbuotojų požiūris į nuteistuosius ir atliekamas funkcijas. Nuteistieji pasakoja, kad siekti pokyčių ir įsitraukti į socialinės rehabilitacijos priemonių įgyvendinimą demotyvuoja pataisos įstaigų darbuotojų šiurkštus ir nepagarbus elgesys bei komunikacija: „Pirmiausiai reikėtų pradėti nuo pareigūnų, kurie galvoja, kad jie yra sistemos Dievai <...> Yra kur labai normaliai, malonu, bet kartais būna, žinai, su tokiais pareikalavimais kažkokiais, kur žmogui sako, nueik ir padaryk ten kažką, ko negali <...> Svarbu mažinti įtampą, mažinti atstumą, rast kuo sudominti ir tada galbūt tas viskas įgis kitas spalvas.“ (IN-1). Sudėtinga dalyvauti veiklose, kurias organizuoja pataisos įstaigų darbuotojai, nes bendravimas su nuteistaisiais netinkamas, taip nėra sukuriamas tarpusavio ryšys ir pasitikėjimas: „Aš nustebau. Ir, nu ką, einam, ir žinot, kuo nustebau? Iš pareigūnų elgesio: prašau, laba diena. Visi net nustebo, vat taip, visi tretį į šoną net pasižiūrėjo. Pasisveikino, praeikite, prašau, sveiki, vyrai. Visų akys tokios, mes to negirdėję buvom. Čia mes to buvom negirdėję <...> Bendravimo gal tokio nesitikėjau, iš tikrųjų. Ten tie patys pareigūnai beždžionėm vadina mus, nu, tai nežinau. Bendravimo, ko labiausiai reiktų. Nors truputį žmoniškumo, nežiūrėti, kaip į tą beždžionę narve, mes gi irgi žmonės.“ (IN-6). Išankstinės pataisos įstaigų darbuotojų nuostatos neigiamai paveikia nuteistojo mąstymą, savivertę ir pasitikėjimą savo jėgomis eiti į priekį.

Nevyriausybinių organizacijų, savanoriai. Nuteistųjų teigimu, būtų reikšmingas aktyvesnis nevyriausybinių organizacijų ir/ar savanorių įsitraukimas į socialinės rehabilitacijos procesą, nes šiuo metu išorės atstovų apsilankymai pataisos įstaigose reti: „šiaip užsieny, tai ateina ten daugiau visokių savanorių ar ko, o pas mumis kažkaip ne taip.“ (IN-3). Nevyriausybinių organizacijų atstovai ir/ar savanoriai galimai lengviau užsitarnauja nuteistojo pasitikėjimą, nes jie nėra bausmių vykdymo sistemos darbuotojai. Labai svarbu, kad po to kai yra užmezgamas

tvirtas ryšys, išorinių institucijų atstovai turėtų galimybę suteikti nuteistajam visapusišką paramą ir po išėjimo iš pataisos įstaigos.

Rėžimas. Tyrimas atskleidė, kad socialinės reabilitacijos vykdymui turi įtakos ir pataisos įstaigose nustatytas režimas.

Nuteistųjų gyvenamosios vietos. Atkreiptinas dėmesys į gyvenamųjų patalpų erdves, kuriose gyvena didelis skaičius nuteistųjų. Įstatymų numatyta tvarka jiems tarsi yra skiriamas plotas, kuris privalo būti užtikrintas vienam asmeniui, tačiau nėra užtikrinamos orios gyvenimo sąlygos, nes asmuo neturi privatumo: „gyveni nuolatinėje įtampoje dėl nuteistųjų gausos ir pareigūnų nuotaikų kaitos, todėl esi įsitempęs ir mokaisi bendrauti taip, kad tiktų visiems ir tu sau neapsisunkintum gyvenimo.“ (IN-4). Atliekant bausmę vienoje gyvenamojoje patalpoje su dideliu skaičiumi asmenų, būtina prisitaikyti prie kiekvieno poreikio. Tvarkos supratimas, šurmuly ir asmenybės aspektai dažnu atveju nesutampa. Nuolatinis gyvenimas stresinėmis aplinkybėmis, baimė dėl savo saugumo gyvenant dideliame nuteistųjų būryje išsekina.

Subkultūra. Pačių nuteistųjų nustatytų taisyklių priverstinis laikymasis daro neigiamą įtaką socialinei reabilitacijai. Pagal neoficialią hierarchinę sistemą, tam tikrais atvejais nuteistieji neturi teisės dalyvauti darbinėje ar kitoje veikloje: „O tai jos visur yra ir jos daro įtaką tai socialinei reabilitacijai. Nu tai, jeigu žmogus eina pas bachūrus gyventi, tai ten taisyklė, kad dirbti negalima, tik imituoti darbą, tai kaip mes čia pavadinsim, čia socialinė reabilitacija?“ (IN-2). Bendravimas su neigiamą reputaciją turinčiais ar į pokyčius nelinkusiais nuteistaisiais daro įtaką kitiems nuteistiesiems. Kartais santykiai su kriminalinę istoriją turinčiais asmenimis tampa ilgalaikiais ryšiais. Bendravimas tęsiamas ir po išėjimo iš pataisos įstaigos: „neretai išeina iš ten žmonės jau kaip kažkokios grupės dalis ir laisvėje pasirenka prastą gyvenimo būdą. Žinot, su kuo sutapsi, toks ir pats patapsi, o čia sutampi su nekokiais. Čia juk viskas tas galioja, ta subkultūra, kažkas už kažką nori būti aukščiau, nu tai va, čia irgi problema“ (IN-4). Nerašytų nuteistųjų sukurtų taisyklių laikymasis ir negebėjimas sustabdyti šio proceso įneša didžiulę sumaištį tiek nuteistųjų socialinės reabilitacijos procese, tiek darbuotojų darbinių funkcijų atlikime. Būtina maksimaliai šalinti subkultūros apraiškas tarp nuteistųjų, siekiant užtikrinti visapusišką ir efektyvų darbą su nuteistaisiais.

Saugumas. Pataisos įstaigoje dažnai nuteistieji, bausmę atliekantys paprastosios ir lengvosios grupės sąlygomis, turi galimybę laisvai judėti po pastato aukštą, kuriame gyvena, o kartais ir viso korpuso teritorijoje. Dėl šių priežasčių ne visi bausmę atliekantys nuteistieji jaučiasi saugiai asmeniškai arba nuolat yra įsitempę saugodami asmeninius daiktus: „būtų gerai, kad būtų daugiau priežiūros <...> stebėjimas nėra blogai, nes kartu tu ir saugesnis jautiesi, o čia bet kas gali tau pakenkti ir, kaip visada, niekas nieko nematė.“ (IN-5). Ypatingai svarbu pasirūpinti nuteistųjų

priežiūra ir saugumu. Nuteistieji, patiriantys nuolatinę baimę, nerimą ir stresą, dėl savo saugumo, patiria emocinį ir fizinį išsekimą.

Užimtumas. Tyrimas rodo, kad nuolatinis nuteistųjų tikslingas užimtumas prisideda prie optimalių socialinės reabilitacijos rezultatų.

Socialinės reabilitacijos priemonių tikslingas paskyrimas. Socialinė reabilitacija priklauso nuo numatytų priemonių įgyvendinimo, todėl svarbu, kad nuteistieji dalyvautų tose intervencinėse priemonėse, kurios jiems parinktos pagal nustatytą nusikalstamo elgesio rizikos vertinimą: „*Norėtum gal ten dalyvauti rimčiau tose programose, bet kai tik pora tokių yra, tai ir prasėdi, nes kitiems tai dzin <...> Žinot, ten niekas, nu nei vienas iš tų grupių neatkremta, nes visi ateina ir nori būti, o ką daugiau veikti. Į tas grupes, tai neliepia eiti, eina visi savanoriškai.*“ (IN-3). Atkreiptinas dėmesys, kad netikslingas dalyvavimas intervencinėse socialinės reabilitacijos priemonėse nėra naudingas nuteistiesiems. Priešingai, į grupės veiklą įneša sumaištį ir išbalansuoja pokyčių siekiančius nuteistuosius.

Darbas ir mokslas. Perkėlimo, į kitą pataisos įstaigą Lietuvoje, atveju, nuteistųjų mokslai nukenčia dėl biurokratinių aspektų. Bendradarbiavimo tarp mokymo įstaigų stoka, daro įtaką, nuteistųjų mokymuisi: „*Su mokslais irgi problema, jei tave perkelia, tai tu mokslų testuoti nebegali, ten, kaip visada, kažkas nesuvaikšto, pasimeta ir panašiai.*“ (IN-3). Taip pat probleminis klausimas yra ir dėl nuteistųjų įdarbinimo. Pataisos įstaiga negali aprūpinti visų norinčiųjų nuteistųjų darbine veikla: „*Mažai darbo yra pataisos įstaigose. Aišku, ne visi nori dirbti, bet net tiems, kurie nori, jo nepakanka.*“ (IN-4). Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad nuteistieji atlieka darbus, kuriems neturi kvalifikacijos ir įgūdžių: „*Nu, aš čia pasakysiu, kad kartais mums duoda tokius darbus, na, kur nemanau, kad juos turėtų daryti kaliniai. Elektrikai, nu, žinot, kažkaip atrodo, kad šituos dalykus turėtų jau labai nusimanantis asmuo daryti. Visokie tokie darbai, nu, kur tikrai ne visi gali dirbti.*“ (IN-5). Nuteistieji pataisos įstaigose dirba tuos darbus, kuriuos gali pasiūlyti įstaigos administracija. Pasirinkimas nėra didelis, todėl tam, kad įgyvendintų socialinės reabilitacijos plane numatytas priemones, nuteistieji imasi įvairios veiklos: „*Dar tas darbinis užimtumas įdomus. Įsivaizduokite, pastato žmogų prie siuvimo mašinos, o jam neišeina. Jis kaip besistengtų, jam neišeina, pirštus susidaužo, susibado. <...> Tai bandai kažko ieškoti, gal kur jam kitur geriau, bet pastatydavo, vis tiek siūsi. Siūdavo. Kankinosi žmogus, ne dirbdavo, o kankinosi.*“ (IN-6). Siekiant, kad nuteistieji kryptingai įgyvendintų numatytas veiklas ir jos turėtų pridėtinę vertę išėjus iš pataisos įstaigos, kad nuteistasis galėtų integruotis į darbo rinką, svarbu sudaryti galimybes nuteistiesiems rinktis iš didesnio spektro darbų.

Prasminga veikla. Per mažas užimtumas sąlygoja recidyvizmą, socialinių įgūdžių praradimą, kai kuriuos nuteistuosius neužpildytas laisvalaikis skatina grįžti prie priklausomybių. Pozityvaus užimtumo organizavimas užtikrina bendravimo įgūdžių ugdymą, komandinio darbo

aspektų pažinimą ir tobulinimą: „reikia žmonėms užimtumo, normalaus ir prasmingo, nes vieni iš nieko neveikimo visą dieną guli ir žiūri televizorių, kiti žaidžia kompu, o dar kiti primąsto blogų dalykų ir užsiima neteisėta veikla.“ (IN-4). Prasminga veikla, anot nuteistųjų, galėtų būti nukreipta į konkrečių gebėjimų ugdymą, tarkim, kalbų mokymąsi: „Galima juk mokytis užsienio kalbų, daug kas nori ir planuoja po bausmės keliauti į užsienį, čia būtų gera proga tam pasiruošti“ (IN-5). Svarbu užtikrinti ir laisvalaikį orientuotą į sportinę veiklą, kad nuteistieji galėtų asmeniškai rūpintis savo sveika gyvensena ir fiziniu aktyvumu: „Tai šiaip uždraudė su tais sportais, apsunkino iš tikrųjų. Valanda, ir suvaro kokį 60-dešimt į vieną gardą, bent jau prie manęs būdavo. Tai išsivaizduokite, vienas vieną gantelę pasiėmęs, kitas kitą. Tai kokį tu pagalbą gali pasidaryti sporto salėje? Nieko tu negali. Duoti reikia žmogui to sporto.“ (IN-6). Svarbu organizuoti prasmingo užimtumo veiklas pataisos įstaigose, kad nukreiptų nuteistuosius prisijungti prie teigiamų, o ne ydingų veiklų, skatintų jų iniciatyvą ir kūrybingumą.

Apibendrinant tyrimo dalyvių patirtis dalyvaujant socialinės reabilitacijos procese pataisos namuose iki nuteistųjų perkėlimo į pusiaukelės namus, pažymėtina, kad išskirtos prevencinės ir intervencinės socialinės reabilitacijos priemonės, kurios tyrimo dalyvių nuomone, daro stipriausią įtaką nuteistiesiems, padedant grįžti į visuomenę. Akcentuotina, kad komunikacija su išore vienas stipriausiai nuteistuosius veikiančių veiksnių, stiprinantis motyvaciją įsitraukti ir dalyvauti socialinės reabilitacijos veiklose. Bendravimas su šeima ir artimiausiais, taip pat prisideda prie motyvacijos siekti užsibrėžtų tikslų ir pokyčių laisvės atėmimo bausmės laikotarpiu. Svarbus veiksnys, duodantis pridėtinę vertę nuteistųjų socialinės reabilitacijos procese, tai yra intervencinės socialinės reabilitacijos priemonės – Kalėjimų departamento aprobuotos elgesio pataisos programos, kurių dėka nuteistieji mokosi valdyti kriminogeninius veiksnius. Pastebėtina, kad didelis dėmesys skiriamas užimtumui. Darbuotojų požiūriu, darbinis užimtumas yra viena iš prioritetinių priemonių, į kurią stengiamasi nukreipti didesnę nuteistųjų dalį. Tyrimo dalyvių nuomonės dėl būtinų pokyčių pataisos įstaigose, siekiant nuteistųjų socialinės reabilitacijos kokybės, sutampa. Reikšmingi būtų įstatymų pokyčiai organizuojant galimybę dažniau kontaktuoti su artimaisiais, pataisos įstaigų pastatų pritaikymas socialinės reabilitacijos darbui, darbinių resursų tausojimas ir puoselėjimas nuo kurio priklauso teikiamų socialinės reabilitacijos paslaugų efektyvumas, nuteistųjų atskyrimas ir jų užimtumo skatinimas organizuojant asmeninių ir socialinių įgūdžių ugdymą. Tačiau nuteistųjų požiūriu, ne mažiau svarbu, kad pasikeitimai privalomi ir dėl subkultūros apraiškų bei nuteistųjų saugumo, nes tai vienas reikšmingiausių aspektų lemiančių sėkmingos socialinės reabilitacijos rezultatus. Ši problema tęsiasi jau daugelį metų, tačiau nėra suvaldyta iš esmės. Darytina prielaida, kad visų socialinės reabilitacijos priemonių kompleksas bei tinkamai organizuojama nuteistųjų

priežiūra yra didžiausias veiksnys darantis teigiamą įtaką nuteistųjų pokyčių etape. Geriausi rezultatai pasiekiami, kai dirbama su asmeniu kompleksiskai ir įvairiapusiškai.

2.2.2. Nuteistųjų socialinė rehabilitacija pataisos įstaigų pusiaukelės namuose

Tyrimu atskleista nuteistųjų socialinė rehabilitacija pataisos įstaigų pusiaukelės namuose remiantis darbuotojų ir nuteistųjų patirtimi. Svarbu paminėti, kad vykdant socialinės rehabilitacijos procesą pataisos namų pusiaukelės namuose pasitelkiamos tos pačios socialinės rehabilitacijos priemonės, kurios yra ir pataisos įstaigose. Darbuotojai įgyvendindami nuteistųjų socialinę rehabilitaciją pusiaukelės namuose dirba su Kalėjimų departamento aprobuotomis programomis ir kitomis prevencinėmis priemonėmis. Esminis skirtumas tas, kad pusiaukelės namų darbuotojai turi galimybę numatytas priemones įgyvendinti platesniu rakursu, nes nuteistieji turi teisę išvykti už pataisos įstaigos teritorijos ribų, todėl nuteistųjų socialinės rehabilitacijos procesas atrodo aktyvesnis. Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad taikomos tos pačios nuteistųjų socialinės rehabilitacijos priemonės gali turėti skirtingus rezultatus priklausomai nuo uždaro ir atviro kalnimo režimo. Pažymėtina, kad pataisos namų pusiaukelės namuose, priešingai nei pataisos įstaigoje, dėl atviro kalnimo galimybių nuteistasis įgalinamas veikti savarankiškai su darbuotojo priežiūra ir pagalba.

2.2.2.1. Darbuotojų patirtys įgyvendinant nuteistųjų socialinę rehabilitaciją pusiaukelės namuose

Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, *kas padeda nuteistiesiems pasirengti grįžimui į visuomenę pusiaukelės namuose*. Išanalizavus tyrimo duomenis, išskirtos 4 kategorijos ir 8 subkategorijos (10 lentelė), atskleidžiančios tris veiksmų grupes, padedančias nuteistiesiems pasirengti grįžimui į visuomenę pusiaukelės namuose.

10 lentelė. Veiksniai padedantys nuteistiesiems pasirengti grįžimui į visuomenę pusiaukelės namuose

Kategorija	Subkategorija
VIDINIAI RESURSAI	Nuteistųjų motyvacija
	Darbuotojų motyvacija
KOMUNIKACIJA	Šeiminiai santykiai
	Darbuotojo ir nuteistojo santykis
ĮGALINIMAS	Darbinis užimtumas ir neformalus mokymasis
	Finansinė gerovė
BAUSMĖS ATLIKIMO SĄLYGOS	Gyvenimo sąlygos
	Nuteistųjų teisės

Vidiniai resursai. Ši veiksmų grupė atskleidžia nuteistųjų ir darbuotojų motyvacijos svarbą įsitraukti į socialinės reabilitacijos procesą.

Nuteistųjų motyvacija. Vienas iš lemiančių aspektų nuteistųjų sėkmingam pasirengimui grįžti į laisvę yra tiek išorinė, tiek vidinė paties asmens motyvacija: „*svarbus dalykas yra pačio asmens motyvacija, tiek išorinė, tiek vidinė*“ (ID-1), „*Žinokit, tai va jei jis nebus pats motyvuotas, tai tikriausiai ir jokia sėkmė nepadės*“ (ID-2), „*Noras, noras gyventi ir būti visuomenės dalimi. Labai daug priklauso nuo to ar nuteistasis pats nori turėti daugiau, nei dabar turi. Ar jam norisi keisti pačią padėtį iš tokios, kurioje jis yra dabar.*“ (ID-3). Darytina prielaida, kad stokojančiam motyvacijos nuteistajam nepajėgus padėti net profesionaliai parengtas socialinės reabilitacijos planas, kuriame būtų numatytos reikiamos priemonės. Įžvelgiamas darbuotojų motyvacinio darbo poreikis.

Darbuotojų motyvacija. Atkreiptinas dėmesys, kad prie sėkmingos nuteistųjų socialinės reabilitacijos prisideda ir darbuotojų motyvacija, išsilavinimas bei kompetencijos: „*tai priklauso nuo darbuotojo įsitraukimo į savo veiklą, jo turimo išsilavinimo ir kompetentingumo.*“ (ID-1), „*nulemia tiek pačio darbuotojo motyvacija*“ (ID-4), „*net jei turim popierių apsikrovusios, nustumiam ir prioritetas visada yra bendravimas su nuteistuoju*“ (ID-5). Motyvacijos stoka mažina nuteistųjų socialinės reabilitacijos efektyvumą ir pačių darbuotojų pasitenkinimą darbu.

Komunikacija. Ši veiksmų grupė atskleidžia nuteistųjų bendravimo svarbą su skirtingomis asmenų grupėmis. Komunikacija su laisvėje esančiais asmenimis ir konstruktyvus nuteistojo bei darbuotojo tarpusavio santykis suponuoja darnią, kryptingą ir savalaikę socialinę reabilitaciją.

Šeimyniai santykiai. Anot darbuotojų, bendravimas su šeimos nariais ir artimaisiais skatina nuteistųjų teigiamus pokyčius socialinės reabilitacijos procese: „*tikriausiai labiausiai motyvuojantis dalykas yra bendravimas su šeima ir artimaisiais savaitgalio išvykų į namus metu*“ (ID-1), „*jiems aktualiausia šiai dienai yra trumpalaikės išvykos. <...> ir atostogų kasmetinių išleidžiamie 10 d. d., nu tai tikrai jiems, jiems tai yra svarbiausias dalykas.*“ (ID-2). Pasak darbuotojų, veiksnys turintis didžiausią reikšmę yra ne tik socialinių ryšių atkūrimas, stiprinimas ir palaikymas, o kartais naujų santykių pradžia: „*atkurti socialiniai ryšiai yra vienas svarbiausių pokyčių jų gyvenimuose arba sukurtos naujos šeimos.*“ (ID-1), „*Tikrai ne vienas, iš vyrų, būdamas pas mus sukūrė naujas šeimas, susirado mylimus žmones, vaikų susilaukė.*“ (ID-3), „*šeimas sukūrė būdami pusiaukelės namuose, vaikučius pasigimdė ir va savaitgali skuba pas tuos vaikučius. Kas apsiženijo, kas antrą pusę susirado*“ (ID-4), „*daug kas sukuria šeimas, susilaukė vaikų ir tai yra didelė motyvacija nenusikalsti vėl*“ (ID-5). Anot darbuotojų, tokias galimybes bendrauti su artimaisiais tik pusiaukelės namų nuteistieji. Atviro kalinimo sąlygos leidžia nuteistiesiems betarpiškai, netaikant ribojimų, komunikuoti su artimaisiais ir juos lankyti: „*Trumpalaikės išvykos į namus pas šeimas labai prisideda ir nuteistieji vertina šią galimybę.*“ (ID-3), „*labai yra svarbus tas ryšys su artimaisiais. Trumpalaikės išvykos į namus ir galimybė kontaktuoti su šeima yra vienas pagrindinių motyvų, kodėl dar esat pataisos namuose*

nuteistieji stengiasi patekti į pusiaukelės namus.“ (ID-5). Komunikacija ir socialinių ryšių atkūrimas bei stiprinimas ne tik su šeimos nariais, tačiau ir kitais artimaisiais prisideda prie nuteistųjų pasirengimo išeiti į laisvę. Darytina prielaida, kad nuteistieji, bendraudami su asmenimis ne iš pataisos įstaigų aplinkos, stiprina pasitikėjimą savimi ir taip auga jų savivertė, kurios dėka pasirengimas išėjimui iš pataisos įstaigos tampa įveikiama užduotimi.

Darbuotojo ir nuteistojo santykis. Atkreiptinas dėmesys, kad darbuotojų ir nuteistųjų tarpusavio santykiai dažnai būna grįsti subordinaciniais principais ir išankstinėmis nuostatomis. Pažymėtina, kad pusiaukelės namuose darbuotojų ir nuteistųjų komunikacija orientuota į abipusę pagarbą ir pasitikėjimą: *„pusiaukelės namuose bendravimo stilius yra kitoks, jis nežeminantis.*“ (ID-5). Darbuotojų teigimu, išlaikyti orų, nežeminantį bendravimą su nuteistuoju aktualu dėl stipraus ir pasitikinčio tarpusavio santykio kūrimo. Taip pat, siekiant teigiamų nuteistųjų pokyčių, svarbu parodyti tinkamą pavyzdį, kuris ir prasideda nuo tarpusavio komunikacijos: *„Vienu žodžiu aš galvoju, kad gerus rezultatus nulemia tiek darbuotojai, tiek patys nuteistieji, tiek jų tarpusavio santykiai“* (ID-4). Darbuotojas priimdamas nuteistąjį, užtikrindamas konfidencialumą, supratimą ir pagarbą skatina nuteistojo atvirumą ir pokyčius. Pasitikėjimą keliantis tarpusavio ryšis įgalina nuteistuosius tapti aktyviais socialinės rehabilitacijos dalyviais.

Įgalinimas. Ši veiksnių grupė atskleidžia nuteistųjų asmeninį įgalinimą ir atsakomybės prisiėmimą už atliekamus veiksmus.

Darbinis užimtumas ir neformalus mokymasis. Pasak darbuotojų, nuteistieji vertiną suteiktą galimybę pusiaukelės namuose įsidarbinti išorinėse įstaigose, turėti profesinę veiklą ar tobulėti neformalaus mokymosi metu. Taip pat, prie viso to prisideda ir gaunamas didesnis darbo užmokestis, nei numatytas pataisos įstaigų viduje: *„labai motyvuoja, tai kad jie gali dirbti laisvėje <...> siekia profesinių aukštumų, mokosi, stengiasi kelti kvalifikaciją, kad galėtų daugiau galimybių pasiūlyti šeimai ir, kad jaustųsi reikalingi.*“ (ID-1), *„Darbas ir finansinis stabilumas, labai prisideda prie to.*“ (ID-3). Darbas už pusiaukelės namų teritorijos ribų, nuteistuosius motyvuoja, gaunamas didesnis darbo užmokestis leidžia dengti turimus įsiskolinimus, prisidėti prie šeimos gerovės.

Finansinė gerovė. Kaip ir minėta aukščiau, darbo užmokestis numatytas įstatymuose daro įtaką nuteistųjų motyvacijai vykdyti individualiame socialinės rehabilitacijos plane numatytas priemones: *„labai motyvuoja <...> gauti bent jau valstybės numatytą minimalų darbo užmokestį, o kiti gauna ir tikrai didesnius darbo užmokesčius, tai jiems padeda padengti turimus įsiskolinimus, prisidėti prie šeimos gerovės.*“ (ID-1). *„Nuteistieji džiaugiasi, kad pusiaukelės namuose už savo darbą, dirbdami išorėje, gali gauti didesnę darbo užmokestį.*“ (ID-5). Aspektas, motyvuojantis judėti teigiamų pokyčių linkme yra įsiskolinimų dengimas: *„labai savimi didžiuojasi kai pusiaukelės namus palieka jau padengę visus įsiskolinimus ir kaip jie sako, grįžtą į namus be neigiamo bagažo“* (ID-1), *„Yra tokių, kurie palieką pataisos įstaigą be vadinamos įsiskolinimų uodegos. Padengė visas skolas ir startuoja nuo pradžių.*“ (ID-5). Gaunamos pajamos už teisėtai atliekamą darbą, skatina

nuteistuosius įvertinti pinigų vertę. Atsakingai uždirbti pinigai stipriną nuteistųjų savigarbą, stipriną valią nenusikalsti pakartotinai.

Bausmės atlikimo sąlygos. Ši veiksmų grupė atskleidžia nuteistųjų laisvės atėmimo bausmės sąlygas pusiaukelės namuose, kurios yra atviresnės.

Gyvenimo sąlygos. Pasak darbuotojų, gyvenimo sąlygos nuteistiesiems pusiaukelės namuose yra atitinkančios higienos normas bei orios. Erdvė veiklų įgyvendinimui, privatumas miegamosiose patalpose ir galimybė gaminti maistą, skatina teigiamus nuteistųjų pokyčius: „patys nuteistieji siekia ateiti į pusiaukelės namus, dėl gyvenimo sąlygų. Čia jie gyvena ramiau, jie gyvena mažiau, po mažiau kambariuose, čia tikrai geros tos buitinės sąlygos, daugiau tų laisvių. Apskritai, jie čia nori dėl tokio ramesnio gyvenimo“ (ID-2). Atkreiptinas dėmesys, kad ne tik fiziniai patogumai, tačiau ir emocinė nuteistojo gerovė yra svarbi. Nuteistųjų skaičius gyvenantis pusiaukelės namuose suponuoja teigiamą mikroklimatą ir psichologinį saugumą.

Nuteistųjų teisės. Pasak darbuotojų, nuteistieji reiškia pasitenkinimą po perkėlimo tęsti laisvės atėmimo bausmę į pusiaukelės namus, nes ten jie turi daugiau teisių. Pagrindinė teisė – būti savarankišku ir atsakingu už save, rūpintis savo buitimi, mityba, sveikatos apsauga ir kitais baziniais poreikiais: „galimybė apsipirkti laisvės parduotuvėje ir pirkti, tai ką nori yra didelis plusas, visi labai pasiilgę ledų būna (šypsosi). <...> džiaugiasi, kad gali naudotis sveikatos apsauga laisvėje ir medicininės paslaugas gauti, kaip jie sako, padoriai.“ (ID-1). Taip pat, svarbu paminėti, kad pusiaukelės namuose nuteistieji turi ir kitų bausmės sąlygų sušvelninimų. Prie socialinių ryšių stiprinimo prisideda leidimas naudotis be ribojimų mobiliojo ryšio telefonais, internetu, leidimas vairuoti nuteistajam priklausančią automobilį. Taip pat, atkreiptinas dėmesys, kad pusiaukelės namuose nuteistieji gali neribotai naudotis bendruoju arba nuosavu kompiuteriu, todėl išmoksta naudotis technologijomis ir elektroninėmis paslaugomis: „pats buvimas pusiaukelės namuose, labai prisideda prie to, nes jie gauna ir naudotis telefonais, jie gali vairuoti automobilį, pats tas buvimas, jau, kad esu pusiaukelės namuose, tai tikrai jie geriau jaučiasi ir iš paties žmogaus matai, kad jis pralaisvėja ir stengiasi.“ (ID-2), „mobiliuosius gali naudoti ir internetu gali naudotis ir išmoksta, kas svarbiausia, kad būdami pas mus jie vėl įsijungia į tą visuomenę ir išmoksta naudotis technologijomis.“ (ID-5). Darytina prielaida, kad išimtinių teisių įgijimas, suponuoja nuteistiesiems, galimybę pasinaudoti suteiktomis privilegijomis socialinės reabilitacijos tikslais. Taip pat didžiąja dalimi, jie prisiima atsakomybę už save ir savo veiksmus, todėl suvokia, kad dėl netinkamo elgesio apraiškų privilegijos gali būti ribojamos.

Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, **ką ir kaip reikėtų keisti pusiaukelės namuose, kad nuteistųjų socialinė reabilitacija būtų kokybiškesnė**. Išanalizavus tyrimo duomenis išskirtos 4 kategorijos ir 9 subkategorijos (11 lentelė), atskleidžiančios keturis pokyčių reikalaujančius pusiaukelės namų aspektus.

11 lentelė. Pokyčių reikalaujantys pusiaukelės namų aspektai, siekiant nuteistųjų socialinės reabilitacijos kokybės

Kategorija	Subkategorija
DARBO SĄLYGOS	Patalpų stygius
	Darbo priemonių stygius
SOCIALINĖ REABILITACIJA IR JĄ VYKDANTYS DARBUOTOJAI	Darbuotojų įvairovė
	Darbo funkcijų apibrėžtis
	Darbas su nuteistojo šeima
PROFESIONALŪS DARBUOTOJAI	Darbuotojų išsilavinimas ir kompetencija
	Kvalifikacijos renginių stoka
LAISVĖS ATĖMIMO BAUSMĘ ATLIEKANTYS ASMENYS	Nuteistųjų skaičius
	Nuteistųjų paskirstymas į pusiaukelės namus

Darbo sąlygos. Tyrimo duomenys rodo, kad dėl netinkamų darbo sąlygų sudėtinga įvykdyti užsibrėžtus socialinės reabilitacijos tikslus.

Patalpų stygius. Darbuotojai įvardija iššūkius dėl prastos patalpos įstaigų infrastruktūros, kuri nėra pritaikyta socialinės reabilitacijos darbui su nuteistaisiais. Trūksta individualaus konsultavimo kabinetų bei patalpų pritaiktų grupės veikloms. Dėl šių priežasčių nukenčia darbuotojo ir nuteistojo santykis, nes nėra galimybės kurti tarpusavio pasitikėjimo: „trūksta patalpų socialiniai reabilitacijai vykdyti. Nėra individualaus konsultavimo kabineto, kas neužtikrina konfidencialumo ir nekuria pasitikėjimo tarp darbuotojo ir nuteistojo. Nėra patalpų grupių užsiėmimas vesti, tai vyksta nuteistųjų poilsio kambariuose, o tokiu atveju likę nuteistieji nedalyvaujantys grupės užsiėmime praranda galimybę naudotis televizoriumi, kompiuteriu ar pan.“ (ID-1), „nėra ir fiziškai tų sąlygų, mes turim vieną bendrą 12 kv² kabinetą, kuris yra skirtas keturiems darbuotojams, tai jeigu dirbama dviem pamainom, tai mes tikrai neturim vietoj, kur būtų galima su juo pasikalbėti, arba girdės visi, arba girdės kolega“ (ID-2), „pirmiausia reikia turėti tinkamas patalpas, tai va ir veiksnys nuo kurio priklauso ar iš vis bus tie pokyčiai“ (ID-3), „reikia ir tinkamų patalpų, nes individualių konsultacijų nėra kur vesti.“ (ID-5). Esant tinkamų patalpų socialinės reabilitacijos priemonių vykdymui, trūkumui nėra galimybės užtikrinti proceso kokybės ir efektyvumo.

Darbo priemonių stygius. Tinkamai socialinei reabilitacijai vykdyti trūksta darbui skirtų priemonių: „Nesam aprūpinami grupinių užsiėmimų priemonėmis.“ (ID-1). Viena iš šios problemos priežasčių yra finansinių išteklių stoka: „Būtina skirti tam tikrą biudžetą aprūpinti priemonėmis darbuotojus, kurie dirba socialinės reabilitacijos darbą“ (ID-5). Nuteistųjų socialinė reabilitacija negalima, jei tai remiasi tik pokalbiais su darbuotojais, net jei jie ir yra kompetentingi savo srities specialistai. Tam, kad procesas darytų teigiamą įtaką ir skatintų nuteistojo elgesio pokyčius, svarbu, jog būtų užtikrinamas praktinis darbas socialinės reabilitacijos eigoje.

Socialinė reabilitacija ir ją vykduojantys darbuotojai. Tyrimas atskleidžia, kad proaktyviam darbui su nuteistaisiais būtina užtikrinti įvairių specialistų prieinamumą, kurių

užduotys būtų susijusios tik su socialinės rehabilitacijos tikslais ir novatoriškų metodų įgyvendinimu pataisos įstaigose.

Darbuotojų įvairovė. Atkreiptinas dėmesys, kad darbuotojų teigimu, labai svarbu, kad pusiaukelės namuose dirbtų specialistas teikiantis psichologines konsultacijas, nes emocinių sutrikimų problematika aktuali laisvės atėmimo bausmę atliekantiems nuteistiesiems: „*Norėtusi, kad pusiaukelės namai turėtų savo atskirą psichologą*“ (ID-4). Darytina prielaida, kad dėl didelių darbo krūvių psichologai dirbantys pataisos įstaigose neturi pakankamų laiko konsultuoti pusiaukelės namų nuteistųjų.

Darbo funkcijų apibrėžtis. Konkrečios darbo apibrėžties nebuvimas suponuoja, kad darbuotojai nežino, kurie darbai yra prioritetiniai, o atlieka visus būtinus darbus, kurie reikalauja greito reagavimo: „*Darbuotojai, kurie turėtų dirbti tiesioginę socialinės rehabilitacijos darbą su nuteistaisiais rūpinasi skalbimo mašinomis, šaldytuvais, šildymu, santechnika, lovomis <...> Darbo krūvis didelis, o priedo atliekam net ne savo skyriaus funkcijas, tas labai vargina, nes negalima susikoncentruoti į savo darbus*“ (ID-1). Pasak darbuotojų, darbo funkcijų diferencijavimas padėtų išlaikyti darbų apimtį, dėl kurių įgyvendinimo darbuotojas ir buvo priimtas į darbą. Taip darbuotojas išlaikytų stipresnę motyvaciją, tokiu būdu mažėtų darbuotojų kaita: „*Nes šiai dienai tie specialistai tų funkcijų jie tikrai daug atlieka. Vertinimai ir lygtinio ruošimai, ir tų planų sudarymai, ir visokios individualios konsultacijos, ir pozityvūs užimtumas.*“ (ID-4). Taigi, galima daryti prielaidą, kad darbuotojai, kurie turėtų atlikti nuteistųjų socialinės rehabilitacijos įgyvendinimą, atlieka arba organizuoja ūkio, nuteistųjų vertinimo ir dokumentų rengimo lygtiniam paleidimui iš pataisos įstaigos, darbus. Šis aspektas suponuoja prielaidą, kad pagrindiniam, socialinės rehabilitacijos procesui arba nelieta laiko, arba jį reikia vykdyti dirbant viršvalandžius. Visa tai didina tikimybę darbuotojų perdegimui, prastai besijaučiantys ir pervargę darbuotojai linkę funkcijas įgyvendinti paviršutiniškai.

Darbas su nuteistojo šeima. Darbuotojų teigimu, būtų svarbu į socialinės rehabilitacijos procesą įtraukti priemonę darbui su nuteistojo šeima. Šis metodas plačiai taikomas socialinių darbuotojų veikloje, tačiau pataisos įstaigose, tai vis dar neįprasta, todėl darbuotojai mano, kad tai neturėtų būti intensyvus procesas, tačiau pagrindinius aspektus išsiaiškinti reikėtų: „*pas mus čia neįprasta, bet iš esmės reikėtų kiek daugiau padirbėti ir su nuteistojo šeima. Pakontaktuoti, pasidomėti kaip sekasi jiems bendrauti. Labai svarbūs šitie aspektai.*“ (ID-2). Tiesioginis bendravimas su nuteistojo šeima leistų pusiaukelės namų darbuotojams įsivertinti darbo rezultatus, socialinės rehabilitacijos taikomų priemonių tinkamumą, pasidaryti išvadas ir priimti sprendimus dėl socialinės rehabilitacijos darbo tęstinumo.

Profesionalūs darbuotojai. Šis aspektas atskleidžia ypatumus, dėl tinkamų darbuotojų parinkimo socialinės reabilitacijos darbui su nuteistaisiais ir esamų darbuotojų kvalifikacijos tobulinimo.

Darbuotojų išsilavinimas ir kompetencija. Pažymėtina, kad nuteistųjų socialinė reabilitacija suponuoja prielaidą, jog ši darbą turėtų dirbti socialiniai darbuotojai, tačiau pataisos įstaigų pusiaukelės namuose stinga socialinių darbuotojų. Darbuotojų manymu, vis tik, socialinių darbuotojų ir jų kompetentingumo pasigendama įgyvendinant socialinės reabilitacijos priemones nuteistiesiems: „pusiaukelės namuose turėtų dirbti socialiniai darbuotojai <...> susiduriame su darbuotojų kompetencijų stoka, nes dirba ir teisininkai, ir chemikai, ir ekonomistai, o socialiniai darbuotojai pamiršti. Yra keli ir ne visose pusiaukelėse, o nuteistųjų socialinė reabilitacija ir suponuoja socialinių darbuotojų veiklą.“ (ID-1). Atkreiptinas dėmesys, kad pastebima žema kompetencija darbuotojų, neturinčių socialinio darbo išsilavinimo ir dėl šios priežasties teikiamos paslaugos pusiaukelės namuose ne visada kokybiškos. Nuteistųjų socialinę reabilitaciją sudaro individualus konsultavimas ir grupiniai užsiėmimai, tačiau darbuotojamas stinga kompetencijų vesti tiek individualius, tiek grupinius užsiėmimus: „kas liečia specialistus pusiaukelės namų, tai ką aš matau, silpnoji vieta, tai yra individualus darbas su nuteistuoju.“ (ID-2), „nu norėtusi, kad iš tikrųjų dirbtų darbuotojai su atitinkama kvalifikacija, o ne su išsilavinimo įvairovę, kuriems tikrai trūksta įgūdžių reikiamų socialinės reabilitacijos procesui įgyvendinti <...> grupinio socialinio darbo įgūdžių stokojama“ (ID-2). Taip pat, aktuali problema ne tik išsilavinimas, tačiau ne mažiau svarbi ir darbuotojų motyvacija, požiūris bei nusiteikimas dirbti su nuteistųjų grupe: „Tikrai ne visi čia nori dirbti šitą darbą, ir ne visi norintys gebą, tai būtų šaunu padirbėti su pačiais darbuotojais dar atskirai arba vykdyti darbuotojų atranką tokiam darbui.“ (ID-5). Socialinės reabilitacijos procese ypatingai didelę reikšmę turi nuteistųjų atsparumo iššūkiams stiprinimas, savarankiškumo ir atsakomybės ugdymas. Gebėjimų ugdymui pasitelkiamas individualus arba grupinis darbas, kuriam būtinas atitinkamas specialistų išsilavinimas ir kompetencijos.

Kvalifikacijos renginių stoka. Nuteistųjų socialinės reabilitacijos procese viena iš svarbiausių taikomų priemonių yra Kalėjimų departamento aprobuotos elgesio pataisos programos. Pasak darbuotojų, stokojama apmokytų darbuotojų, kurie galėtų dirbti su šiomis programomis: „mokymų trūksta. Kalėjimų departamentas aprobavęs elgesio korekcijos programas, o mes apmokyti vos pora iš jų.“ (ID-1), „Trūksta apmokytų specialistų dirbti su Kalėjimų departamento aprobuotomis programomis“ (ID-2), Taip pat, aktuali problema yra ta, kad esamiems darbuotojams „Norisi mokytis daugiau programų, kad turėti įrankių su kuriais galima būti dirbti su nuteistaisiais.“ (ID-3). Neturint galimybių taikyti elgesio pataisos programas nuteistiesiems, sudaroma tikimybė, kad išėję į laisvę nuteistieji negebės valdyti nusikalstamo elgesio rizikos veiksnių ir padarys teisės pažeidimą pakartotinai.

Laisvės atėmimo bausmę atliekantys asmenys. Šis aspektas parodo, koks svarbus yra laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų skaičius pusiaukelės namuose ir kodėl būtinas nuteistųjų diferencijavimas.

Nuteistųjų skaičius. Laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų skaičius prisideda prie socialinės reabilitacijos apimčių vienam darbuotojui: „svarbu, kad pusiaukelės namai kaip ir buvo planuoti, būtų 20 asmenų namai, o ne 60 ar 80, nes tai tampa eilinis nuteistųjų būrys <...> sunku pažinti asmenis, įsigilinti į kiekvieno problematiką ir suteikti kokybišką pagalbą.“ (ID-1). Siekiant procesą valdyti kryptingai ir tinkamai įgyvendinti numatytas priemones laiko ištekliai, kontaktas tarp nuteistojo ir darbuotojo bei kiti aspektai turi įtakos rezultatams. Atsižvelgiant į visa tai, nuteistųjų skaičius atliekančių laisvės atėmimo bausmę pusiaukelės namuose, kur jie yra intensyviai rengiami paleidimui iš pataisos įstaigos, neturėtų viršyti 20 asmenų.

Nuteistųjų paskirstymas į pusiaukelės namus. Nuteistųjų socialinė reabilitacija, dažnu atveju, nukreipta į socialinių ryšių stiprinimą, įsidarbinimą, įsiskolinimo dengimą ir kita. Siekiama, kad nuteistasis išėjęs iš pataisos įstaigos, kuo lengviau integruotųsi į visuomenę ir poreikius patenkintų teisėtais būdais, todėl svarbu, kad bausmę tęstų tuose pusiaukelės namuose, kurie yra arčiausiai nuteistojo gyvenamosios vietos: „Man atrodo, kad dar svarbus momentas būtų nuteistųjų diferencijavimas į pusiaukelės namus pagal jų gyvenamąją vietą, tada ir išeinant į laisvę galima mažinti probleminių sričių riziką, nes išėjus ir persikėlus į kitą miestą nereikės vėl ieškoti darbo, gydymo įstaigos, taupomi finansai išvykų į namus metu ir kt., todėl būtų aktualu, kad ir tų pusiaukelės namų, kaip po tokių turėtų būti daugiau.“ (ID-2). Taip pat, akcentuotinas nuteistųjų paskirstymas pataisos įstaigų viduje. Ypatingai svarbus atskiras nuteistųjų apgyvendinimas, kai nuteistiesiems taikomos skirtingos bausmės atlikimo sąlygos: „Norėtųsi ir nuteistųjų diferencijavimo, nes šiuo metu toje pačioje teritorijoje turime ir pusiaukelės namus, ir atvirąją koloniją, ir be sargybos būrį, su visu tuo turime ir moterų, tarp jų viena nepilnametė“ (ID-3), „Norėčiau patobulinti, kad pusiaukelės nebūtų vienam pastate su be sargyba ir atvira kolonija.“ (ID-4). Nuteistųjų atskyrimas ir suskirstymas pagal bausmės atlikimo sąlygas svarbus dėl to, kad motyvuoti pokyčiams nuteistieji dažnai patraukiami į netinkamų veikų atlikimą kitų, demotyvuotų bausmę atliekančių asmenų. Prastas pavyzdys nuteistuosius paveikia ir jie atsisako teigiamų permainų.

2.2.2.2. Nuteistųjų patirtys įsitraukiant į socialinę reabilitaciją pusiaukelės namuose

Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, kaip vyksta nuteistųjų socialinė reabilitacija pusiaukelės namuose, remiantis nuteistųjų patirtimi. Išanalizavus tyrimo duomenis, buvo išskirtos 3 kategorijos ir 10 subkategorijų (12 lentelė), atspindinčios nuteistųjų socialinę reabilitaciją pusiaukelės namuose.

12 lentelė. Nuteistųjų socialinė reabilitacija pusiaukelės namuose

Kategorija	Subkategorija
PERKĖLIMO Į PUSIAUKELĖS NAMUS REIKŠMĖ NUTEISTAJAM	Pokyčių savyje įrodymas
	Galimybė pradėti naują gyvenimą
DARBUOTOJŲ PAGALBA	Socialinio darbuotojo konsultacijos
	Psichologo konsultacijos
	Specialisto veikla
SOCIALINĖS REABILITACIJOS VEIKLOS	Elgesio pataisos programos
	Ryšių palaikymas su visuomene
	Darbinė veikla
	Mokymasis
	Pozityvus laisvalaikio leidimas

Perkėlimo į pusiaukelės namus reikšmė nuteistajam. Tyrimas atskleidė persikėlimo į pusiaukelės namus reikšmę nuteistajam, sietiną su vidiniais asmens pokyčiais ir nauja gyvenimo pradžia.

Pokyčių savyje įrodymas. Pasak nuteistųjų, perkėlimas į pusiaukelės namus sukelia stiprias teigiamas emocijas. Jiems, tai rodiklis, kad pataisos įstaigų vadovybė jais pasitiki ir jie gali įrodyti ne tik jiems, tačiau ir sau, kad gali gyventi nepažeidžiant įstatymų: „Čia mano gimtadienis, Kalėdos, Velykos ir kitos svarbiausios šventės. Mano perkėlimas kelia tiek džiaugsmo kaip šventės ir dar daugiau. Tai šansas, kurį gali suprasti tik kitas nuteistasis. Tas kas nesėdėjo nesupras niekada. Man čia proga įrodyti, kad esu vertas, kad esu kitoks ir kad galiu gyventi dorai. Va tiek. (IN-2)“. „Mano bausmė labai ilga, tai šitas perkėlimas yra kažkas tokio. Aš čia būdamas vis dar kartais negaliu patikėti, kad gavau šį šansą ir labai bijau jį prarasti. Čia antra galimybė pradėti viską iš naujo, nu ir žinot, jei jau dabar nepavyks, su tokios gerom sąlygom, tai tada jau viskas. (IN-4)“. Perkėlimas į pusiaukelės namus ne tik antras šansas pradėti dorą gyvenimo etapą, tačiau ir didelė atsakomybė, nenuvilti tiek savęs, tiek kitų, nes anot nuteistųjų, sudarytos puikios sąlygos pokyčiams.

Galimybė pradėti naują gyvenimą. Nuteistųjų teigimu, perkėlimas tęsti laisvės atėmimo bausmę atviro kalnimo režimu, tai galimybė pradėti gyvenimą iš naujo, gali mokytis, dirbti ir sukurti šeimą: „Žinokit, čia kažkas nerealus. Iš vis, kad tokie pusiaukelės namai yra Lietuvoje, čia labai fainai. Čia tokia motyvacija ir šansas žmogui išeiti normaliam. Nu ta prasme su darbu, pajamom, šeima, be skolų ir taip sakant vietinio bazaro. Man čia kažkas tokio, ko kiti nesupras. (IN-3)“. Pusiaukelės namuose vykdoma socialinė reabilitacija nuteistiesiems padeda pasirengti išėjimui į laisvę. Tai puikus palydėjimas iš pataisos įstaigos į visuomenę, kurio metu nuteistieji sustiprina socialinius įgūdžius ir asmeninius gebėjimus.

Darbuotojų pagalba. Socialinė reabilitacija pusiaukelės namuose, pasak nuteistųjų, labai orientuota į individualią pagalbą. Pusiaukelės namuose pagalbą nuteistiesiems teikia trijų skirtingų sferų darbuotojai.

Socialinio darbuotojo konsultacijos. Dažniausią kontaktą nuteistieji palaiko su socialiniu darbuotoju: „su socialine darbuotoja mes kažką kalbam. Ji ten žiūri kuo man padėti, kaip man sekasi ir

kitką“ (IN-1), „Man socialinė darbuotoja tai vykdo tas socialines programas, nu tai mes iš vis daug pabendraujam.“ (IN-2). Šis specialistas teikia individualias ir grupines konsultacijas, taiko aprobuotas elgesio pataisos programas ir padeda spręsti tarpinstitucinius klausimus socialinės reabilitacijos procese.

Psichologo konsultacijos. Dėl patiriamų emocinių sunkumų įkalinimo metu, nuteistiesiems būtina psichologo pagalba: „*Psichologas ateina pas mus į pusiaukelės namus.*“ (IN-1). Psichologas suteikia patgalbą įveikiant sunkumus, atrandant išeitis iš susidariusių krizinių situacijų, kuriant darnesnę santykį tiek su pačiu savimi, tiek su kitais asmenimis.

Specialisto veikla. Pažymėtina, kad didžiausią etatų skaičių visuose pusiaukelės namuose užima specialistai. Jų funkcijos yra įvairaus pobūdžio, nuo techninių darbų atlikimo dokumentų valdymo platformoje, iki sociopsichologinių funkcijų atlikimo: „*Specialistė man padaro savaitės išvykų planą ir aš pagal jį judu už įstaigos, nu ten į darbą ar į parduotuvę.*“ (IN-1), „*Čia visi rūpinasi, kad mes būtume užimti, specialistė tvarko mano maršrutus, nu tuos, tarsi savaitės planus, tai kartą per savaitę, o ir dažniau būna, kad susitinkam, bendraujam.*“ (IN-2). Darbuotojų funkcijų diferencijavimas svarbus ne tik dėl to, kad būtų tinkamai paskirstyti darbo krūviai, tačiau akcentuotina, kad specialistai turėtų atlikti tas funkcijas, kurias išmano ir kurias atlikti yra apmokyti, kad nenukentėtų teikiamų paslaugų kokybė.

Socialinės reabilitacijos veiklos. Socialinės reabilitacijos procese svarbią vietą užima elgesio pataisos programos, nuteistojo komunikacija su išorine aplinka, bendravimas su darbdaviais, mokytojais ir kitais laisvėje gyvenančiais asmenimis taip pat neatskiriamas nuo nuteistojo teigiamų pokyčių, nuteistųjų užimtumas, tiek moksliniuose šaltiniuose, tiek teisės aktuose nurodoma, kad nuo 4 iki 8 val. per dieną nuteistieji atliekantys laisvės atėmimo bausmę turėtų būti užimti prasminga veikla.

Elgesio pataisos programos. Atlikus pakartotinį nuteistųjų nusikalstamo elgesio rizikos vertinimą ir atsižvelgiant į išryškėjusius pokyčius bei išlikusius kriminogeninius veiksnius, yra atliekamos individualaus nuteistojo socialinės reabilitacijos plano korekcijos, kurių metu numatoma, kokios socialinės reabilitacijos priemonės pusiaukelės namuose bus tęsiamos, kurios pakeičiamos. Šie pakeitimai atliekami kartu su nuteistuoju, neretai kartu sprendžiama, kokios elgesio pataisos programos būtų tinkamiausios: „*Man buvo leista pačiam įvardinti kas man manyje nepatinka ir galėjau paprašyti padėti spręsti tai. Tada darbuotoja turėjo savo siūlymų ir tai tas planas apsidėliojo. Aš impulsyvus ir man dėl to skyrė individualią programą ir man patiko.*“ (IN-2), „*Man tikrai labai patiko dailės terapija.*“ (IN-3). Elgesio pataisos programos skirtos padidinti nuteistųjų vidinę motyvaciją prosocialiai elgtis. Jos prisideda prie socialinės reabilitacijos, keičia nuteistųjų probleminį elgesį, ugdo asmeninius ir socialinius įgūdžius.

Ryšių palaikymas su visuomene. Laisvės atėmimo bausmę tęsiantiems nuteistiesiems pusiaukelės namuose yra leidžiama savaitgalio metu dviem paroms išvykti į Lietuvos Respublikoje esančius namus: „*Turiu galimybę savaitgalį namo išvažiuoti <...> tai aš dirbu dabar su žmonėmis, iš tikrųjų, servise dirbu, tai daug tų klientų keičiasi per dieną, žmonių. Aš su visai turiu kažkaip tai rasti bendrą kalbą*“ (IN-1), „*savaitgaliais važiuojame namo <...> su draugais gali pasimatyti*“ (IN-4), „*Mes gi turim dar atostogas kasmetines iki 10 parų. <...> Mes čia juk dar ir telefonu naudojames, galim skambinti bet kada ir kalbėtis su šeimos nariais, draugais, tartis dėl darbo pokalbių, nu žodžiu, neribojama.*“ (IN-4). Tokių išvykų, darbo, ar mokymosi metu nuteistieji ne tik turi galimybę atnaujinti ryšį su šeimos nariais, tačiau ir kuria savo socialinio tinklą.

Darbinė veikla. Laisvės atėmimo bausmę tęsiantiems nuteistiesiems pusiaukelės namuose darbas arba mokymasis yra privaloma socialinės rehabilitacijos priemonė: „*Visų pirmą tai aš dirbu iki vakaro*“ (IN-1), „*mums čia reikia tik dirbti ir mokytis, va tokie pagrindiniai dalykai ir tą turi daryti visi, kitaip būsi gražintas į zoną <...> mes dirbame visą dieną*“ (IN-4). Darbas būtina sąlyga, norint tęsti laisvės atėmimo bausmę, pusiaukelės namuose, kitu atveju nuteistieji grąžinami į uždaro tipo kalinimo režimą. Taip pat, darbas svarbus ir dėl to, kad leidžia pasirūpinti savo ir šeimos gerove. Darbinė veikla yra orientuota į nuteistųjų darbinių įgūdžių atnaujinimą ar ugdymą, tobulėjimą profesinėje srityje.

Mokymasis. Pasak nuteistųjų, tik dirbti, jiems nepakanka. Dalis jų po darbo važiuoja į mokymo įstaigas įgyti naujų kvalifikacijų, kurios jų nuomone bus naudingos ateityje išėjus į laisvę: „*mokausi dar specialybės, netrukdo juk, ane? Uoj, mano specialybė geriausia Lietuvoje – santechnikas.*“ (IN-1). Mokymo programų kokybė pataisos įstaigose dažnai skiriasi nuo tų pačių, kurios vykdomos išorinėse įstaigose. Dėl šių priežasčių, nuteistieji perkelti į pusiaukelės namus, naudojasi proga galėdami išnaudoti laiką mokymuisi ir naujų specialybių įgijimui.

Pozityvus laisvalaikio leidimas. Į nuteistųjų socialinę rehabilitaciją pusiaukelės namuose yra įtraukiamos ir sociokultūrinės veiklos, kurios prisideda prie nuteistojo asmenybės ugdymo, ryšio su darbuotoju kūrimo ir puoselėjimo, naujų žinių įgijimo: „*Lankausi pokalbiuose visokiuose, kur žinai kažkokios būna, kažkokios tai išvykos žinai, muziejai, tai aš visur dalyvauju.*“ (IN-1), „*vakarais dar ateinam pas darbuotojus filmą pažiūrėti ir jį aptarti, žaidimų visokių pažaisti, tvarkomės, gaminamės, nu taip ir atrodo ta mūsų savaitė.*“ (IN-4). Sociokultūrinės veiklos organizavimas ir rūpinimasis buitimi, pusiaukelės namuose taip pat yra viena iš socialinės rehabilitacijos priemonių. Nuteistieji patys tvarkosi gyvenamąsias patalpas ir gaminasi maistą, taip ugdydami buities įgūdžius. Sociokultūrinių veiklų dėka, nuteistieji, įsilieja į visuomenės gyvenimą lankydamiesi muziejuose, teatruose ir kituose renginiuose.

Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, **kokie veiksniai nuteistiesiems padeda ruoštis grįžti į visuomenę pusiaukelės namuose.** Išanalizavus tyrimo duomenis, buvo išskirtos 2

kategorijos ir 4 subkategorijos (13 lentelė), atspindinčios pagrindinius veiksnius darančius įtaką pasirengimui išeiti iš pataisos įstaigos.

13 lentelė. Veiksniai padedantys pasirengti grįžimui į visuomenę pusiaukelės namuose

Kategorija	Subkategorija
PUSIAUKELĖS NAMŲ DARBUOTOJAI	Personalo supratimas ir tolerancija
	Personalo pagalba
ATVIRAS KALINIMAS	Judėjimas už pataisos įstaigos teritorijos ribų
	Asmens tapatybę patvirtinantis dokumentas

Pusiaukelės namų darbuotojai. Šis aspektas parodo, kad pusiaukelės namuose dirba skirtingų sričių darbuotojai, tačiau nepaisant to, jie yra parama ir tiesioginė pagalba nuteistiesiems jų socialinės rehabilitacijos procese pusiaukelės namuose.

Personalo supratimas ir tolerancija. Pasak nuteistųjų, galimybė bendradarbiauti su pusiaukelės namų darbuotojais ir kreiptis visais rūpimais klausimais prisideda prie jų noro keistis stiprinimo. Darbuotojų supratimas ir tolerancija sudaro prielaidą nuteistiesiems jaustis saugiai ir drąsiai kreiptis į juos esant reikalui: „Su manim apskritai čia dirba du darbuotojai į kuriuos aš galiu kreiptis visada. Turiu savo socialinę darbuotoją ir specialistę, tai dėmesio yra skiriama. <...> Nu labai gerai, kad yra tiek žmonių, kurie nori dirbti, pas kuriuos gali ateiti, paklausti ir tau atsako, o ne siunčia kažkur. Čia ir yra visas pagrindas.“ (IN-2), „Mes čia turim kiekvienas savo darbuotoją, ten pas jį eini dėl visko. Nesvarbu koks tau klausimas kyla, jis tau padės, jis supras.“ (IN-4). Personalo geranoriškumas – lemiamas socialinės rehabilitacijos veiksnys, nuo kurio priklauso, ar darbuotojo ir nuteistojo bendradarbiavimas duos pageidaujamų rezultatų.

Personalo pagalba. Žinojimas, kad pusiaukelės namuose dirbantys darbuotojai suteiks profesionalią pagalbą ir neatsakys stiprina pasitikėjimą jais: „Aš turiu specialistę, kuri tvarko mano visus išvykimų popierius ir turiu socialinę darbuotoją <...> Va čia, nu čia ir yra tie pagrindiniai veiksniai, šitie žmonės.“ (IN-1), „Mano darbuotoja yra mano veiksnys. Kiekvieną išskylusį klausimą gali padėti išspręsti. <...> Tai eini su jais viską deriniesi, jie tam galima sakyti ir yra kad tau patartų, kad tau padėtų. Mano darbuotoja į viską atsakingai žiūri.“ (IN-6). Pasitikėjimas stiprėja darbuotojais todėl, kad nuteistieji suvokia, jog pagalba tikrai bus suteikta ir jie nebus palikti vieni.

Atviras kalinimas. Tyrimas atkleidė, kad atviro kalinimo sąlygos pusiaukelės namuose siejasi su mažai ribojamu nuteistųjų judėjimu laisvėje ir disponavu savo asmens tapatybę patvirtinačiu dokumentu.

Judėjimas už pataisos įstaigos teritorijos ribų. Nuteistieji, atliekantys laisvės atėmimo bausmę pusiaukelės namų sąlygomis, turi teisę be sargybos judėti už pataisos įstaigos teritorijos ribų pagal iš anksto numatytą maršrutą ir grafiką: „aš galiu užsirašyti, kad tarkim, ketvirtadienį po darbo eisiu į parką ir mane išleidžia, tik reikia suderinti iš anksto. Tas labai padeda jausti laisvę žmogumi ir susipažinti su visuomene“ (IN-1), „nu faina, kai gali eiti į prekybos centrą ir jaustis kaip kiti.

Tada jau nenori sau leisti suklysti, nes tas laisvės jausmas labai geras, iš paskos neina bumbėdamas pareigūnas“ (IN-5). Judejimas už pataisos įstaigos teritorijos ribų, be priežiūros, primena nuteistiesiems kas yra laisvės ir dėl ko verta stengtis ir tęsti dalyvavimą socialinės rehabilitacijos priemonėse.

Asmens tapatybę patvirtinantis dokumentas. Pasak nuteistųjų, jų socialinę rehabilitaciją palengvina tai, kad jie nuolat su savimi turi asmens tapatybę patvirtinantį dokumentą: „*man čia banke sąskaitą reikėjo atsidaryti, o be paso niekaip. Nu tai va, aš jau jį turiu ir iškart susitvarkau reikalus“ (IN-2), „norėjau susitvarkyti viską dėl vairuotojo pažymėjimo. Buvau praradęs. Gerai, kad kortelę su savim turėjau. Dabar žinokit, be dokumento nieko nepadarysi“ (IN-6).* Socialinės rehabilitacijos pusiaukelės namuose metu, nuteistieji turi teisę su savimi turėti asmens tapatybę patvirtinantį dokumentą ir taip yra įgalinami savarankiškam problemų sprendimui. Klausimai, susiję su neįgalumo pašalpos ar senatvės pensijos skyrimu, balsavimo teisės užtikrinimu, įsidarbinimo ar banko paslaugų naudojimosi, sprendžiami efektyviau, kai nuteistieji jie su savimi turi dokumentą.

Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, ***ką ir kaip reikėtų keisti pusiaukelės namuose, kad nuteistųjų socialinė rehabilitacija būtų kokybiškesnė.*** Išanalizavus tyrimo duomenis, buvo išskirtos 3 kategorijos ir 5 subkategorijos (14 lentelė), atspindinčios nuteistųjų socialinės rehabilitacijos pusiaukelės namuose keturis aspektus.

14 lentelė. Nuteistųjų laisvės atėmimo bausmės tęsimo pusiaukelės namuose galimos perspektyvos ir pokyčiai

Kategorija	Subkategorija
PUSIAUKELĖS NAMŲ SĄLYGŲ TOBULINIMAS	Pusiaukelės namų gyventojų perteklius
	Perkėlimas į kitus pusiaukelės namus
VIDAUS TVARKOS TAISYKLĖS	Įsidarbinimo trikdžiai
	Teisių ir laisvių skirtumai
NAUJŲ PRIEMONIŲ NUTEISTIESIEMS DIEGIMAS	Finansinis raštingumas

Pusiaukelės namų sąlygų tobulinimas. Nuteistųjų perkėlimas į pusiaukelės namus yra orientuotas į intensyvių rengimų paleidimui į laisvę, socialinės rehabilitacijos teigiamų rezultatų skatinimą ir kuo labiau subalansuotą nuteistųjų integraciją į visuomenę. Siekiant įgyvendinti tai kas akcentuota, laisvės atėmimo bausmės atlikimo sąlygos pusiaukelės namuose turėtų būti švelnesnės nei pataisos įstaigoje.

Pusiaukelės namų gyventojų perteklius. Atkreiptinas dėmesys į nuteistųjų probleminių sričių gausą, režimo sąlygas ir kitus pusiaukelės namų ypatumus. Svarbu, kad bausmę atliekančių skaičius būtų optimalus darbo krūviui su šiais nuteistaisiais: „*Kai buvo mūsų mažiau, buvo daugiau tvarkos, daugiau pagarbos nu ir darbuotojų gal tada daugiau atitinka skaičius pagal*

nuteistuosius. Mes visi pervargę nuo kitų, nes trintis didžiulė kai tiek daug čia mūsų yra <...> Jau pradėjome gyventi kaip normalūs žmonės, artėti prie laisvės, bet kai padidino skaičius mūsų, viskas grįžo kaip zonoj.“ (IN-3). Dėl didelio, kartu atliekančių laisvės atėmimo bausmę, nuteistųjų skaičiaus prastėja bendras mikroklimatas, nuteistųjų ir darbuotojų emocinė būsena, sudėtinga sukontroliuoti nuteistųjų srautus ir optimaliai paskirstyti pagal prioritetus pagalbos poreikį: „Žinau, kad yra pusiaukelė, kurioje yra daugiau nuteistųjų nei kitose, nes pavyzdžiui pas mus 20 gyvena, o yra viena labai didelė, nu tai ten tikrai nenorėčiau. Aš geriau atsisakysiu kokio bonuso, bet gyvensiu kur mažiau žmonių, nes ta trintis taip vargina, pykčiai ir t.t.“ (IN-4). Siekiant intensyviai rengti nuteistuosius paleidimui į laisvę, jiems turi būti skiriama daug dėmesio ne tik dirbant su asmenybiniais pokyčiais, tačiau šie žmonės susiduria ir su kitomis socialinėmis, emocinėmis, priklausomybių ligų problemomis. Šių probleminių sričių įveikai reikalingas tinkamas darbuotojų dėmesys, todėl svarbu užtikrinti, kad kiekvienas, kuriam reikalinga pagalba, turėtų galimybę ją gauti.

Perkėlimas į kitus pusiaukelės namus. Pasak nuteistųjų, esant poreikiui dėl socialinių ryšių stiprinimo, darbinės veiklos ar kitų motyvuotų priežasčių, jie norėtų persikelti tęsti laisvės atėmimo bausmę į kitus Lietuvoje veikiančius pusiaukelės namus, tačiau to padaryti negali ir jiems nėra nurodomos priežastys: „Kažkaip norisi daugiau supratimo, nes aš pavyzdžiui norėjau persikelti į kitą pusiaukelę, arčiau namų, o man neleido. Pasakė, kad jei nepatinka, tai galim tave atgal į zoną grąžinti.“ (IN-3). „Žinot, mano miestas yra kitas, ten irgi yra pusiaukelės namai, bet aš negaliu būti į juos perkeltas. Aš prašiau, bet jie pasakė mes tokių dalykų nepraktikuojame, ar kaip ten. Vienu žodžiu, atšovė jie stipriai ir nieko aš negavau ten.“ (IN-6). Nuteistųjų perkėlimas į kitus pusiaukelės namus būtų tikslingas siekiant gyventi arčiau šeimos narių, taupant lėšas, ypač, jei turima įsiskolinimų antstoliams, kelionės išlaidų prasme, dėl darbinės veiklos savo gyvenamojoje savivaldybėje, ko pasekoje išėjus į laisvę nereikėtų keisti darbo, taip pat gydymo įstaigos. Nuteistųjų perkėlimas į kitus pusiaukelės namus dėl pagrįstų priežasčių efektyvintų socialinės reabilitacijos procesus.

Vidaus tvarkos taisyklės. Pažymėtina, kad pusiaukelės namai yra pataisos įstaigos dalis. Teisės aktai, reglamentuojantys jų veiklą, negali prieštarauti aukštesnės galios teisės aktams.

Įsidarbinimo trikdžiai. Anot nuteistųjų, pusiaukelės namų vidaus tvarkos taisyklėse nėra numatyta kokia darbine veikla jie gali užsiimti, koks turėtų būti pobūdis, tačiau tam tikros srities darbų dirbti leidimo nesuteikia: „Nu man yra visokių juokingų dalykų čia. Pavyzdžiui mes einam į parduotuvę apsipirkti ir ten yra alkoholio skyrius, mes tikrai galim vartoti nusipirkę, jei tik panorėtume, bet va dirbti įmonėje, kurios pagrindinė prekė alkoholis, jau negalime. Aš auto-krautuvo vairuotoju norėjau dirbti sandėlyje, alkoholis ten tik, va ir man neleido. Nu ir savo sprendimo vadovybė paaiškinti negali“ (IN-1). Neapibrėžtas ir nemotyvuotas veiklų ribojimas skatina nuteistųjų pasipiktinimą.

Siekiant teigiamo nuteistųjų elgesio, svarbu aiškiai, tinkamai ir pagrįstai nurodyti motyvus dėl kurių priimami pataisos įstaigų vadovų sprendimai.

Teisių ir laisvių skirtumai. Pasak nuteistųjų, jiems nėra aišku dėl kokių priežasčių kiekvienai pusiaukelės namai turi pasitvirtinę skirtingas vidaus tvarkos taisykles. Taisyklėse yra numatyta ribojimų, kurių nesupranta laisvės atėmimo bausmę tęsiantys nuteistieji: *„Man kaip gyvenančiam dabar pusiaukelėje kyla neaiškumų tik dėl tam tikrų taisyklių skirtumo tarp visų pusiaukelės namų. Aš pavyzdžiui savaitgalį grįžtu namo ir darau ką noriu, su kuo noriu susitinku, važiuoju kur noriu, o kitose pusiaukelėse neleidžia palikti savo miesto, gali judėti tik miesto ribose. Kitose pusiaukelės namuose yra skirtos papildomos valandos po darbo, kai gali susiplanavęs kažkur išvykti, o pas mus šito nėra. <...> Kitose pusiaukelės namuose gali dirbti kur nori, o pas mus ne toliau nei 50 km nuo pusiaukelės namų.“* (IN-4). Nuteistieji turi teisę prašydami juos perkelti į pusiaukelės namus nurodyti į kuriuos pusiaukelės namus jie norėtų būti perkelti. Su vidaus tvarkos taisyklėmis nuteistieji supažindinami pirmąją jų atvykimo dieną. Atkreiptinas dėmesys, kad nuteistieji prieš priimdami sprendimą dėl pusiaukelės namų pasirinkimo neturi galimybės motyvuotai apgalvoti visų variantų, todėl gali kilti problemų adaptacijos metu dėl nuteistųjų elgesio.

Naujų priemonių nuteistiesiems diegimas. Šis aspektas rodo išryškėjusį nuteistųjų poreikį išmanyti finansinio raštingumo ypatumus ir gebėti juos pasitekti kuriant finansinę gerovę išėjus iš pataisos įstaigos.

Finansinis raštingumas. Didelė dalis nuteistųjų tęsiančių laisvės atėmimo bausmę pusiaukelės namuose turi nepadengtų įsiskolinimų. Įsidarbinus jiems atsiveria galimybės dengti vykdomųjų bylų skolas, tačiau ne visi geba paskirstyti turimas lėšas pagal prioritetus ir įsipareigojimus: *„Ekonominių žinių reikia čia. Nu labai trūksta ekonominių žinių. Kaip taupyti, kaip panaudoti turimas pajamas, kaip apskritai tvarkytis su savo pinigais. Mes čia už nieką nemokame, bet turime skolų, o kai išeiti reikia, tai jau pilnai turi pasirūpinti pats savimi.“* (IN-2). Finansinio raštingumo išmanymas padėtų nuteistiesiems ne tik tikslingai paskirstyti turimas pajamas poreikių patenkinimui, tačiau sudarytų galimybę padengti turimus įsiskolinimus, o galimai ir taupyti ateičiai.

Apibendrinant tyrimo duomenis apie socialinę rehabilitaciją pusiaukelės namuose, svarbu paminėti, kad pusiaukelės namuose esantys nuteistieji ne tik sulaukia pagalbos iš čia esančių darbuotojų, kad galėtų pasirūpinti gyvenimui laisvėje, tačiau visu bausmės laikotarpiu siekiama juos įgalinti savarankiškai spręsti problemas. Atviro kalinimo sąlygos ypatingai prisideda prie nuteistojo pastiprinimo įsitraukti į visuomeninį gyvenimą įsidarbinant, mokantis, naudojantis sveikatos priežiūros paslaugomis, dalyvaujant bendruomeniniuose renginiuose ir išvykose.

2.3. Diskusija

Tyrimo duomenų analizė atkleidė tris nuteistųjų socialinės rehabilitacijos etapus pataisos įstaigoje, kurių pirmasis orientuotas į *nuteistojo adaptaciją pataisos įstaigoje*, antrasis į *socialinės rehabilitacijos numatytų priemonių įgyvendinimą*, o trečiasis į *nuteistųjų laisvės atėmimo bausmės atlikimo sąlygų švelninimą*. Panašias tendencijas atskleidė Vaičiūnienė ir Viršila (2017) analizuodami nuteistųjų laisvės atėmimo bausmės atlikimą pataisos įstaigose ir apibrėždami tris socialinės rehabilitacijos etapus. Nuteistųjų adaptaciją pataisos įstaigose nagrinėja Fedock. Jo nuomone, adaptacijos rezultatą nulemia pataisos įstaigos aplinka ir izoliacijos veiksniai, o tai atspindi nuteistojo psichologinę būseną ir elgesys (Fedock, 2017). Nuo nuteistojo adaptacijos pataisos įstaigoje priklauso jo tolimesnė socialinės rehabilitacijos eiga. Sėkmingai pataisos įstaigoje adaptavęsis nuteistasis geba patenkinti savo bazinius poreikius, nėra linkęs konfliktuoti su pataisos įstaigos personalu ar su kitais nuteistaisiais, nepatiria stiprių neigiamų emocijų (Mikalauskienė, Laurinavičius, 2019). Socialinės rehabilitacijos pataisos įstaigose įgyvendinimas, anot Žemaitaitytės ir Čiurinskienės (2004), tai galimybė nuteistiesiems susikurti tokias gyvenimo sąlygas, kurios padėtų neatsiriboti nuo gyvenimo visuomenėje. Akcentuotinas socialinis statusas ir vertės susigrąžinimas aplinkos socialinį pasitikėjimą praradusiam teisės pažeidėjui. Taip pat, siekiant nuoseklaus ir palaipsnio nuteistųjų rengimo išėjimui iš pataisos įstaigos, svarbus kalinimo sąlygų švelninimas. Sakalausko, Jarutienės, Kalpoko ir Vaičiūnienės (2020) teigimu, siekiant nuteistojo socialinės rehabilitacijos tikslų, skatinamas kalinimo atvėrimas.

Tyrimu atskleistos socialinės rehabilitacijos priemonės, skatinančios nuteistųjų pokyčius pataisos įstaigose. Viena jų orientuota į *prevencinę veiklą*, kurią sudaro socialinių ryšių stiprinimas, darbinis ir pozityvus užimtumas, tikslingas laisvalaikis ir edukacija. Antra, orientuota į *intervencinę pagalbą nuteistiesiems*, kurią sudaro aprobuotos elgesio pataisos programos. Tokį socialinės rehabilitacijos modelį numato Individualaus socialinės rehabilitacijos plano rengimo metodika (2015), kai laisvės atėmimo bausmę atliekantiems nuteistiesiems numatoma tiek prevencinės, tiek intervencinės paslaugos. Vaičiūnienė ir Viršila (2018) analizuodami prevencinių programų reikšmę, teigia, kad pozityvaus užimtumo priemonės yra svarbi nuteistųjų naudingo laisvalaikio praleidimo forma. Derėtų aiškiai apibrėžti ir atskirti pozityvų užimtumą ir su juo susijusias programas nuo intervencinių priemonių – elgesio korekcijos programų.

Atlikto tyrimo rezultatai, rodo aštuonių aspektų pokyčių poreikį pataisos įstaigose siekiant nuteistųjų socialinės rehabilitacijos kokybės. Tyrimu identifikuotos šios pokyčių sritys:

1) *teisės aktų korekcijos* nukreiptos į skiriamų bausmių terminus. Justickaja ir Gavėnaitė (2009), nagrinėdamos laisvės atėmimo bausmės termino įtaką nuteistajam, akcentavo, kad po

ilgesnės nei penkerių metų nuteistojo izoliacijos, integracija į visuomenę tampa itin sudėtingai išsprendžiamu uždaviniu. Bandzevičienės ir Tamulevičienės (2009) tyrimas rodo, kad esant ilgesniam laisvės atėmimo bausmės terminui didėja nuteistojo savęs žalojimo rizika;

2) *socialinių ryšių palaikymo su šeimos nariais skatinimas*. Žemaitaitytė ir Čiurinskienė (2004) atskleidė, kad aktyviausiai pataisos įstaigose vykdomose socialinėse programose dalyvauja nuteistieji, kuriuos palaiko šeimos nariai ir kurie turi nenutrūkusius socialinius ryšius su išorine aplinka;

3) *infrastruktūra*, kuri netinkama socialinės reabilitacijos vykdymui. Vaičiūnienė (2017) akcentuoja, kad pataisos įstaigų patalpos neatliepia nuteistųjų gyvenamųjų vietų poreikio;

4) *žmogiškieji ištekliai*, kurių nuolat trūksta pataisos įstaigose, darbuotojų žemos kompetencijos. Johnson ir Hall (1988), analizavo darbo krūvio ir reikalavimų proporcingą paskirstymą, jo teigimu, darbo krūvis turi būti dozuojamas taip, kad būtų išlaikyta darbuotojų psichologinė gerovė;

5) *darbinės veiklos ir pozityvaus užimtumo užtikrinimas* visiems laisvės atėmimo bausmę atliekantiems nuteistiesiems. Nuteistųjų užimtumo svarbą savo tyrimuose akcentuoja Sakalauskas (2015), kuris pabrėžia, jog nuteistųjų darbinė veikla pataisos įstaigose svarbi ne vien tik kaip vienas iš neigiamo kalinimo poveikio mažinimo būdų, bet ir kaip sėkmingos integracijos, atlikus laisvės atėmimo bausmę, prielaida. Pataisos įstaigose yra vykdomos laisvalaikio užimtumo programos, kurių pagrindinis tikslas, R. Pučinsko (2012) teigimu, mažinti nuteistųjų pakartotinio nusikalstamumo riziką, sudarant galimybes realizuoti save, ugdati savarankiškumą, asmenines vertybes, gerinant išsilavinimą bei mažinant įtampą pataisos įstaigoje;

6) susiduriama su *socialinės reabilitacijos tikslingų priemonių parinkimo*, dilema, kai nuteistiesiems skiriamos priemonės nepaisant nustatytų kriminogeninių veiksnių. Ši tema aktualizuojama Nuteistųjų laisvės atėmimo bausmės resocializacijos reformos Lietuvoje koncepcijoje (2021). Analizuojamas skirtingų darbuotojų funkcijų diferencijavimas ir socialinės reabilitacijos vykdymas pagal darbuotojų funkcijas. Atkreiptinas dėmesys, kad pataisos įstaigų resocializacijos skyriuose numatytas keturių komandų įsteigimas, kuriuose dirbantys darbuotojai būtų atsakingi už skirtingas nesidubliuojančias funkcijas. Viena iš šių komandų yra vertinimo ir analizės. Komandos darbuotojai atlieka nuteistųjų elgesio ir jo pokyčio vertinimą, siekiant geriau diferencijuoti jų kalinimo sąlygas, pasiūlyti tinkamesnes taikytinas socialinės reabilitacijos priemones, sprendžiant dėl jų perkėlimo į kitas grupes ar įstaigas, taikant lygtinį paleidimą. Vis dėl to, vienas aspektas – režimas, buvo išskirtas tik nuteistųjų tiriamosios grupės;

7) atkreiptinas dėmesys, kad *nuteistųjų saugumo užtikrinimas ir subkultūros vyravimas pataisos įstaigoje* vis dar opios problemos reikalaujančios permąstymo. Subkultūros reikšmė

pataisos įstaigose nagrinėja Faccio ir Costos (2013) požiūriu, dėl izoliacijos ir erdvės apribojimų nuteistiesiems sudėtinga būti atviriems ir nuoširdiems, taigi perdėta laikysena ir subkultūros laikymasis gali būti laikoma reprezentacine būsena, kuri sukuria saugumo jausmą;

8) *nėra logiškai numatyti dokumentų valdymo terminai įgyvendinant nuteistųjų socialinę reabilitaciją ir socialinės reabilitacijos vykdymo finansavimas*, viena opiausių, identifikuotų probleminių sričių. Nesuteikiamas pilnavertiškas finansavimas ir numatyti nelogiški dokumentų rengimo terminai, suponuoją nuteistųjų socialinės reabilitacijos vykdymo spragas, neefektyviai panaudojant žmogiškuosius ir laiko išteklius. Šiuos iššūkius nagrinėjusių tyrimų nėra rasta, todėl būtų svarbu ateityje šiuos aspektus analizuoti giliau.

Tyrimo duomenų analizės metu, išryškėjo keturi darbuotojų požiūriu, identifikuoti veiksniai, padedantys nuteistiesiems pasirengti grįžimui į visuomenę pusiaukelės namuose:

1) *vidiniai resursai* sietini su nuteistųjų ir darbuotojų motyvacija. Gavrilovienės (2009) manymu, išskirtinis socialinės reabilitacijos priemonių taikymo kriterijus yra nuteistojo motyvacija keistis, spręsti nusikalstamą elgesį paskatinusias problemas. Anot Uscilos (2020), būtina investuoti į darbuotojų motyvavimą, jų kvalifikaciją, požiūrio keitimą. Šie aspektai privalomi siekiant veiksmingų pokyčių nuteistųjų socialinės reabilitacijos vykdyme;

2) *komunikacija*, kuri orientuota į socialinius ryšius bei darbuotojo ir nuteistojo tarpusavio santykius. Dermonto ir Liutiko (2002), tyrimas rodo, jog humaniškas nuteistųjų ir pataisos įstaigų darbuotojų santykių ugdymas, skatina nuteistuosius pasitaisyti ir dorai elgtis;

3) *nuteistųjų įgalinimas*, šis veiksnys atskleidžia darbinės veiklos bei finansinės gerovės svarbą. Šis probleminis aspektas apibrėžtas Nuteistųjų laisvės atėmimo bausmės resocializacijos reformos Lietuvoje koncepcijoje (2021) 42 punkte nurodoma, kad nuteistieji turėtų būti įdarbinami, jog už gaunamą atlygį galėtų mažinti savo įsiskolinimus, kurie išėjus į laisvę taptų našta ir apsunkintų integravimosi galimybes;

4) *gyvenimo sąlygos pusiaukelės namuose ir nuteistųjų teisės*. Teisingumo ministerija (2021) akcentuoja, kad pusiaukelės namuose, nuteistieji be ribojimų turi teisę naudotis pinigais, turi patys apsirūpinti maisto ir higienos priemonėmis, drabužiais bei avalyne. Nuteistieji turi teisę naudotis mobiliojo ryšio telefonu, kompiuteriu arba planšete, neribotu internetu bei televizoriumi. Išeiginėmis dienomis nuteistieji turi galimybę pasimatyti su artimaisiais.

Remiantis nuteistųjų patirtimi veiksniai, turintys įtakos jų sėkmingai socialinei reabilitacijai pusiaukelės namuose yra du: 1) *pusiaukelės namų darbuotojai*, tiesioginį socialinės reabilitacijos darbą su jais dirbančio personalo supratimas bei tolerancija ir teikiama pagalba visais rūpimais klausimais. Naruševičius ir Kliukinskienė (2017) pusiaukelės namų darbuotojų svarbą analizuoja per dirbančių socialinių darbuotojų perspektyvą. Jų kompetencijų dėka, nuteistiesiems sudarytos galimybės dalyvauti tikslingai parenkamose socialinės reabilitacijos

programose, renginiuose bei veiklose už pusiaukelės namų teritorijos ribų, tai yra bendrauti su visuomene; 2) *atviras kalinimas*, kuris suteikia galimybę judėti už pataisos įstaigos teritorijos ribų bei su savimi turėti asmens tapatybę patvirtinantį dokumentą, kurio dėka socialinių paslaugų prieinamumas tampa greitai įveikiamu klausimu. Šiuos privalumus nagrinėjusių tyrimų nėra rasta, todėl būtų svarbu ateityje šiuos aspektus analizuoti giliau.

Remiantis nuteistųjų patirtimi apie socialinę reabilitaciją pusiaukelės namuose išryškėjo: 1) *perkėlimo į pusiaukelės namus reikšmė nuteistiesiems*, kuri apibrėžiama kaip pokyčių savyje įrodymas ir galimybė pradėti naują gyvenimą. Šias tendencijas per nuteistųjų lūkesčių perspektyvą, analizuoja Naruševičius ir Kliukinskienė (2017), akcentuodami, kad nuteistųjų tarpe dominuoja nevaržomo bendravimo su artimaisiais noras, galimybė dirbti mėgstamą darbą ir adaptuotis gyvenant arčiau visuomenės ir bendraujant su jos nariais; 2) *darbuotojų, dirbančių pusiaukelės namuose, pagalba*. Pridėtinę vertę į socialinės reabilitacijos procesą įneša socialinio darbuotojo, psichologo ir pusiaukelės namų specialisto darbas su nuteistaisiais. Nuteistųjų laisvės atėmimo bausmės resocializacijos reformos Lietuvoje koncepcijoje (2021), kaip minėta anksčiau, numatytas keturių komandų įsteigimas. Viena iš šių komandų yra socialinio darbo ir psichologinės intervencijos (individualaus ir grupinio darbo su nuteistaisiais). Komandos darbuotojai atsakingi už socialinės reabilitacijos planavimą, specializuotų programų taikymą, nuteistųjų individualų konsultavimą ir atvejų vadybos koordinavimą; 3) *socialinės reabilitacijos veiklos*, atliepančios nuteistųjų kriminogeninius veiksnius, tikslingai parinktos elgesio pataisos programos. Vaičiūnienė ir Viršila (2018) analizuodami nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo metodiką ir socialinės reabilitacijos priemonių parinkimą, pažymi, kad OASys yra bendrojo pobūdžio nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo metodika, kurios paskirtis yra „įvertinti pakartotinio teisės pažeidėjo nuteisimo tikimybę; nustatyti ir klasifikuoti rizikos veiksnius, susijusius su teisės pažeidimu, susieti nuteistojo įvertinimą su individualiu socialinės reabilitacijos planu ir parinkti tinkamas priemones nustatytai nusikalstamo elgesio rizikai valdyti; 4) *komunikacija*, kurios esmė nėra tik socialiniai ryšiai su šeimos nariais, tačiau didelę reikšmę sudaro bendravimas ir su kitais išoriniais asmenimis su kuriais nuteistieji komunikuoja darbo, mokslo ar kitų veiklų metu. Galdikaitė ir Kiričenko (2016) įžvelgia sėkmingos socialinės reabilitacijos vykdymo aspektus akcentuodamos, jog visas pilnavertiškas procesas neapsiriboja vien pataisos įstaigomis, tai stipriai paliečia ir visuomenę. Siekis, kad nuteistieji įsitvirtintų visuomenėje, reikalauja ne tik darbo pataisos įstaigose, bet ir visuomenės pozityvaus nusiteikimo.

Pokyčių reikalaujantys pusiaukelės namų aspektai, siekiant nuteistųjų socialinės reabilitacijos kokybės, kuriuos atskleidė tyrimo rezultatai, abiejų tiriamųjų grupių šiek tiek išsiskyrė. Darbuotojai orientuojasi į darbo sąlygas, kurios apibrėžiamos tinkamų patalpų ir darbo

priemonių stygiumi, žmogiškųjų išteklių stoka, nes trūksta skirtingų sričių specialistų ir nėra aiškos darbo funkcijų apibrėžties, nėra galimybės taikyti novatoriškų darbo metodų. Šią problemą savo tyrime išryškino Vaičiūnienė ir Viršila (2018) akcentuodami, kad sėkmingam socialinės reabilitacijos proceso įgyvendinimui trukdo tinkamų sąlygų nebuvimas bei nuolatinis žmogiškųjų resursų stygius. Neretai kabinetus tenka dalytis su kolegomis, trūksta darbui skirtų patalpų arba jos nėra pritaikytos socialinės reabilitacijos priemonių taikymui. Tokiu atveju motyvacijos dirbti socialinės reabilitacijos darbą su nuteistaisiais nepakanka patiems darbuotojams. Taip pat tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad stinga profesionalių, į darbo rezultatus orientuotų darbuotojų taip pat kvalifikacijos renginių stoka nesudaro perspektyvų darbuotojų kvalifikacijos kėlimui. Vaičiūnienė ir Viršila (2018) analizuodami darbuotojų kompetencijų svarbą, pažymi, jog socialinės reabilitacijos priemonės įgyvendinančio personalo motyvacija yra vienas esminių programų efektyvumo veiksnių. Tik motyvuotas ir taikomomis programomis tikintis darbuotojas gali įtraukti motyvacijos stokojančius nuteistuosius.

Nuteistųjų patirtis rodo, kad svarbu orientuotis į bausmės atlikimo sąlygas pusiaukelės namuose. Būtina numatyti optimalų, kartu atliekančių bausmę nuteistųjų, skaičių. Taip pat pusiaukelės namuose atliekančius bausmę nuteistuosius, atskirti nuo nuteistųjų, kurių bausmės sąlygos skiriasi. Nuteistųjų atskyrimas numatytas ir LR BVK (2002, suvestinė redakcija nuo 2022-01-01 iki 2022-06-30) 70 straipsnyje, kuris nurodo, kad būtina atskirti nuteistuosius, kurie dėl asmeninių savybių gali daryti neigiamą įtaką kitiems bausmę atliekantiems asmenims. Taip pat svarbu palengvinti nuteistųjų socialinę reabilitaciją bei užtikrinti jų priežiūrą ir saugumą.

Atkreiptinas dėmesys, kad pokyčiai būtini ir socialinės reabilitacijos priemonių pakete. Svarbu ugdyti nuteistųjų finansinį raštingumą, todėl reikia įtraukti į socialinės reabilitacijos priemonių paketą užsiėmimus orientuotus į biudžeto planavimą ir taupymą. Mackevičius (2012) išanalizavęs nuteistųjų socialinės reabilitacijos programas, vykdomas užsienyje, teigė, kad programų taikymas turi būti tiesiogiai susijęs su nuteistojo individualiais poreikiais, nes tokios programos leidžia siekti ilgalaikių tikslų ir gali efektyviai padėti nuteistajam.

Taigi, šio tyrimo rezultatai atskleidė realią darbuotojų ir nuteistųjų patirtį įgyvendinant socialinę reabilitaciją pataisos įstaigų pusiaukelės namuose, kitų mokslinių šaltinių kontekste su pateiktomis autorių išvalgomis. Diskusijoje pristatomi nagrinėti panašumai ir išryškintos probleminės sritys, kurios anksčiau dar nebuvo analizuotos. Pažymėtina, kad išryškėja rezultatai, turi stiprių sąsajų su kitų šalių vykdomos nuteistųjų socialinės reabilitacijos aspektais. Vis tik, svarbu nepamiršti, kad atskleisti nuteistųjų socialinės reabilitacijos pusiaukelės namuose ypatumai, priklauso ir nuo Lietuvos bausmių vykdymo sistemos konteksto bei galimybių įgyvendinti teisės aktų nuostatas. Kadangi Lietuvoje numatyta plėsti pusiaukelės namų instituto

veiklą, būtų svarbu siekti platesnių, gilesnių ir išsamesnių įžvalgų, atliekant kiekybinį tyrimą, apimančią didesnę nuteistųjų ir darbuotojų grupę.

IŠVADOS

- Mokslinės literatūros analizė atskleidė, kad nuteistųjų socialinės reabilitacijos procesas – tai socialinių, psichologinių, teisinių ir kitų priemonių taikymas nuteistiesiems, atliepiant jų nusikalstamo elgesio vertinimo metu nustatytus kriminogeninius veiksnius. Socialinės reabilitacijos vykdymo metu svarbus asmens įgalinimas, jo pasirengimas grįžti į visuomenę, savo gyvenimo tikslų siekti teisėtais būdais ir priemonėmis.

- Pažymėtina, kad pataisos įstaigų infrastruktūra, vyraujanti subkultūra, laisvės atėmimo bausmės terminai, priežiūros mechanizmai, socialinės reabilitacijos priemonės, profesionalus personalo pasirengimas, darbo krūvis ir nuteistųjų užimtumas – svarbūs išoriniai veiksniai, turintys įtakos sėkmingai nuteistųjų socialinei reabilitacijai. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad socialinės reabilitacijos kokybei turi įtakos ir vidiniai veiksniai orientuoti į nuteistųjų motyvaciją, socialinius vaidmenis, socialinių ryšių, asmeninių ir socialinių įgūdžių stiprinimą.

- Nuteistųjų socialinė reabilitacija pusiaukelės namuose organizuojama vadovaujantis tais pačiais teisės aktais ir socialinės reabilitacijos priemonėmis kaip ir pataisos įstaigose, tačiau taikant atviresnį kalinimo režimą. Socialinės reabilitacijos procesas pusiaukelės namuose orientuotas į nuteistojo asmenybės pokyčius, psichosocialinių paslaugų užtikrinimą ir tarpinstitucinį bendradarbiavimą bei išorinių institucijų įsitraukimą į intensyvų nuteistojo rengimą išeiti iš pataisos įstaigos. Bendradarbiaudami su darbuotojais, artimaisiais ir kitais visuomenės nariais, nuteistieji siekia tapti pilnaverčiais jos nariais. Nuteistųjų socialinei reabilitacijai pusiaukelės namuose, būtinas kompetentingų darbuotojų, dirbančių tiesioginį socialinės reabilitacijos darbą su bausmę tęsiančiais nuteistaisiais, užtikrinimas.

- Tyrimo rezultatų analizė atskleidė, kad darbuotojai nuteistųjų socialinę reabilitaciją skirsto į tris etapus, 1 – nuteistojo adaptacijos laikotarpis, 2 – numatytą socialinės reabilitacijos priemonių vykdymas, 3 – bausmės sąlygų atlikimo švelninimas. Tiek darbuotojų, tiek nuteistųjų požiūriu, socialinės reabilitacijos pataisos įstaigose vykdymui, iki nuteistųjų perkėlimo į pusiaukelės namus, svarbūs veiksniai, skatinantys nuteistojo asmens teigiamus pokyčius, yra prevencinės ir intervencinės priemonės. Prevencinės priemonės siejamos su darbinio ir pozityviu užimtumu, komunikacija su išore, bendravimu su nevyriausybinių organizacijų atstovais ir savanoriais. Intervencinės socialinės reabilitacijos priemonės siejamos su elgesio pataisos programų taikymu. Taip pat, tyrimo analizės metu, identifikuoti veiksniai, kurie kelią iššūkius sėkmingiems nuteistųjų socialinės reabilitacijos rezultatams. Tiek darbuotojai, tiek nuteistieji, mano, kad darbuotojų, įgyvendinančių nuteistųjų socialinę reabilitaciją, išsilavinimas ir kompetencijos bei didelė jų kaita, tinkamų patalpų stygius, reikšmingiausi aspektai, nuo kurių priklauso nuteistųjų įsitraukimas ir aktyvus dalyvavimas numatytose socialinės reabilitacijos priemonėse. Pasak darbuotojų, nėra pakankamo socialinės reabilitacijos vykdymui numatyto

finansavimo ir teisės aktuose numatyti dokumentacijos rengimo terminai yra nustatyti netinkami. Nuteistieji, papildoma, kad subkultūra ir saugumas, svarus aspektas, darantis įtaką sklandžiam socialinės reabilitacijos vykdymui. Tyrimo dalyviai išvelgia poreikį įgyvendinti pokyčius ir šalinti veiksniai, kurie daro neigatyvią įtaką nuteistųjų socialinės reabilitacijos progresui.

- Tyrimo rezultatai rodo, kad nuteistųjų požiūriu, socialinė reabilitacija pusiaukelės namuose siejama su: jų asmeniniais pokyčiais ir galimybe kurti naują gyvenimo etapą; socialinio darbuotojo, psichologo ir specialisto teikiama pagalba; veiklomis nukreiptomis į elgesio pataisos programų įgyvendinimą, ryšių su artimaisiais ir kitais visuomenės nariais palaikymą ir užimtumo užtikrinimą. Darbuotojų požiūriu, socialinės reabilitacijos kokybė pusiaukelės namuose priklauso nuo darbuotojo ir nuteistojo motyvacijos įsitraukti į šį procesą; nuteistojo santykių su artimaisiais bei nuteistojo ir darbuotojo tarpusavio santykių; visapusiško nuteistojo užimtumo jį įgalinant; gyvenimo sąlygų ir suteikiamų teisių nuteistiesiems. Nuteistųjų požiūriu, reikšmingi socialinės reabilitacijos veiksniai yra personalo supratimas, tolerancija bei teikiama pagalba ir galimybė judėti už pataisos įstaigos teritorijos ribų bei savarankiškai disponuoti pasu ar asmens tapatybės kortele. Tyrimo analizės metu, identifikuoti aspektai, dėl kurių būtini pokyčiai siekiant gilesnio ir optimaliausio socialinės reabilitacijos darbo pusiaukelės namuose. Darbuotojų matymu, pasikeitimų reikia dėl netinkamų darbo sąlygų, sietinu su patalpų pritaikymu individualiam konsultavimui ir grupių veikloms bei darbo priemonių aprūpinimu. Esminis nuteistųjų socialinės reabilitacijos pokytis, susijęs su profesionalių ir kompetentingų darbuotojų skaičiaus didinimu, aiškių funkcijų detalizavimu bei novatoriškų metodų taikymu ir kvalifikacijos tobulinimo mokymų rengimu. Nuteistųjų matymu, reikšmingi pakeitimai būtini patvirtinant bendras pusiaukelės namų vidaus tvarkos taisykles bei aiškiai nustatant nuteistųjų teises ir laisves. Taip pat, akcentuotinas nuteistųjų finansinio raštingumo ugdymas diegiant naujas socialinės reabilitacijos priemones. Vienu aspektu, tyrimo dalyviai turi bendrą požiūrį: pokyčiai būtini mažinant kartu gyvenančių nuteistųjų skaičių pusiaukelės namuose.

REKOMENDACIJOS

Remiantis tyrimo rezultatais pateikiamos šios rekomendacijos:

Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijai:

- 1) pertvarkyti Lietuvos pataisos įstaigų infrastruktūrą taip, kad būtų užtikrintas nuteistųjų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę skirtingomis sąlygomis, atskyrimas;
- 2) inicijuoti imperatyvios nuostatos korekcijas dėl individualaus socialinės rehabilitacijos plano sudarymo termino, t.y. pratęsti terminą iki vieno mėnesio po nuteistojo atvykimo į pataisos įstaigą.

Kalėjų departamentui prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos:

- 1) patvirtinti aiškias, bendras, aukštesniais teisės aktais pagrįstas, pusiaukelės namų vidaus tvarkos taisykles. Taisyklės turi būti prieinamos nuteistiesiems, kurie ketina teikti prašymą dėl galimybės būti perkeltam į pusiaukelės namus;
- 2) svarstyti galimybę sukurti ir pasitvirtinti naują socialinės rehabilitacijos priemonę skirtą nuteistųjų finansinio raštingumo ugdymui.

Pataisos įstaigų direktoriams:

- 1) įsivertinti ir ieškoti būdų įrengti individualius, darbui su nuteistaisiais skirtus, kabinetus darbuotojams pusiaukelės namuose taip užtikrinant nepertraukiamo individualaus konsultavimo galimybę;
- 2) užtikrinti tinkamą darbuotojų dirbančių pusiaukelės namuose skaičių, atliepiančią ne tik bazinius socialinės rehabilitacijos poreikius, tačiau ieškant galimybių įsteigti socialinio darbuotojo ir psichologo etatus.

LITERATŪRA

1. *Ankstyvosios intervencijos vadovas* (2018). Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas.
2. Bandzevičienė, R., Tamulevičienė, M. (2009). Tyčinio savęs žalojimo reiškiniai pataisos įstaigose. *Socialinis darbas, Nr. 8(1), p. 112-123*. Mykolo Romerio universitetas.
3. Bitinas, B., Rupšienė, L., Žydžiūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija*. Klaipėda: Socialinių mokslų kolegija.
4. Blaževičius, J., Dermontas, J., Stalioraitis, P., Usik, D. (2004). *Penitencinė (Bausmių Vykdymo) Teisė*. Lietuvos teisės universitetas.
5. Boer, D. P. (2009). *Seksualiai nusikaltusių asmenų terapijos (SENAT) programa*.
6. Clark, V. A. (2015). *The Effect of Community Context and Post-Release Housing Placements on Recidivism: Evidence from Minnesota*. Minnesota department of corrections. Prieiga per internetą: https://mn.gov/doc/assets/Ecology_Study_-_April_2015_tcm1089-272810.pdf [žiūrėta 2022-03-12].
7. Costanza, S. E., Cox, S. M., Kilburn, J. C. (2015). *The Impact of Halfway Houses on Parole Success and Recidivism*. Journal of Sociological Research, Vol. 6, No. 2, Macrothink insitute. Prieiga per internetą: <https://www.macrothink.org/journal/index.php/jsr/article/viewFile/8038/6617> [žiūrėta 2022-03-14].
8. Creswell, J. W. (2009). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches. 3rd ed.* Thousand Oaks: Sage Publications, Los Angeles.
9. Daniel, R., Sawyer, W. (2020). *What you should know about halfway houses*. Prison Policy Initiative. Prieiga per internetą: <https://www.prisonpolicy.org/blog/2020/09/03/halfway/> [žiūrėta 2022-03-15].
10. Davis, C., Bahr, S. J., Ward, C. (2012). The process of offender reintegration: Perceptions of what helps prisoners reenter society. *Criminology & Criminal Justice, Vol. 13, No. 4, p. 446-469*, Brigham Young University.
11. De Wree, E., Vander Beken, T., Vermeulen, G. (2009). The transfer of sentenced persons in Europe: Much ado about reintegration. *Punishment & Society, 11(1), p. 111-128*, Ghent University. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/249716724_The_transfer_of_sentenced_persons_in_Europe_Much_ado_about_reintegration [žiūrėta 2021-12-27].

12. Deady, C. W. (2014). *Incarceration and Recidivism: Lessons from Abroad*. International Center for Prison Studies. World Prison Brief. Prieiga per internetą: http://www.antoniocasella.eu/nume/Deady_march2014.pdf [žiūrėta 2021-10-18].
13. Dermontas, J. (2005). Nuteistųjų alternatyvia laisvės atėmimo bausme rehabilitacija. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 222-229, Mykolo Romerio universitetas.
14. Dermontas, J., Liutikas, R. (2002). Pataisos įstaigų darbuotojų ir nuteistųjų konstruktyvioji sąveika. 141-155. Prieiga per internetą: <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/13367/2227-4756-1-SM.pdf?sequence=1> [žiūrėta 2022-04-21].
15. Didžiokienė, J., Drazdauskienė, R. (2012). Socialiai, diagnostiniai bei motyvų aspektai nusikaltimuose žmogaus seksualiniai laisvei ir neliečiamumui stacionariųjų teismo psichiatrinį ekspertizų praktikoje Lietuvoje. *Sveikatos mokslai, Nr. 2*, Valstybės teismo psichiatrijos tarnyba prie Sveikatos apsaugos ministerijos.
16. Dirgėlienės, I., Kavaliauskienės, D. ir Letukienės, R. (2017). Gyvenimo kokybės pokyčiai anoniminių alkoholikų savipagalbos grupėje. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, Vytauto Didžiojo universitetas.
17. Diržytė, A. (2015). Socialiniai ryšiai ir subjektyvi gerovė. Prieiga per internetą: http://www.mctau.lt/images/mokymai/2020-mokymai/Socialiniai_ryšiai.pdf [žiūrėta 2022-01-19].
18. Dixon, C. S. (2015). *Interviewing Adolescent Females in Qualitative Research*. Qualitative Report, Ohio University.
19. Donnelly, P. G., Forscher, B. (1992). *Client success or failure in a halfway house*. University of Dayton. Prieiga per internetą: https://ecommons.udayton.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1043&context=soc_fac_pub&httpsredir=1&referer= [žiūrėta 2021-10-08].
20. Dünkel, F. (2017). *Resocializacija ir tarptautiniai žmogaus teisių. Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos teisės institutas.
21. *European Prison Rules* (1973). Council of Europe Publishing.
22. *Europos tarybos projekto SPACE I 2020 metų ataskaita* (2021). Internetinė prieiga: https://wp.unil.ch/space/files/2021/04/210329_Key_Findings_SPACE_I_2020.pdf [žiūrėta 2021-03-05].
23. Faccio, E., Costa, N. (2013) „The Presentation of Self in Everyday Prison Life.“ *Global Crime*, 14 (4), 386–403.

24. Faraldo-Cabana, P. (2019). *One step forward, two steps back? Social rehabilitation of foreign offenders under Framework Decisions 2008/909/JHA and 2008/947/JHA*. New Journal of European Criminal Law, Universidade da Coruña.
25. Farbring, C. Å., Berge, Pia. (2004). *Elgesys - Pokalbis – Pasikeitimas*. Programos vadovas.
26. Fedock, G. L. (2017). Women's psychological adjustment to prison: A review for future social work directions. *Social Work Research*, 41 (1), 31–42. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1093/swr/svw031> [žiūrėta 2022-04-20].
27. Gabrysch, C., Sepúlveda, C., Bienzobas, C., Mundt, A. P. (2020). „*Maybe It Is Only in Prison That I Could Change Like This*“ the Course of Severe Mental Illnesses During Imprisonment–A Qualitative 3-Year Follow-Up Study from Chile. *Frontiers in psychology*, Frontiers.
28. Gaižauskaitė, I., Valavičienė, N. (2016). *Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu: Vadovėlis*. Mykolo Romerio universitetas, VĮ Registrų centras.
29. Galdikaitė, S., Kiričenko, A. (2016). *Nuteistųjų resocializacija ir integracija į visuomenę (Esamos socialinės reabilitacijos vykdymo analizė)*. Jaunųjų profesionalų programa (JPP), Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos.
30. Gaum, G., Hoffman, S., Venter, J. H. (2006). *Factors that influence adult recidivism – an exploratory study in Pollsmoor Prison*. South African Journal of Psychology.
31. Gavrilovienė, M. (2009). *Alternatyvių laisvės atėmimui bausmių veiksmingumo teisinės ir socialinės prielaidos: daktaro disertacijos santrauka*. Socialiniai mokslai, teisė (01 s), 1-39.
32. Gervytė, J. (2017). *Dailės terapijos programa R.A.K.T.A.S.*
33. Gibbs, J. C., Potter, G. B., Goldstein A. P. (1995). *EQUIP programa*.
34. Gisler, Ch., Pruin, I., Hostettler, U. (2018). *Experiences with Welfare, Rehabilitation and Reintegration of Prisoners*. United Nations Research Institute for Social Development. Prieiga per internetą: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/186115/1/102429658X.pdf> [žiūrėta 2021-11-26].
35. Griūnaitė, D. (2020). *Socialinės nuteistųjų reabilitacijos priemonių taikymas pusiaukelės namuose: magistro baigiamasis darbas*. Mykolo Romerio universitetas.
36. *Halfway Houses for Drug & Alcohol Dependency in the United States* (2022). Organization addicted.
37. Hamilton, Z. K., Campbell, C. M. (2013). *Uncommonly observed: Impact of New Jersey's halfway houses*. *Criminal Justice and Behavior*. Washington: Washington State University.
38. Herbig, F. J. W., Hesselink, A. M. E. (2012). *Needs-based rehabilitation of offenders in South African prisons, Seeing the person not just the number*. SA Crime Quarterly, University of South Africa.

39. Holter, L. J. (2018). *Development of Professional Identity in Social Work Education*. St. Catherine University, University of St. Thomas, School of Social Work. Prieiga per internetą: <https://sophia.stkate.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1032&context=dsw> [2021-11-14].
40. *Individualaus socialinės reabilitacijos plano rengimo metodika* (2015). Kalėjų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/711db6004c2d11e5a4ad9dd3e7d17706> [žiūrėta 2022-04-11].
41. Iš pataisos įstaigų paleidžiamų (paleistų) asmenų socialinės integracijos tvarkos aprašas (2020). Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. TAR, 2020-10-13, Nr. 21288. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/f0de4554095911ebbedbd456d2fb030d?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=be721cdb-d56e-45da-abee-af0e5bcb27ce> [žiūrėta 2021-10-20].
42. *Jaunimas ir psichoaktyviosios medžiagos* (2015). Lions Quest Lietuva.
43. Johnson, J. V., Hall, E. M. (1988). *Job strain, work place social support, and cardiovascular disease: a cross-sectional study of a random sample of the Swedish working population*. Am J Public Health, American public health association.
44. Juodaitytė, A., Savickis, A. (2013). Hermeneutikos metodo taikymas šiuolaikiniame edukologijos moksle. *Acta Paedagogica Vilnensia* 30: 24–33.
45. Jurevičiūtė, R. (2015). *Kauno tardymo izoliatorius: idėjinė ir architektūrinė kaita pritaikant pusiaukelės namų modelį: magistrantūros tiriamasis darbas*. Vilniaus dailės akademija.
46. Justickaja, S., Gavėnaitė, A. (2009). Recidyvinis nusikalstamumas: tyrimo galimybės ir perspektyvos Lietuvoje. *Teisės problemos*. Nr. 3 (65), 5-56. Prieiga per internetą: <https://teise.org/wp-content/uploads/2016/10/2009-3-justickaja-gavenaite.pdf> [žiūrėta 2021-10-11].
47. *Kalėjų departamento Resocializacijos skyriaus Veiklos ataskaitos* (2012-2019). Kalėjų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos. Internetinė prieiga: http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metu.html [žiūrėta 2021-02-12].
48. Katinaitė, R., Čibiraitė, I. (2011). Nuteistųjų švietimas laisvės atėmimo vietoje: motyvacija, tikslai ir reintegracija. *Socialinis ugdymas*, 65-85. Prieiga per internetą: <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/f6def869-d30f-4a09-8e5d-da7eb4aeea7e/content> [žiūrėta 2021-12-16].
49. Kristoffersen, R. (2010). Nordisk statistik for Kriminalomsorgen i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige. Kriminalomsorgens utdanningssenter KRUS. *Advances in Applied Sociology*, Vol. 2 No. 2.

50. Kristoffersen, R. (2010). Relapse study in the correctional services of the Nordic countries. Key results and perspectives. *Researcher, Correctional Service of Norway Staff Academy*. Vol. 2 no. 3, 168-176. Prieiga per internetą: <https://krus.brage.unit.no/krus-xmlui/bitstream/handle/11250/160435/EuroVista-vol2-no3-6-Kristoffersen-edit.pdf?sequence=3&isAllowed=y> [žiūrėta 2022-02-19].
51. Kriščiūnas, A. (2009). *Moksliniai tyrimai reabilitacijos srityje. Reabilitacijos mokslai: slauga, kineziterapija, ergoterapija* 1(1). Lietuvo kūno kultūros akademija. Klaipėdos Universitetas.
52. Kublickienė, L. (2014). Vyriškumas kriminalinėje subkultūroje ir nuteistųjų resocializacijos galimybės. *Kultūros ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas*, 35-56. Prieiga per internetą: <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/732e0705-1235-4e8f-8853-80723556beba/content> [žiūrėta 2021-11-25].
53. Kukliansky, S., Gimelštein, R., Justickis, V., (2005). Psichologinė bausmės samprata. *Socialinis darbas*, 1-10. Prieiga per internetą: <https://www.lzb.lt/wp-content/uploads/2016/01/Psichologin%C4%97-bausm%C4%97s-samprata.pdf> [žiūrėta 2022-03-17].
54. Kvieskienė, G., Voitiukevič, A. (2013). *Nuteistųjų socialinės reintegracijos prielaidos. Socialinio darbo tyrimai ir aktualijos: tęstinis mokslo straipsnių leidinys*. Vytauto Didžiojo universitetas.
55. Labanauskas, L. (2019). Neapykantos nusikaltimų pažeidžiamų bendruomenių kokybinio tyrimo metodologija. Vidaus reikalų ministerija. Prieiga per internetą: file:///C:/Users/G.Gerybaite/Downloads/Lankauskas_neapykantos%20nusikaltymai_Kokybinio%20tyrimo%20metodologija.pdf [žiūrėta 2022-04-21].
56. Laikovskis, Č., Povilaitytė, V., Rybakova, A., Suchovienė, A., Klimukienė, V., Pilvelienė, O (2016). *Nuo psichiką veikiančių medžiagų priklausomų asmenų reabilitacijos programa*.
57. *Lietuvoje – jau penktieji Pusiaukelės namai, šįkart atidaryti Panevėžyje* (2021). Teisingumo ministerija. Prieiga per internetą: <https://tm.lrv.lt/lt/naujienos/lietuvoje-jau-penktieji-pusiaukeles-namai-sikart-atidaryti-panevezyje> [žiūrėta 2022-04-24].
58. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas (2002) Suvestinė redakcija nuo 2020-07-01 iki 2021-12-31, Valstybės žinios, 2002-07-19, Nr. 73-3084. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.171368/asr> [žiūrėta 2022-04-23].
59. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992) Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014 (1992-11-30). Prieiga per internetą: <https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm> [žiūrėta 2021-02-15].

60. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2019 metų veiklos ataskaita (2020). Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija.
61. Luobikienė, I. (2011). *Sociologinių tyrimų metodika*. Kaunas: KTU leidykla Technologija.
62. Mackevičius, T. (2012). Nuteistųjų socialinės reabilitacijos ir integracijos programos vykdomos pataisos inspekcijose. *Socialinis darbas*, 11(1), p. 131–140. Prieiga per internetą: <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/11491/512-889-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [žiūrėta 2022-04-21].
63. Merfeldaitė, O., Uscila, R. (2012). *Nuteistųjų mokymas. Neformaliojo suaugusiųjų mokymo(si) modulis*. Vilnius: Ugdymo plėtotės centras.
64. Mikalauskienė, V., Laurinavičius, A. (2019). Lietuvos nuteistųjų adaptaciją pataisos įstaigoje prognozuojantys veiksniai. *Psichologija*, Vol. 60, pp. 46–57. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2019~1581492215298/J.04~2019~1581492215298.pdf> [žiūrėta 2022-04-20].
65. Milkintaitė, L., Marcinkevičienė, D. (2013). *Socialinio darbuotojo realizuojami vaidmenys smurto pasireiškinge socialinės rizikos šeimose*. Profesinės studijos: teorija ir praktika, Šiaulių valstybinė kolegija, Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnyba.
66. Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Nr. R (2006)2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“ (Priimta 952-ame Ministrų Komiteto ministrų pavaduotojų posėdyje 2006 m. sausio 11 d.) (2006). Europos tarybos Ministrų komitetas. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/16804d22f9> [žiūrėta 2021-08-20].
67. Muceniekas, G. (2007). *Praktinis gidas savitarpio pagalbos grupių vadovams: Europos Bendrijos iniciatyvos EQUAL projektas „Per technologijas – žinojimo ir darbo link“*.
68. Naruševičius, S., Kliukinskienė, A. (2017). Pusiaukelės namai: naujo gyvenimo keliai ir iššūkiai. *Aukštųjų mokyklų vaidmuo visuomenėje: iššūkiai, tendencijos ir perspektyvos, mokslo darbai*, 189-199.
69. Navickas, A., Liausėdas, A., Navickienė, J. (2014). Nepakaltinamų asmenų socialinė dezadaptacija bei resocializacijos galimybės. *Asociacija žurnalas „Sveikatos mokslai“*, 50-55. Prieiga per internetą: <https://sm-hs.eu/wp-content/uploads/2019/03/555-1873-1-SM.pdf> [žiūrėta 2021-12-09].
70. *Nuteistųjų laisvės atėmimo bausmės resocializacijos reformos Lietuvoje koncepcija* (2021). Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos. Prieiga per internetą: <http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/probacija-ir-reintegracija-d1f8.html> [žiūrėta 2022-04-22].
71. Nuteistųjų pataisos programų ir pozityvaus užimtumo priemonių taikymo tvarkos aprašas (2014). Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos.

72. *Nuteistųjų perkėlimo į pusiaukelės namus ir grąžinimo iš jų tvarkos aprašas* (2020). Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos. TAR, 2020-03-16, Nr. 5513. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/b98e3c72d39011eb9787d6479a2b2829?jfwid=32wf5dct> [žiūrėta 2021-09-14].
73. *Nuteistųjų socialinių įgūdžių ugdymas* (2016). Mokymosi visą gyvenimą programa.
74. *Nuteistųjų, perkeltų į Vilniaus pataisos namų pusiaukelės namus, vidaus tvarkos taisyklės* (2020). Vilniaus pataisos namai.
75. *Pataisos įstaigų ir tardymo izoliatorių vidaus tvarkos taisyklės* (2020). Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. TAR, 2020-01-21, Nr. 911. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/a00b6ca03c8d11eabd71c05e81f09716/asr> [žiūrėta 2021-09-06].
76. Piškalčienė V. (2019). *Praktiniai patarimai tėveliams, auginantiems negalią turintį vaiką. Valstybinis visuomenės sveikatos stiprinimo fondas. Kauno kolegija.*
77. *PPN socialinio darbuotojo pusiaukelės namams pareigybės aprašymas* (2021). Panevėžio pataisos namai.
78. *PPN vyriausiojo socialinio darbuotojo pusiaukelės namams pareigybės aprašymas* (2021). Panevėžio pataisos namai.
79. *PPN-AK specialisto pusiaukelės namams pareigybės aprašymas* (2020). Pravieniškių pataisos namai-atviroji kolonija.
80. Prakapas, R., Katinaitė, R. (2006). Nuteistų asmenų resocializacija: socialinė komunikacija ir edukacinių realizavimas. *Socialinis darbas ir ugdymas*, 81-92. Prieiga per internetą: <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/cadaac8f-1233-4c97-8193-ecca61508793/content> [žiūrėta 2021-12-04].
81. Priestley, P. (2008). *Tik tu ir aš: individuali kognityvinė-bihevioristinė korekcinė programa.*
82. *Psichoaktyviosios medžiagos: tendencijos ir pokyčiai 2020* (2020). Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas.
83. Pučinskas, R. (2012). *Pravieniškių trečiųjų pataisos namų kalinčių asmenų fizinio aktyvumo ir sveikatos ypatumai.*
84. *Pusiaukelės namų plėtros 2022 – 2024 m. priemonių planą* (2021). Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos.
85. *Reintegration assistance after prison* (2017). Follow-up on the Prison and Probation Service's work with special reintegration assistance measures. The Swedish National Council for Crime Prevention (Brå) – centre for knowledge about crime and crime prevention measures. Prieiga per internetą:

https://bra.se/download/18.10aae67f160e3eba62919667/1517917740405/2017_15_Reintegration_assistance_summary.pdf [žiūrėta 2021-08-14].

86. Routh, D., Hamilton, Z. (2015). Work Release as a Transition: Positioning Success Via the Halfway House. *Journal of Offender Rehabilitation*, 239-255.
87. Rubin, H. J., Rubin, I. S. (2012). *Qualitative Interviewing: The art of hearing data* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
88. Rupšienė, L. (2007). *Kokybinių tyrimų duomenų rinkimo metodologija*. Klaipėdos universitetas.
89. Sakalauskas, G. (2013). Įkalinimo atvėrimas: prielaidos ir galimybės Lietuvoje. *Teisė*, 37-54.
90. Sakalauskas, G. (2015). Kalinių ir darbuotojų santykių įkalinimo įstaigose svarba nuteistųjų integracijai ir įstaigoje vyraujančiai atmosferai. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 52-67. Prieiga per internetą: <https://www.zurnalai.vu.lt/STEPP/article/view/4859/3114> [žiūrėta 2021-10-09].
91. Sakalauskas, G. (2017). (Re)Socializaciją skatinantis įkalinimas? Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje. *Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys*, 159-180. Prieiga per internetą: <https://teise.org/wp-content/uploads/2017/11/Bausmiu-tendencijos-ir-perspektyvos-2017.pdf> [žiūrėta 2021-10-08].
92. Sakalauskas, G., Jarutienė, L., Kalpokas, V., Vaičiūnienė, R. (2020). Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos. Monografija, Lietuvos teisės institutas. Prieiga per internetą: <https://teise.org/wp-content/uploads/2020/03/Kalinimo-salygos.pdf> [žiūrėta 2021-11-19].
93. Silverman, D. (2011). *Doing Qualitative Research*. London: Sage.
94. Skorupska, A., Skowroński, D. (1993). *Intervencinė programa smurtautojams šeimoje*.
95. Storgaard, A., Skov, L. (2017). *Probation in Europe Denmark*. Confederation of European Probation. Prieiga per internetą: <https://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2018/10/probation-in-europe-denmark.pdf> [žiūrėta 2022-03-14].
96. Szaszkievicz, M. (2000). *Prison subculture as a set of conditions limiting the effective rehabilitation of prison inmates summary of a doctoral thesis*, 168–177. Prieiga per internetą: <http://docplayer.pl/48152896-Prison-subculture-as-a-set-of-conditions-limiting-the-effective-rehabilitation-of-prison-inmates-summary-of-a-doctoral-thesis.html> [žiūrėta 2022-01-04].
97. *United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules)* (2016). Resolution adopted by the General Assembly on 17 December 2015.
98. Uscila, R. (2011). Atkuriamasis teisingumas penitencinėje sistemoje. *Pedagogika*, 92-98.

99. Uscila, R. (2020). *Dinaminio saugumo koncepcija laisvės atėmimo vietose*. Mokslo studija, Teisės institutas. Prieiga per internetą: https://teise.org/wp-content/uploads/2020/06/Dinaminis_saugumas_studija_2020-1.pdf [žiūrėta 2022-12-06].
100. Usik, D. (2010). Tarptautinių baudžiamosios justicijos standartų realizavimo aspektai vykdant laisvės atėmimą. *Socialinių mokslų studijos*, 339–355. Prieiga per internetą: https://intranet.mruni.eu/upload/iblock/e2e/20_Usik.pdf [žiūrėta 2022-12-05].
101. Vaičiūnienė, R. (2017). Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje. Įkalintų asmenų resocializacijos galimybės kolektyvinio kalinimo ir kalėjimo subkultūros sąlygomis. *Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys*, 181–204. Prieiga per internetą: <https://teise.org/wp-content/uploads/2017/11/Bausmiu-tendencijos-ir-perspektyvos-2017.pdf> [žiūrėta 2021-09-15].
102. Vaičiūnienė, R., Viršila, V. (2017). Laisvės atėmimo vietose taikomų socialinės reabilitacijos priemonių sistemos analizė, probleminiai taikymo aspektai. Mokslo studija. Prieiga per internetą: <https://teise.org/wp-content/uploads/2018/01/Vai%C4%8Di%C5%ABnuien%C4%97-Vir%C5%A1ilas.pdf> [žiūrėta 2021-11-22].
103. Valackienė, A. (2004). *Sociologinis tyrimas: metodologija ir atlikimo metodika*. Kauno technologijos universitetas.
104. Van Wyk, S. A. (2014). From incarceration to successful reintegration: an ethnographic study of the impact of a halfway house on recidivism amongst female ex-offenders. Stellenbosch university.
105. VPN socialinio darbuotojo pusiaukelės namams pareigybės aprašymas (2020). Vilniaus pataisos namai.
106. VPN vyriausiojo specialisto pusiaukelės namams pareigybės aprašymas (2020). Vilniaus pataisos namai.
107. Webb, A. S. (2015). 5th International Conference on Sociology and Social Work: New Directions in Critical Sociology and Social Work. *Identity, Narratives and Praxis*. University of Chester.
108. Wellings, K., P., Branigan, K., M. (2000). Discomfort, Discord and Discontinuity as Data: Using Focus Groups to Research Sensitive Topics, Culture, Health & Sexuality 2(3): 255–67.
109. Wong, J. S., Bouchard, J., Gushue, K., Lee, Ch. (2018). *Halfway Out: An Examination of the Effects of Halfway Houses on Criminal Recidivism*. International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology.
110. Žemaitytė, I., Čiurinskienė, D. (2004). Nuteistųjų požiūris į dalyvavimą socialinėse programose kaip resocializacijos galimybę. *Socialinis darbas*, Nr. 3(2), 43–50. Prieiga per

interneta: <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/13128/2166-4628-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [žiūrėta 2022-01-26].

111. Žydžiūnaitė, V. (2011). *Baigiamojo darbo rengimo metodologija: mokomoji knyga*. Klaipėdos valstybinė kolegija.

112. Žilinskienė, L., Tumilaitė, R. (2011). Resocializacijos modeliai ir jų taikymas. *Sociologija, Mintis ir veiksmai*, 285-313. Prieiga per internetą: <https://www.zurnalai.vu.lt/sociologija-mintis-ir-veiksmai/article/view/6135/5043> [žiūrėta 2022-02-15].

SANTRAUKA

Magistro baigiamojo darbo tema – nuteistųjų socialinė rehabilitacija pataisos įstaigose: pusiaukelės namų atvejais. Nuteistųjų socialinės rehabilitacijos reikšmę, nusako mūsų valstybės bei kitų Europos šalių pateikiami statistiniai duomenys apie teistų asmenų skaičių. Nagrinėjant ne tik Lietuvos, tačiau ir kitų Europos šalių statistinius duomenis, galime pastebėti, kad 2020 metais, bendrame valstybių kontekste, Lietuva užima ketvirtą vietą Europos Sąjungoje pagal bausmę pataisos įstaigose atliekančių nuteistų asmenų skaičių tenkantį 100 tūkst. gyventojų. Didelis laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų skaičius skatina ieškoti atsakymų į klausimus, susijusius su nuteistųjų socialinės rehabilitacijos procesu. 2016 metais Lietuvoje, Teisingumo ministerijai įgyvendinant Norvegijos Karalystės remiamą projektą „Nuteistųjų, laikomų uždaro tipo pataisos įstaigose, skaičiaus sumažinimas įsteigiant 4 naujas atviro tipo pataisos įstaigas“ rėmuose, buvo įsteigti pirmieji keturi Pusiaukelės namai, kurių tikslas yra ne tik mažinti bausmę atliekančių asmenų skaičių uždaro tipo įkalinimo įstaigose, tačiau ir užtikrinti sėkmingą nuteistųjų reintegraciją į visuomenę.

Tyrimo problema apima klausimus: *Kokiomis priemonėmis yra įgyvendinama nuteistųjų socialinė rehabilitacija pataisos įstaigų pusiaukelės namuose? Kokie veiksniai turi įtakos sėkmingai nuteistųjų socialinei rehabilitacijai pataisos įstaigų pusiaukelės namuose? Kokie iššūkiai iškyla siekiant efektyvios nuteistųjų socialinės rehabilitacijos pataisos įstaigų pusiaukelės namuose?*

Darbe nagrinėjama nuteistųjų socialinė rehabilitacija pataisos įstaigų pusiaukelės namuose. Tyrimas, atskleidžia realias darbuotojų ir nuteistųjų patirtis, įgyvendinant socialinę rehabilitaciją pataisos įstaigų pusiaukelės namuose.

Tyrimo objektas – nuteistųjų socialinė rehabilitacija pusiaukelės namuose.

Darbo tikslas – atskleisti teoriškai ir empiriškai nuteistųjų socialinę rehabilitaciją pataisos įstaigų pusiaukelės namuose.

Darbo uždaviniai:

- apibrėžti nuteistųjų socialinės rehabilitacijos sampratą ir taikymą pataisos įstaigose;
- identifikuoti veiksnius, turinčius įtakos nuteistųjų socialinei rehabilitacijai pataisos įstaigose;
- aptarti nuteistųjų socialinės rehabilitacijos organizavimą pataisos įstaigų pusiaukelės namuose;
- pateikti užsienio šalių pusiaukelės namų gerąją praktiką;
- atskleisti realią darbuotojų ir nuteistųjų patirtį įgyvendinant socialinę rehabilitaciją pataisos įstaigų pusiaukelės namuose

Tyrimo metodai: mokslinių šaltinių ir dokumentų, susijusių su nagrinėjama tema analizė, pusiau struktūruotas interviu, kokybinė turinio (content) analizė.

Tyrimo imtis. Interviu buvo atliktas Lietuvos pataisos įstaigose veikiančiuose pusiaukelės namuose. Interviu atliktas su 6 laisvės atėmimo bausmę pusiaukelės namuose atliekančiais nuteistaisiais ir 5 pusiaukelės namų darbuotojais.

Tyrimo išvados:

Socialinė rehabilitacija pataisos įstaigose, tai nuteistojo pasikeitimo procesas, aprėpiantis dvasinę gerovę, pasaulėvoką, emocinę būseną ir elgesio modelius. Pataisos įstaigų infrastruktūra, vyraujanti subkultūra, laisvės atėmimo bausmės terminai, priežiūros mechanizmai, socialinės rehabilitacijos priemonės, profesionalus personalo pasirengimas, darbo krūvis ir nuteistųjų užimtumas – svarbūs išoriniai veiksniai, turintys įtakos sėkmingai nuteistųjų socialinei rehabilitacijai. Vidiniai veiksniai orientuoti į nuteistųjų motyvaciją, socialinius vaidmenis, socialinių ryšių, asmeninių ir socialinius įgūdžių stiprinimą.

Tyrimo rezultatų analizė atskleidė, kad socialinės rehabilitacijos pataisos įstaigose vykdymui, iki nuteistųjų perkėlimo į pusiaukelės namus, svarbūs veiksniai skatinantys teigiamus pokyčius yra intervencinių socialinės rehabilitacijos priemonių taikymas, darbinis ir pozityvus užimtumas, komunikacija su išore, bendravimas su nevyriausybinių organizacijų atstovais ir savanoriais. Veiksniai trikdančios socialinę rehabilitaciją – subkultūra ir saugumas, darbuotojų dirbančių socialinės rehabilitacijos darbą išsilavinimas ir kompetencijos bei didelė jų kaita, tinkamų patalpų stygius, nepakankamas socialinės rehabilitacijos vykdymo finansavimas ir dokumentacijos rengimo terminai.

Socialinė rehabilitacija pusiaukelės namuose orientuota į nuteistojo asmenybės pokyčius, psichosocialinių paslaugų užtikrinimą ir tarpinstitucinį bendradarbiavimą bei išorinių institucijų įsitraukimą į intensyvią nuteistojo rengimą išeiti iš pataisos įstaigos. Socialinės rehabilitacijos kokybė pusiaukelės namuose priklauso nuo darbuotojo ir nuteistojo motyvacijos įsitraukti į šį procesą. Atviro kalinimo sąlygos ir nuteistiesiems suteikiamos teisės, prisideda prie efektyvesnių socialinės rehabilitacijos rezultatų. Nuteistasis, pusiaukelės namuose, įgalinamas savarankiškai veikti sprendžiant problemas susijusias su įsidarbinimu, sveikatos priežiūra, įsitraukiant į bendruomeninius renginius. Siekiant teigiamo mikroklimato ir konstruktyvių tarpusavio nuteistųjų bei darbuotojų santykio, būtina užtikrinti nedidelį pusiaukelės namuose bausmę atliekančių nuteistųjų skaičių bei atskirti juos nuo kitų nuteistųjų, kurių bausmės atlikimo sąlygos skiriasi. Finansinis raštingumas, taip pat, viena iš kliūčių, su kuria susiduria nuteistieji. Privalu šviesti nuteistuosius ir mokyti tinkamai paskirstyti gaunamas pajamas.

Raktiniai žodžiai: pusiaukelės namai, nuteistieji, socialinė rehabilitacija.

SUMMARY

The topic of the master's thesis – Inmate social rehabilitation in the correctional institutions, more specifically – a case of the halfway house. The importance of inmate social rehabilitation is indicated by the statistical data regarding the rate of incarceration in Lithuania and other European countries. The analysis of the statistical data both in Lithuania and other European countries shows that, in 2020, Lithuania was ranked fourth in Europe by the number of incarcerated persons per 100.000 population. High rates of incarceration urge to look for the answers concerning the process of inmate social rehabilitation. In 2016, while implementing a project called „Reduction of number of inmates in high-security prisons through the establishment of 4 new halfway houses“ funded by Norwegian Kingdom, four halfway houses were established in Lithuania. The purpose of these facilities was not merely to reduce the number of prisoners in high-security prisons, but also to ensure their successful reintegration into society.

Research problem involves several questions: *Which measures are applied in order to ensure social rehabilitation at the halfway houses? Which factors are associated with the successful social rehabilitation of inmates at the halfway houses? What challenges might arise while trying to ensure effective social rehabilitation of the inmates at the halfway houses?*

Research object – social rehabilitation of the inmates at the halfway houses.

The **purpose** of this study is to uncover social rehabilitation of the inmates at the halfway houses both theoretically and empirically.

This thesis analyzes the aspects of social rehabilitation of inmates at the halfway houses operating on the territory of the correctional institutions. The study reveals real experiences of both inmates and correctional staff who implement various social rehabilitation measures at the halfway houses.

Research objectives:

- define the concept of social rehabilitation and review its application in the correctional institutions;
- identify the factors that influence social rehabilitation of the inmates at the correctional institutions;
- discuss the arrangement of social rehabilitation at the halfway houses that operate on the territory of the correctional institutions;
- present a good practice of the halfway houses operating in foreign countries;
- reveal real experiences of both inmates and correctional staff who implement various social rehabilitation measures at the halfway houses.

Research methods. The analysis of relevant sources and documents, semi-structured interview, qualitative content analysis.

Research sample. The interviews were conducted at the halfway houses which operate on the territory of Lithuanian correctional institutions. The sample included six interviews with the inmates serving their sentence at the halfway houses and five interviews with the staff of the halfway houses.

Conclusions:

Social rehabilitation in the correctional institution involves a personal change of the inmate which covers spiritual well-being, worldview, emotional state and behavioural models. The infrastructure of the correctional institutions, prevailing subculture, the length of the prison sentence, supervision mechanisms, the available measures of social rehabilitation, qualified staff, workload and employment of the inmates are essential external factors that influence the success of social rehabilitation of the inmates. Internal factors include inmates' motivation, social roles, strengthening of the social ties and skills.

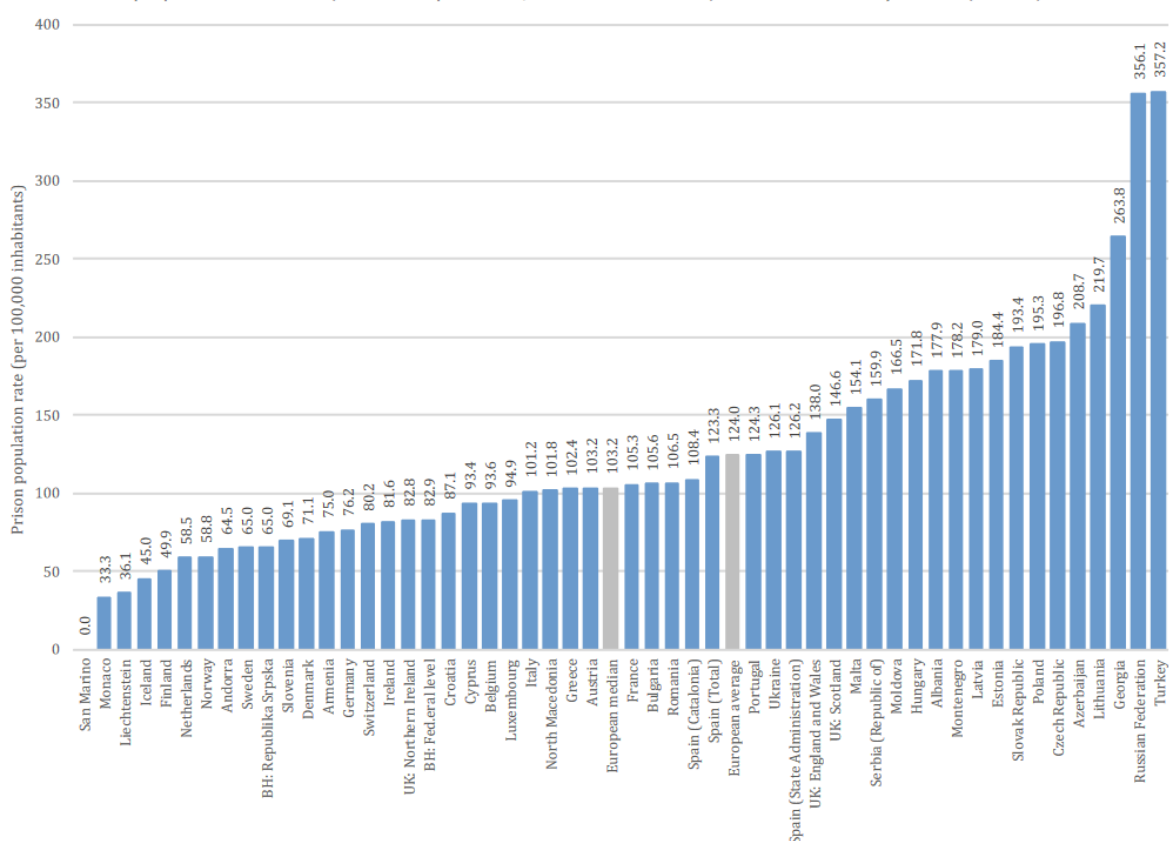
The analysis of the results has revealed that, before transferring the inmate to the halfway house, the factors that lead to positive change include the application of interventional social rehabilitation measures, work and positive occupation, communication with the outside world, representatives of non-governmental organizations and volunteers. Social rehabilitation is interfered with such factors as criminal subculture and certain security measures, lack of skilled social rehabilitation staff, staff turnover, terms of documentation defined in the legal acts, lack of proper premises and sufficient funding for social rehabilitation.

Social rehabilitation at the halfway house is directed towards a personal change, assurance of psychosocial services and interinstitutional cooperation. In addition, it is based on the involvement of internal institutions into the intensive process of preparing the inmate to leave the correctional institution. The quality of social rehabilitation at the halfway house depends on the motivation of both staff and inmates to become involved in this process. Open prison type and additional rights granted to the inmates contribute to more efficient results of the social rehabilitation. At the halfway house, inmates are empowered to solve their employment and healthcare problems and participate in community events by themselves. In order to develop healthy microclimate and positive relationship between the inmates and staff it is essential to ensure a small number of inmates serving their sentence at the halfway houses and isolate them from other inmates serving their sentence under different conditions. Lack of financial literacy is another challenge faced by the inmates. Therefore, it is necessary to teach inmates to distribute their income properly.

Keywords: halfway house, inmates, social rehabilitation.

PRIEDAI

1. Europos tarybos projekto SPACE I 2020 metų ataskaita.
2. Duomenų rinkimo instrumentai.

Figure 1. Prison population rates (inmates per 100,000 inhabitants) on 31st January 2020 (N=51)

Europos tarybos projekto SPACE I 2020 metų ataskaita

< https://wp.unil.ch/space/files/2021/04/210329_Key_Findings_SPACE_I_2020.pdf >

Pusiau struktūruoto interviu klausimynas nuteistiesiems

Esu Gintarė Gerybaitė, Mykolo Romerio universiteto, Socialinio darbo magistrantūros studijų programos studentė. Atlieku magistrinio baigiamojo darbo tyrimą, kurio tikslas – atskleisti teoriškai ir empiriškai nuteistųjų socialinę reabilitaciją pataisos įstaigų pusiaukelės namuose. Jūsų patirtis yra labai svarbi, todėl norėčiau Jūsų prašyti atsakyti į keletą klausimų. Užtikrinu, kad naudojant šio tyrimo metu gautą informaciją, Jūsų tapatybė, įstaiga nebus atskleista, tyrimo duomenys bus pateikti apibendrinta forma. Jūs galite laisvai apsispręsti ar norite dalyvauti tyrime, taip pat, interviu metu bet kuriuo metu galite nutraukti savo dalyvavimą tyrime ar neatsakyti į Jums nepatogius klausimus. Noriu Jūsų paklausti, ar sutinkate, kad interviu būtų įrašomas?

KLAUSIMAI

Socialinės reabilitacijos vertinimas iki pusiaukelės namų

1. Kiek metų atlikote laisvės atėmimo bausmę pataisos namuose?
2. Prisiminkite bausmės atlikimo laikotarpį pataisos įstaigoje, kaip vyko Jūsų socialinė reabilitacija?
3. Kokiose priemonėse dalyvavote ir kurios iš jų labiausiai Jums padėjo ruošiantis grįžti į visuomenę?
4. Kas dar, be paminėtų priemonių, pataisos įstaigoje padeda įgyvendinti pokyčius ir pasiręgti grįžimui į visuomenę?
5. Kaip manote, ko trūksta, kad nuteistųjų socialinė reabilitacija būtų kokybiškesnė?

Socialinės reabilitacijos aspektai pusiaukelės namuose

1. Kiek laiko jau esate pusiaukelės namuose?
2. Ką Jums reiškia persikėlimas į pusiaukelės namus?
3. Papasakokite, kokios ir kodėl buvo parinktos socialinės reabilitacijos priemonės pusiaukelės namuose?
4. Kaip vyksta Jūsų socialinė reabilitacija pusiaukelės namuose?
5. Papasakokite, kas (kokie veiksniai) Jums padeda ruoštis grįžti į visuomenę pusiaukelės namuose?
6. Kokie teigiami pokyčiai Jūsų gyvenime, rengiantis išėjimui į laisvę įvyko pusiaukelės namuose, kas tam turėjo įtakos?
7. Kaip manote, kokie veiksniai trukdo kokybiškesnei socialinei reabilitacijai pusiaukelės namuose?
8. Papasakokite, kokios pagalbos reikėtų išėjus į laisvę po pusiaukelės namų, kad nuteistieji sėkmingai įsitrauktų į visuomenę?

Pusiau struktūruoto interviu klausimynas darbuotojams

Esu Gintarė Gerybaitė, Mykolo Romerio universiteto, Socialinio darbo magistrantūros studijų programos studentė. Atlieku magistrinio baigiamojo darbo tyrimą, kurio tikslas – atskleisti teoriškai ir empiriškai nuteistųjų socialinę reabilitaciją pataisos įstaigų pusiaukelės namuose. Jūsų patirtis yra labai svarbi, todėl norėčiau Jūsų prašyti atsakyti į keletą klausimų. Užtikrinu, kad naudojant šio tyrimo metu gautą informaciją, Jūsų tapatybė, įstaiga nebus atskleista, tyrimo duomenys bus pateikti apibendrinta forma. Jūs galite laisvai apsispręsti ar norite dalyvauti tyrime, taip pat, interviu metu bet kuriuo metu galite nutraukti savo dalyvavimą tyrime ar neatsakyti į Jums nepatogius klausimus. Noriu Jūsų paklausti, ar sutinkate, kad interviu būtų įrašomas?

KLAUSIMAI

Socialinės reabilitacijos vertinimas iki pusiaukelės namų

1. Kiek metų dirbate pataisos namuose?
2. Sakykite, kada pradedamas nuteistųjų socialinės reabilitacijos procesas?
3. Gal galėtumėte papasakoti iš kokių etapų susideda nuteistųjų socialinė reabilitacija ir kaip šis procesas vyksta?
4. Kaip vertinate nuteistųjų socialinės reabilitacijos procesą pataisos įstaigoje nuo jų atvykimo?
5. Kokios priemonės ir kaip nuteistiesiems padeda keisti savo elgesį ir mąstymą?
6. Kas daro didžiausią įtaką padedant grįžti į visuomenę nuteistiesiems, įsitraukti į ją?
7. Kaip manote, ko dar trūksta, kad nuteistųjų socialinė reabilitacija būtų kokybiškesnė, labiau atliepianti įsitraukimo į visuomenę poreikius?

Socialinės reabilitacijos aspektai pusiaukelės namuose

1. Papasakokite, kokios socialinės reabilitacijos priemonės parenkamos nuteistiesiems tęsiantiems laisvės atėmimo bausmę pusiaukelės namuose? Kaip manote, kodėl būtent šios, o ne kitos?
2. Papasakokite, kas (kokie veiksniai) labiausiai padeda nuteistiesiems pasirengti grįžimui į visuomenę pusiaukelės namuose?
3. Kokie aspektai lemia sėkmingą pasirengimą?
4. Kokie teigiami pokyčiai nuteistųjų gyvenime, rengiantis išėjimui į laisvę, įvyksta pusiaukelės namuose, kas tam turi įtakos?
5. Kaip manote, nuo kokių veiksnių priklauso kokybiška nuteistųjų socialinė reabilitacija pusiaukelės namuose?
6. Ką ir kaip reikėtų keisti pusiaukelės namuose, kad nuteistųjų socialinė reabilitacija būtų kokybiškesnė?
7. Kokios pagalbos nuteistiesiems dar reikėtų išėjus į laisvę po pusiaukelės namų, kad sėkmingai įsitrauktų į visuomenę? Kas galėtų šią pagalbą jiems suteikti?

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2022-05-06

Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas), Žmogaus ir visuomenės studijų fakulteto Edukologijos ir socialinio darbo instituto studentė Gintarė Gerybaitė, patvirtinu, kad šis rašto darbas, magistro baigiamasis darbas „Nuteistųjų socialinė rehabilitacija pataisos įstaigose: pusiaukelės namų atvejis“:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai.
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje.
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą, studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už šiurkštų akademinės etikos pažeidimą.

Gintarė Gerybaitė